Jean Baudrillard

Bir Parçadan Diğerine

François L'Yvonnet ile Söyleşi

Fransızca'dan çeviren:
Yaşar Avunç

İNKILÂP

Jean Baudrillard
Bir Parçadan Diğerine

Jean Baudrillard

•

BİR PARÇADAN DİĞERİNE

François L'Yvonnet ile Söyleşi

Bir Parçadan Diğerine - François L'Yvonnet ile Söyleşi
D'un fragment l'autre - Entretiens avec François L'Yvonnet

© 2001, **Éditions Albin Michel S.A., Paris**
Türkiye'de yayın hakkı:
© 2005, **İnkılâp Kitabevi**
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Yayınevi Editörü **Hasan Öztoprak**

Düzelti **Şule Tankut**
Dizgi **Meline Pamukçuoğlu**

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ
ANKA OFSET TESİSLERİ
100. Yıl Matbaacılar Sitesi 4. Cad.
No: 38 Bağcılar-İstanbul

ISBN 975-10-2385-8

05 06 07 08 9 8 7 6 5 4 3 2 1

İNKILÂP
Ankara Caddesi, No: 95
Sirkeci 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 514 06 10-11 (Pbx)
Faks: (0212) 514 06 12
posta@inkilap.com

www.inkilap.com

Jean Baudrillard

BİR PARÇADAN DİĞERİNE

François L'Yvonnet ile Söyleşi

Fransızcadan çeviren:

Yaşar Avunç

İNKILÂP

Jean Baudrillard, 1929 yılında Reims'de doğdu. Simülasyon kuramının kurucusu olan Fransız düşünürün yirminin üzerinde yayınlanmış kitabı var.

Yaşar Avunç, 1927 yılında Karamürsel'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Fransız ve Roman Filolojisi bölümü mezunu. 1990 yılından bu yana çevirmenlikle uğraşıyor.

İçindekiler

1. Zamana aykırı parçalar 7
2. "Militan" parçalar 27
3. Aforizmalı parçalar 35
4. Parçalar ve fraktallar 51
5. Antropolojik parçalar 73
6. Ölümcül parçalar 87
7. Parçalar ve virüsler 105
8. Işık parçaları 125
9. Parçalar parçalar 149

Dün gece düşümde gerçekliği gördüm,
uyandığımda ne rahatlamaydı öyle!

STANISLAW LEC

1

Zamana aykırı parçalar

Nietzsche'nin öğüdünü tutarak, kavramları, kulaktan değerlendirmek için, çekiçle döverek çınlatabiliriz... Bu belki söyleşilerimizi sürdürmek açısından iyi bir yöntem olur. O Nietzsche ki başdöndürücü düşünceleri sizin yeniyetmelik döneminize rastladı...

Burada tutulmalarla süregelen bir ilişki, hatta uzun süren bir tutulma, bir ara söz konusu... Ateşli bir Nietzsche hayranıydım, onu çok erken, daha lisede felsefe bölümünde öğrenci iken okumaya başladım, hatta Almanca doçentlik sınavımda yazılıda ve sözlüde Nietzsche konusu geldi ki bu benim için bir şanstı, ne var ki beni mahveden de bu oldu, çünkü jüri benim yorumlarımı hiç de paylaşmamıştı; Nietzsche öcünü aldı, en azından bana sınavın yolunu kapatmakla bir lütufta bulunmuş oldu... Sonra onu okumayı tümüyle bıraktım, bir tür neredeyse bilinçdışı anı olarak kaldı o, ama onunla ilgili seve seve saklamak istediğim şeyleri de belleğimde tutmuştum. Düşüncesini şu ya da bu yönleriyle anımsadığım ya da bunların bir bakıma aforizma gibi bir tür anı şeklinde ansızın ortaya çıktıklarını gördüğüm oldu. Bu tutulma, ay ya da güneş tutulması gibi uzun sürdü ve hâlâ onun etkisi altında-

yım... Kısacası, doğrusunu söylemek gerekirse, Nietzsche benim için hiçbir zaman bir referans değil, yalnızca içime işlemiş bir anı olmuştur...

Bununla birlikte, Nietzsche bir zamanlar, Jean-François Lyotard'dan ve başkalarından, Philippe Sollers'den geçerek Michel Foucault'dan Gilles Deleuze'e kadar herkes için zorunlu bir referans idi. Her birinin portatif küçük bir Nietzsche'si vardı ve Nietzsche konusunda o zaman moda olan toplantılarda birbirleriyle yarışırcasına tartışıyorlardı.

Nietzsche konusundaki tartışmalara tümüyle ilgisiz kaldım. Buna karşılık, şimdi Nietzsche'yi yeniden Almancadan okumayı düşünüyorum... Bir dönemin sonunda insan başlangıç noktasını değilse de başlangıçla ilgili bir şey buluyor ki bu da pek aşırı olabiliyor! Ama ben en güzel yapıtlar bile söz konusu olsa, endekslenmek istemiyorum. Bir şeyin değişmiş olduğunu söylüyorum. Nietzsche, kendisinin deyimiyle "unzeitgemäss", yani zamana aykırı biçimde içimde yer alıyor...

Yazmaya başladığımda yine de belli bir güncellikten yola çıktım... Nietzsche'nin o başdöndürücü düşüncelerini unutup, doğrudan doğruya siyasala, toplumsal-göstergebilime girdim...

Size Nietzsche'den söz ederken, özellikle düşüncelerin gerisinde saklananları ortaya çıkarmaya, bunların

gerçek ana ilkelerini görmeye olanak sağlayan soyağacı yöntemini düşünüyordum...

Ben de bunu uyguladım, ama gereç olarak da dünyasal yaşama bağlılığı kullandım. Bana öyle geliyor ki bundan daha uygun bir düşünme biçimi bulunmamaktadır. Bu anlamda Nietzsche gerçekten tek düşünür, başkasını görmüyorum... Ancak benim felsefe kültürüm güçlü değil, özellikle klasik filozoflar açısından: Kant, Hegel...ya da hatta parça parça da olsa elbette okuduğum Heidegger bile; ama onu Almancadan okumamıştım.

Belki insan tek bir vaftiz babası varmış, yaşamında tek bir düşünceye sahipmiş gibi ciddi olarak ancak tek bir filozofu inceler. Dolayısıyla Nietzsche istemeden, hatta gerçekten bilemeden, büyük gölgesinde gelişmiş olduğum yazardır. Yine de adını andığım olmuştur, ama oldukça ender olarak. Nietzsche'yi kişisel amaçlarla kullanmayı, böyle amaçlara alet etmeyi de hiç düşünmedim. Eğer bugün ona yeniden başvuruyorsam, bunun nedeni kuşkusuz yazıda ya da fotoğrafta aforizma biçimine dönüyor olmam... Nietzsche'nin aforizmaları çoğu zaman öyle bir yoğunluk taşır, ama yalnızca aforizma değil, ondan çok daha başka bir şeydir. Ne olursa olsun, Nietzsche'den aforizma açısından yararlanabilirsiniz, felsefe ya da ideoloji açısından değil...

Ya da politika açısından, kuşkusuz. İnsanın yaşamında ancak bir tek büyük düşüncesi olduğunu söylü-

yorsunuz. Bu da ısrarlı ve pek modern bir yanılsamaya, bir düşünceyi nedenlerinin sürekli yeni olma niteliği ile ölçtüğünü ileri süren bir yanılsamaya ters düşüyor! Sanki, her zaman, büyük felsefeler önce tüm sonuçları tek ama büyük bir ideadan çıkarmaya çalışmamışlar gibi...

İnsanın binlerce ideası olabilir, ama düşünce başka bir şeydir! Gerçekten de insanın yaşamında yalnızca bir tek düşüncesi olduğunu sanıyorum...

Başlangıçtan bu yana yakanızı bırakmayan sizin düşünceniz nedir?

Bu güzel, ama yanlış bir soru. Yine de çok bulutlu olan bu takımyıldızın, yani kişisel düşüncenin hangi omega noktasından başlayarak tasarlanabileceğini kestirmek olanaksızdır.

Örneğin Clément Rosset'yi düşünüyorum; onun tüm yapıtlarında gerçeğin basitliğinin, değersizliğinin ileri sürüldüğünü ve kendisinin durmadan o gençlik "sezgisi" düşüncesini derinleştirdiğini söyleyebiliriz... Aynı zamanda, Descartes ve onun kendisine o ünlü yöntemi-*

* Clément Rosset, 1960'ta, ancak yirmi yaşında iken yayımlanan La Philosophie tragique (Trajik felsefe) adlı ilk kitabından, en son 1999'da yayımlanan Loin de moi (Benden uzakta) adlı kitabına kadar, deyim yerindeyse, hep, tek bir demir tuttu ateşe, bu demir de özünde neşeli, yaşamın kayıtsız şartsız onaylandığı bir felsefenin demiridir.

ni açıklayan üç düşü de söz konusu olabilir... Her defasında oldukça ham düşünceler!

Anımsadığım ilk saplantı nesne saplantısıdır, ama biraz büyülü bir anlamda düşünüldüğünde nesnelerin, nesneler sisteminin ve tüketim toplumunun eleştirisinin gerisinde nesnenin büyüsü, ama düşlenmiş bir nesnenin büyüsü vardı. Ne olursa olsun, tüm kültürü felsefe öznesinden temizlemek gibi apaçık bir istek...

Özne ile alay eden Nietzsche'de, hiçbir zaman gramerle ilgili bir kurgudan başka bir şey olmayan "ben"e rastlıyoruz. "Eskiden, ruha, gramere inanıldığı gibi inanılıyordu"...

Elbette Nietzsche var burada, ama bir başka kaynak da var: Patafizik.* Patafizikle kurduğum ilişkiyi, daha sonra Collège de Pataphysique'in kuruluşunu teşvik edecek olan felsefe hocam Emmanuel P.'ye borçluyum...

"Grand Jeu"nün doğum yeri olan Reims lisesinde öğrenci idiniz. "Grand Jeu": René Daumal, Gilbert-Lecomte, Roger Vaillant ve onların ortak projesi; "İnsanları, kendilerinden ve toplumdan umutlarını kesmeye yönlendirmek..."

---

* Alfred Jarry'nin, ünlü tiplerinden Ubu ve Faustroll'un uzmanı oldukları "düşsel çözümler bilimi"ni adlandırmak için yarattığı terim. (ç.n.)

P. bize "Grand Jeu"den söz etmişti, ama ben onu ancak daha sonra keşfettim. Çok iyi tanıdığım bir düşünce akımı; bu akıma karşı belli bir yakınlık duyuyorum. Hatta itiraf edeyim ki, böyle bir entelektüel serüvenin doğum yerim olan Reims'de –ama buraya karşı da çok özlem duymuyorum– meydana gelmiş olması bana oldukça haz veriyor. Patafiziğe dönecek olursak, o da benim için, özellikle başlangıçta, oldukça acımasızca bir silip süpürmeye sebep oldu...

Patafizik, böyle acımasızca neyi silip süpürdü sizde?

Lisede çok iyi bir öğrenciydim, özellikle de şaşılacak bir belleğim vardı...Ve bir ara, tüm bunlardan pişmanlık duyar oldum; bu "ara" benim gençliğimin Rimbaud ile tanışma dönemine rastlar... Sacrificio del intelletto, aklı kurban etmek; patafiziğin yaşamıma etkisi böyle oldu... Belki bu, başka yollarla da ortaya çıkabilirdi, ama patafizik asidin, patafizik temizleyicinin çok etkili olduğunu kabul etmek gerekir... Bende birden, bir tür çok güçlü kültürel karşı transfer gerçekleşti...

Sıfırdan başlamak, tüm birikimimi ortadan kaldırmak. Okul dönemimde orta öğretim aşamasında oldukça büyük temel bir birikim gerçekleştirmiştim, ki bu da zaten fakültede bir güzel işime yaradı, hiç çalışmadan sınavlarımda kolayca başarılı olabildim... Kopma demek ki işte burada meydana geldi! İlk yazılarım deneme değil, güçlükle sınıflandırılabilir yazılardı, böyle söylenebilirse. *L'Ange de stuc*'de toplanmış şiir-

sel yazılardı. Daha önce başka şeyler de yazmıştım, ama bunları yakmıştım...

Benim dille ilk ilişkim kavramsal olmaktan daha çok, bilinçdışı ya da şiirsel oldu...

Ve bir bakıma buna yeniden dönüyorsunuz...

Doğru, öyle bir durumdayım ki, örneğin Hölderlin' den yaptığım çeviriyi de, Nietzsche'yi de, hatta bütünsel gerçekliğin ve tüm tekniklerimizle, sistemlerimizle dünyanın gerçekleşmesinin kuramlaşması sonunda belirli bir çözümleme bağlamında yeniden ortaya çıkan patafiziği bile yeniden ele almayı istiyorum... Bu bütünsel gerçeklik bir kez meydana geldi mi, artık en üstün derecede Ubu'ya* özgü bir gerçekleşme olur! Patafizik bu fenomene, aynı zamanda tam karışıklığı içinde, sınırda olan, tek yanıttır –eleştirel değildir, aşkın da değildir, bu bütünsel gerçekliğin tam bir eşsözüdür, bilimlerin bilimidir– aynı zamanda da ucube halidir. Patafizik hem düşsel çözümlerin bir bilimi hem de düşsel çözümlerin bir mitidir. Şeylerin bugünkü durumunu oluşturan bir tür son çözüme getirilmiş düşsel bir çözümdür.

Eğer patafiziğe doğru bir geri dönüş varsa, bu kanıtlama ya da çözüm olarak bir geri dönüş değil, kendisi de düşsel olan bir geri dönüştür, bir tür tekil ufuktur. Ama bu konuda tartışmak istemiyorum; bu, tü-

*Alfred Jarry'nin tiyatro yapıtlarının ünlü kişisi "Ubu"dan söz ediliyor. (ç.n.)

müyle paradoksal olurdu, çünkü böyle bir serüvene felsefi ya da metafizik bir statü vermeye gerek yok! Patafizik bir oyun, aynı zamanda da güçlü bir maya olarak duruyor. Artaud ve patafiziğe ayırdığım bir yazıda, şiirsel/metaforik bir üslupla bu konuyu açıklama fırsatını buldum; yirmi yaşlarındaydım ve ikisi arasında bölünmüştüm. Vahşet tiyatrosunu; kanlı, vahşi, çiğ bir vahşet tiyatrosunu ve tam tersi olan patafiziği karşı karşıya getirmiştim: Patafizik için hiçbir ilkel sahne, sert ve acımasızca olan hiçbir şey söz konusu değildir, her şey zaten potansiyel bir olağanüstülük taşır... Bu yazım doğrudan doğruya Emmanuel P.'ye hitap ediyordu. Henri Thomas, P.'nin orijinal bir baskısına sahip olduğu Rimbaud'nun bir kitabını anıştıran *La Saison volée* adlı romanında onun öyküsünü yazmıştı. Aslında patafizik benim için bir tür ezoterik parantez oldu... Ama sonunda bu bütünsel gerçekliği; gerçekliğin, gerçeğin, ussalın bu tür bir bütüncülüğünü görmekle, farkına varmadan, tümüyle patafizik bir durumda bulunuyoruz!

İster istemez Ubu'ya özgü bir durum!

Ama her türlü kolajdan kaçınmak ve patafiziği o tuhaf havasında bırakmak, onu köklü bir dış varsayım olarak bırakmak gerekir... O, göklere çıkarılmış ve kendisinden hoşnut vahşetin imgesi olan kral Ubu gibi son derece dolu, doymuş dünyayı betimlemek için değerini koruyor; bu imge de bizim çevremize oldukça benziyor!

Ubu, canı sıkıldığında, savaşmaya karar veriyor!

Hem de vicdanını valizine kapatıyor... Ama patafizik benim için de bir referans değil, şeylerin yok olması gerekir! Nietzsche, Hölderlin, patafizik ya da başka şey söz konusu olsun, bu düşüncelerin yapılan şeyin içinde evrik söz durumuna gelmesi gerekir. Başka bir deyişle, ancak evrik söz durumunda süregelecek kavram ya da tanımı gözden kaybetmelidir... Tüm bunlar yok olmalı, dağılmalı; tıpkı, Tanrı'nın adının şiirdeki evrik biçimi gibi.

İnsanın aklına Borges'in Kabala ile ilgili o güzel yazıları geliyor. "Kabala müzelik bir eşya değil, düşüncenin bir eğretilemesidir," diyor.*

Borges, Walter Benjamin'in, Roland Barthes'ın yanında, benim düşsel adlar kataloğumda –şöyle bir espri yapmaya kalkışacak olursam– ideal hayvan öyküleri kitabımda yer aldı. Zaten ne çok "B" var, Baudelaire de burada yer aldığına göre...

Böyle bir devam çizgisi, her zaman sonradan onu isteyen kişiye yönelmek için çizilir... Bu çizgi kendiliğinden var değildir, ancak varış noktası olarak vardır! Onu erekbilimin (teleoloji) *yardımı olmaksızın kabullenebilmek gerekir...*

---

* In Conférences, Paris, Gallimard, 1985.

Aslında bu her zaman bir tür ideal retrospektif. Rimbaud'yu ya da Artaud'yu eklemek gerekir... İşte bu şiirsel esin önce benim şiirsel esinim oldu.

Vahşet kavramı –sistemli olarak uyuşmazlığa başvurarak yıkıcı çelişkiler arama– Antonin Artaud'nun bol bol sebeplerini ortaya koyduğu gibi, hâlâ geçerli mi?

Artaud bedeni, vahşetin içindeki bedeni engelleyen tasarımı ortadan kaldırmayı düşlüyor. Beden ortadadır, yaşaması kolay olmasa da, kendi tiyatro yapıtının oyuncusudur. Buna uygun bir tiyatro bulmak söz konusuydu, ama sanıyorum ki hiçbir tiyatro, başta kendisininki olmak üzere, düşlediği şeye gerçekten uymuyor... Buna ulaşmak şiddeti ve ensesti üst üste yığınakla olmaz. Hâlâ mantığa aykırı olarak vahşet, kan düşünülebilir mi? Böyle bir tür deri yüzme hâlâ olası mı?

Artaud güçlükle kıyaslanabilir bir özgünlük sergilemeyi sürdürüyor, onu sürdürmek ya da yinelemek boşuna, bu belli bir evrenin çıplaklaştırılmasına denk olsa bile...

Yine de metafiziğin temellerini yıkmak gibi yaygın bir istenç hâlâ sürüyor...

Artaud için yine de bir beden, bedenin bir dolambacı var, bir tür tam taciz olan cinsellik dahil. Kimbilir hangi maddeyi bulmak için tüm bunları ortadan kaldırma istenci var... Bir platform düşü var; bir cana-

varlık, bir kıyıcılık, bir vahşet düşü var; bunları az çok herkes düşlemiştir. Ama bugün köklü bir alternatif, bedenden kaynaklanan bir şiddetten değil, daha metafizik olan, örneğin yanılsamanın şiddetinden kaynaklanan bir şiddetten yana olan kötülük alternatifi düşlenebilir. Bir bakıma Artaud yanılsamanın da içindeydi, acımasızlık da pekâlâ bir yanılsamadır ve dünya da bir yanılsama olduğu için acımasızdır. Ama bu acımasızlık deneyimini bugünün dünyasıyla birleştirmekte güçlük çekiyorum...

Artaud ile patafizik –ki ikisini de aynı derecede önemsiyorum– bana bağdaşmaz gibi görünüyorlar. Patafiziğin dünyası, imgelemi engelleyen, bir dili olan Artaud'nun dünyasından çok daha umutsuz. Burada belki çılgınlığın dili olan bir dil, bir glosolali, bir anlaşılmaz dil sözkonusu, ama yine de acımasızlık denmiş bir kez, bu da bir şey. Bir tasarımın olmasa da en azından simgesel bir oyun yazma sanatının en son olanağı bu. Buna İspanyol fotoğrafçı Nebreda'da da rastlıyoruz. Nebreda bedenini, ölümünü iyi kullanıyor, ama bunu söylemek, bir geğirti gibi ortaya çıkarmak için her zaman son bir çare var... Burada olanaksız bir durumun sınırında bir edim, dilsel olmayan bir *acting out* söz konusu. Nebreda yirmi yıl boyunca kendini hapsedip bedenine türlü çileler uyguladı, ama tam bir sanatla, tam bir büyük ustalıkla kendi fotoğrafını çekti.

Artaud aynı zamanda şu çok önemli soruyu sormamız için bir fırsat yaratıyor: Ortadan kaldırılamaz tekillikler için ne yapılabilir? Şu sırada söylemekte olduğumuz her şey mantıklı birer söylem. Bu tekilliklerin

hem yapıcısı hem de oyuncusu olanlar için bir bakıma hiçbir şey yapılamaz, bu tekilliklerden ne ders çıkarılabilir ne de deneyimlerine dayanarak dünyanın geri kalan insanları incelenebilir... Herkesin katı bir tekilliği olması gerekir, ama herkesin deli olma ya da Andy Warhol gibi bir makine olma şansı yok.

Hâlâ tekilliklere yer var mı?

Beklenebilir... Politik ya da başka türlü olsunlar, yalnızca ortaya çıktıkları görülenler büyük ölçüde tepkisel ya da abreaksiyoneldir. Sanat açısından, alternatif olabilecek bir şeyi görmek güç, tüm ürünün aynı dünyaya ait olduğu sanılır... Patafizik için ise artık tekillik yoktur, la grande Gidouille tarikatı artık tekil bir şey değil, Lichtenberg'in dediği gibi, aşkın bir vantrilokluktur. Hepimiz birer Palotin'iz* gaz yüklü bir dünyada; buradan büyük patafizik yel çıkar... Artaud uçtadır; acımasız olmuş bir metafiziğin en son sınırındadır, ama hâlâ bir nebze metafizik umut var, metafizik nitelikli vahşice bir eleştiri var, oysa patafizik, adının da belirttiği gibi, bunu silip süpürdü. Onu da bir son kerteye dönüştürmeyeceğiz; eğer o bir son nokta ise, yalnızca ortadan kaldırma anlamında bir son noktadır. Burada yanılsama yok, ama arı bir hokkabazlık vardır, hepsi o kadar. Hiper eleştirel ya da ultra eleştirel, eleştirel düşünceden çok daha eleştirel düşünce gibi, daha iyisi yok...

---

*Alfred Jarry'nin "Kral Ubu" adlı oyununun gülünç kişileri (ç.n.)

Belki konuyu daha da deşmek için bir olanak vardır...

Belki, gerçekten de, tamı tamına dünyaya uygun olabilecek, aynı zamanda köklü ve acımasız bir yanılsama bulunmalı. Dünyanın yanılsaması vardır, eğer görmesini biliyorsanız; zorunlu olarak şiddetli değildir, başka bir şeydir; bu, paralel bir dünyadır. Yaşamın kendisi de paralel bir dünyadır: "Yaşam, başka şey yaparken, başımıza gelen şeydir." Toplu olarak sahip olunmuş, tam ortaya alınmış, tek merkezli bir dünyada artık ancak dış merkezli olanaklar vardır. Her yerde paralel süreçler, paralel toplumlar, paralel piyasalar var olur. Bütünleşme zorunlu olarak dış merkezli bölgeler üretir, iyi ve kötü günler için.

Tekillikte aşırılık da bulunur...

Doğru. Bu, benim kötülüğün terlemesi diye adlandırdığım şeyin bir başka yüzü. Dünya, acımasızlık içinde olduğu haliyle, kötülüktür. Eğer onu ortadan kaldırmaya, küçültmeye kalkışırsanız, metastazlar, urlar oluşacaktır... Bugün beni en çok ilgilendiren, paralel dünyalar... Mikrofiziğin tüm gelişmelerini izleyemesem de, burada paralel dünyalarla ilgili olarak çok ilginç şeyler söyleniyor. Ama bunları fizikte aramaya değmez, her şey mikrofizikte!

•

Pekâlâ, büyük felsefecileri okumamış ya da pek az okumuş olsanız da, en azından edebiyatın tadını aldınız, hem de yalnızca Fransız edebiyatının değil, "vahşi" olsa da...

Doğru. Çok roman okudum, Faulkner'in, Dostoyevski'nin, Stendhal'in romanları gibi, daha sonra da pek çok Amerikan romanını...

Ya Céline?

Evet, ama o bir istisna... Onun yapıtları tutuşup patlayan türden ve taklit edilemez. Bu yapıtların içine dalmak istemiş olanların tümü orada batıp kaldı... Böyle söylenebilirse, kurama, çözümlemeye girdiğim andan başlayarak öteki çizgi işin içine girmiştir, yani Nietzsche'nin, Hölderlin'in çizgisi! Tüm bunları yeniden oluşturmak çok güç... Daha yeni olarak okuduklarım da daha çok roman türünden; Vladimir Nabokov, Saul Bellow, Guido Ceronetti... Bu da artık düşünceler tarihine ilişkin görünmüyor... Daha ne demeli? Derine inmek için insanın kendi izlerini aramaya çalışması gerekir, ama ben bu izleri silmek için her şeyi yaptım, benim için de bunları yeniden ortaya çıkarmak güç oluyor... Ne olursa olsun, çok sık değişen bir güzergâh değil bu; bunun genel olarak kültür için bir gün söz konusu olacağını sanmıyorum, her anın kıyaslanamaz bir tekilliği vardır... Bir birikme yoktur, dolayısıyla gerçekten evrim de, hiçbir global ereklilik de yoktur... Ayrıca, neredeyse sapkınlık derecesinde, en çok

içli dışlı olduğum şeyleri unutmak, silmek, ortadan kaldırmak saplantısı...

Böylece Roland Barthes'a karşı büyük bir yakınlık duyuyordum; ama o, söylediklerini, bunlara bir tür saygı, esrime ile, ama kesinlikle katılmadan yaklaşılabilecek şekilde olağanüstü bir korumaya alma isteği gösterdiği ölçüde. Kendimi bu derece yakın hissederken, bir savunma mesafesinde de durdum. Ne olursa olsun, bir şey kesin: Bu devam çizgileri sürekli ve kümülatif bir tarihin içine sokulamaz.

Özellikle de insan, belirtici etkileriyle, babalıklarıyla, kusursuz soy zincirleriyle, tutarlı ve vektörize edilmiş idealar tarihi içinde yer almaya çalışmamalı...

Özellikle de hayır; hatta ben kendi açımdan bu tür referans sapmasına karşı bir tavır aldım...

•

Her düşünce başka düşüncelere dayanır... Başka türlü nasıl yapılabilir? Ama sizde referanslar sisteminin çok özel, herhalde üniversite dışı bir işleyiş biçimi var, kitaplarınızı okumak yeterli; o çok bilgiççe yayımları ciddi kılan sayfa altı notları sizin kitaplarınızda neredeyse yok!

Az var, gerçekten de... Bunları unutmaktan yana oldum! Bu da çevirmenlerin işini çok güçleştiriyor... Ama benimkisi beğenilme merakı değil! Bir şey uzak-

tan geliyor olsa bile, bunu sanki kendim icat etmişim gibi olmalı...

Sanırım, az kültürlü olan bir insanın her zaman yalan yanlış alıntılar yaptığını söyleyen Oscar Wilde idi...

Ben hatta tümüyle hayal ürünü alıntılar yaptım...

Bakın, yine Borgesvari bir şey!

En tuhafı da *Simulacre et Simulation* (Simulakra ve Simülasyon) adlı kitabının bir bölümünde başlık olarak bulunan, Kutsal Kitap'taki Süleyman'ın meselleri'nden aktarılmış gibi gösterdiğim şu alıntı: "Simulakra hiçbir zaman gerçeği gizleyen şey değildir – Simulakra olmadığını gizleyen, gerçektir. Simulakra gerçektir." Kimse sorun çıkarmadı! İsviçreli bir kadın okur dışında; o da, bu alıntıyı pek beğendiği için, İncil'de aramaya kalkmış, ama elbette bulamamış! Başka çaresi kalmayınca kendisine yardımcı olmam için bana yazdı!

İnsanlar İncil'in tükenmez bir hazine olduğuna, dolayısıyla orada her şeyin bulunabileceğine inanıyorlar. Oysa tam tersine...

Bir bakıma bu doğru! Ama bugünkü durumda kavramlar pek İncil'e uygun değildi! Benim taraf tutmam, isterseniz şöyle diyelim, tercihli idi, referansla ilgili değildi... Üniversitelere özgü araştırma senaryolarını reddediyorum. Ben, kendime hiçbir zaman referansın

statüsü nedir gibi aslında oldukça karmaşık bir soruyu sormadım, bunu hatta kimi zaman parlak bir şekilde kullananların sormuş olabilecekleri gibi. Örneğin Jacques Derrida'nın referans kullanmanın ne olduğu, her zaman kitaplara dayalı kitaplar yazmanın ne anlama geldiği konusunda elbette küçük bir fikri olmalı... Bu olasıdır zaten, ama bunu hesaba katmak, kullanmak –hatta kötüye kullanmak– bana yabancı.

Derrida'da Yahudilere özgü ve fenomenolojik yorumlama geleneği var... Derrida yazının-dilin her şeyini kapsayan arşi yazının söze göre önde olduğunu bal gibi savunuyor! Yazılı referans demek ki asıl referans!

Referanslardan vazgeçmek kuşkusuz olanaksız. Ama gizlilik içinde incelenmeli bunlar. Ağırlık merkezi, yaptığımız şeyin içinde; işin özü oradan çıkmalı, hepsi bu kadar; belki de, neden olmasın, başka yerde bulunmuş olabilecek çok basit şeyleri yeniden icat etmeli...

Durumcularda oldukça zararlı olan şeyi, yağma edilmeye ya da yağmalamaya çağrıyı, entelektüel bile olsa her türlü sahip oluşu reddetmeyi düşünüyorum! Her düşünce, herkese açık olur olmaz, yasal olarak onu kullanana ait olur.*

**Durumculuk:* 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan sanat ve düşünce akımı. Avantgarde, dadacılık, sürrealizm ve lettrizmden etkilenen durumcular sanat ve kültür de dahil olmak üzere yaşamın bütün alanlarında liderlik anlayışlarını reddetmişlerdi. (ç.n)

Bu noktada tüm mülkiyet hakları haksız olur... Hatta en sonunda şu ahlaksızca görüşü kabul edebilirsiniz: Sizden çalınabilen bir şey gerçekten kendi malınız olarak size ait değildir... Herkesin kendine özgü düşünceleri, özellikle bir tarzı olmalı, çünkü düşünceler yağma edilebilir, içerikleri herhangi bir yere aktarılabilir! Tarza gelince, o başka bir şey, herkesin orijinal bir tarzı olmalı...

Gilles-Gaston Granger'in söz ettiği şekliyle, üslup yalnızca bir ifade tarzı değil, bir düşünce tonudur. Ya da dahası Gombrowicz'in düşündüğü gibi, zihnin tematize edilmemiş kısa esinlerden oluşan bir durumu...

Bu kıyaslanamaz, taklit edilemez, hatta bir bakıma, başkasına aktarılamaz bir şey... Gerisi için olan olsun! Benim de oradan buradan düşünceler aldığım olmuştur, bunlar tam olarak düşündüğüm şeye uyuyorlarsa ve benim söyleyebileceğimden daha iyi söylenmiş iseler. En ufak bir özsavunma tepkisi göstermeden kendimi yağmalattığım da olmuştur. Kanıtlama, gerekiyorsa, başka yerde yapılacaktır...

Elbette kimi düzmecilikler olabilir... Bu düzmecilik konusunun kendisi de biraz yakından incelenmeye değer olmasına karşın... Eğer doğruluk görüşü açısından, bir doğruluk söylemi açısından bakıyorsanız, ödünç alınan, yağmalanan vb. her şey tartışma götürür, kınanabilir, dolayısıyla da düzmeceliktir; eğer bu tür bir söylem içinde değilseniz, o zaman iş değişir. Başkasının gereci, kimi büyük ilkelere aykırı davran-

madan, dünya gereci gibi, paradoksal ve gülünç bir biçimde kullanılabilir... Ben, durumlar, olaylar ve metinler arasında hiçbir zaman çok fark gözetmedim...

İnsanın kendi yazılarının başkaları tarafından yapılmış alıntılarında kendisini pek tanımadığı doğrudur!

İşte belki gerçek alıntı düzmeciliği bu... Eleştirmenlerin, yazarların aleyhine alıntıları, söylemlerinin en bayağı ifadesi olan alıntıları, sonradan bu söylemleri lehlerine çevirmek üzere seçtiklerine çok sık rastladım. Bu iyi bir gazetecilik stratejisi... Alıntı hiçbir zaman masum değildir; bir silah olabilir, referans da olabilir zaten; eğer referans alıntı olarak işliyorsa. Çünkü temel bir gönderge yoktur. Her şey aslında stratejide... Biraz ahlakçı olan ben her şeyi sıfırdan başlatmayı ve yapacağım şeyi tek başıma yapacağımı söylemeyi yeğlerim. Bu işin belki bir karakter boyutu var! Yapabileceğimi elimden geldiğince iyi yaparım, ama tek başıma... Bu belki de bir düş ya da bir yalnız çocuk kompleksi...

Ne olursa olsun, tek başına çalışmak düşüncesi benim için önemli. Tümüyle bilinçli olarak, elbette, bu, tüm belli belirsiz etkilerden, güncelliğin kuşkulu biçimlerinden de kurtulmak değil, bunlarla karşı karşıya kalmamak demektir... Ustalarla karşı karşıya kalmak, evet, ya da, ustalıkla karşı karşıya kalmak, ama doğrudan etkilenmeden... Daha gizemli, daha anlaşılamaz, daha çok giz yüklü bu yol, benim izlediğim yoldur...

Sorun, ister istemez, bir özgöndergesel kompleksin ortaya çıkmasında. İnsan yazdıkça yine ister istemez bir tür özmiras, özyönetim, kişisel devam çizgisi oluşur... Ya da o zaman sözcüğün gerçek anlamında geri kalandan ayırmak, tek başına bırakmak, istisna haline getirmek –her defasında istisnanın içinde kalmak– demek olan bir aforizma stratejisine sahip olmak gerekir.

2

"Militan" parçalar

Gerçekten de oldukça yalnız biri gibi görünüyorsunuz... Çeşitli düşünce akımları içinden geçtiniz, gruplara yaklaştınız, ama hiçbir zaman bunlardan birine katılmadınız, Durumcu Enternasyonal'e bile...

Durumculardan söz ettim, ama hiçbir zaman yazı ya da inceleme bağlamında değil de ders bağlamında, örneğin Nanterre'deki derslerim sırasında. Onlardan nasıl söz etmeyebilirsiniz? Hem biz çok yakındık, liderleriyle hiçbir zaman doğrudan kişisel ilişkilerim olmadıysa da. Raoul Vaneigem'i biraz tanıdım, ama Guy Debord'u hiç tanımadım...

Yalnızlığınız, Durumcu Enternasyonal'in size pek de sevimli olmayan eleştiriler yöneltmesine yol açtı. Grubun dergisinde Henri Lefebvre'in yanında hakaretlerle donatılmış kimi hesaplaşmaların konusu oldunuz. Kuşkusuz size marjinalliğinizin bedeli pahalıya ödetiliyor. Durumcuların oldukça tuhaf bir göndergesel çalışma biçimi olduğunu söylemek gerek...

Onların hesaplaşmaları özellikle Henri Lefebvre'e yönelikti ve kuşkusuz gerçekten umdukları şeyler var-

dı... Baba'dan sonra benim de aralarında olduğum sahte oğullara çattılar, beni Maocu uşak olarak kınadılar; tüm bunların nedeni, Félix Guattari ve başka birkaç kişiyle, adını ezbere söylüyorum, Fransız-Çin Halkçı Derneği'ni kurmuş olmamızdı, bir gazete de yayımlayarak...

Hangi dönemdeydi bu?

Kültür Devrimi döneminde, 60'lı yılların başında... Félix; dükkânı, caminin yanında bulunan, davasına çok bağlı bir hanım kitapçı ile ilişkideydi. Ve oldukça iyi dost olduk Félix'le. Bu derneği kurma fikri ondan geldi. Bir gazete çıkardık, adını şimdi unuttum, iki ya da üç sayı yayımlandı, o kadar, çünkü Çinliler bizi hiçbir zaman tanımadılar... İçimizden biri Çu En-Lai ile görüşmek üzere Cezayir'e bile gitti, ama adam hiçbir şey öğrenmek istemedi; Çinliler, denetlenemez, üç beş kişilik küçük bir solcu gruba, doğru dürüst, yasal ve sağcı bir derneği yeğliyorlardı! Başkaları da hep Halk Cumhuriyeti'nin sorumlularıyla görüşmek üzere Cenevre'ye gittiler, ne var ki başarılı olamadılar... Horticulteurs'de büyük bir toplantı düzenlemiştik; ama zorlu geçmişti, O.A.S.'ın* etkili kişileri gelip manu militari** durdurdular bu toplantıyı... İdeolojik açıdan şüpheli ya da tehlikeli olarak bilinmediğimden, hiçbir politik örgüte de bağlı olmadığımdan böyle bir gazeteyi yönetmek için uygundum hani! Biraz paravan gibiy-

* Gizli Ordu Örgütü (ç.n.)

** "Silah gücüyle" anlamına gelen Latince deyim. (ç.n.)

dim... Bu serüven daha ileriye gitmedi, gazete kapandı. Bunu güzel bir anı olarak saklıyorum, her ne kadar bir tür tarihsel başarısızlık olsa da... O vahşi yılların güzel bir öyküsü!

Bu sizin en son militan döneminiz mi oldu?

"Militan" çok şey demek. Ben hiçbir şeyin militanı olmadım...

Henri Lefebvre'in sizi ilgilendiren yanı, onun komünizmden dönmüş biri, geçmişin ideolojilerinin bir tanığı olmasından çok, güncel yaşamın bir kuramcısı olması...

Elbette beni ilgilendiren günlük yaşamın eleştirisiydi. Gerçekten de ondan hiç esinlenmedim... Yaptığı şeyi oldukça haylazca, hafif, esprili şekilde yazılmış buluyordum, ama bu bana çoktandır başka bir döneme, psikanalize, göstergebilime hâlâ kapalı bir döneme aitmiş gibi görünüyordu... Tüm bunlardan bir şey anlamak istemiyordu, yapısalcılık bir numaralı düşmanıydı. Öte yandan, benim yaptığım şey onun kendi çalışmasıyla tamı tamına uyuşmuyordu, ama çok iyi dost olarak kaldık. Ben Nanterre Fakültesi'ne geldiğimde, 1966-1967'de, Lefebvre, ünlü Strasbourg Kongresi dolayısıyla durumcularla bozuşmuştu...

Nedir söz konusu olan, anımsatalım: 1965'de Debord, Lefebvre ile bozuşuyor; onu, la Proclamation de

la Commune *(1965) (Komün'ün Bildirisi) adlı kitabının bir durumcu broşürden aşırma olduğunu ileri sürerek, fazla soyut, fazla filozofça buluyor.*

Durumcularla ideolojik açıdan uyuşamadığımız noktalar vardı. Örneğin, "Kurullar", nihayet, tüm o "kurulculuk" bize çoktan modası geçmiş gibi görünüyordu. Buna karşılık, köktencilikleri ilgimi çekiyordu ve herkes onların kökten öznellik düşünceleriyle aynı kanıdaydı! Sonra bu, düş dünyasında kaldı, politik bir düş olarak kaldı... Ne olursa olsun, bu olayın ortadan kalkması iyi oldu, zaten başka bir sonuç da beklenemezdi. Ve durumcuları başarılı olamadıkları için kınayanlar yanlış yapıyorlar, çünkü durumculuk başarılı olmak için biçilmiş kaftan değildi! Bugün Debord'la onun hayaletini yeniden ortaya çıkarıyorlar.

Durumculukta yenilikçi ve oyuna özgü bir bir düşünce, aynı zamanda da son derece klasik bir retorik, doğrudan doğruya Alman felsefesinden çıkma kavramsal bir aygıtla donanmış, papalara özgü ciddilikte ağır açıklamalarla birlikte –ki durumcular bunlara hayranlar– klasik bir retorik var. Kompozisyon yazma tarzı (disertasyon) içinde kalınıyor... Sizin özel düşünme ve yazma biçiminiz tüm bunlardan açıkça kopuk...

Durumcularda çok büyük bir inandırma gücü ve de açık olma istenci vardı. Bu, böyle bir olayın, öncü bir olayın son ortaya çıkma biçimidir; deyiş uygun, herhalde, "sivri" de olmasa. Burada, günlük yaşam, kent

vb. yeni alanlar ödünç alınmış olarak, bir tür devrimci idealizmin sonlanması söz konusu. Onların sayesinde tüm marksist üst yapılar adamakıllı sarsıldı, hâlâ eski düşünce biçimlerine bağlı kaldıkları halde. Tüm bunlar 1970'ten sonra arzu-devrim ikilisinin karışım öyküleriyle birlikte havaya uçtu.

Freudo-marksizm...

Kimileri burada aşırı bir köktencilik gördüler, oysa bu karışım sonun, isteğin ve köklü değişimin sonunun habercisiydi. İkisinin karışımı birinin öteki tarafından etkisiz duruma getirilmesiyle sonuçlandı. Bu düşünceyle uzun süre yaşamış olanların sayısı çoktur. Arzu sorunuyla ilgili olarak Jean-François Lyotard, hatta Gilles Deleuze ile daha önce önemli görüş ayrılıklarım vardı... İstek uyandıran, ama benim açımdan hiç de işlevsel olmayan onların hayranlık verici mekanizmalarının tüm yönetimi konusunda! Tüm bir kuşak bu korkunç anlaşılmazlıkla, özetle daha önce ortadan kalkmış şeylerle yaşadı.

Arzuyla devrimi uzlaşmaz kılan nedir?

Politika ve libidoya ilişkin boyutlar o zaman tekilliklerini yitirirler; bunların gücü ancak tekilliklerindeydi, bunları karıştırmak ortadan kaldırılamaz oluşlarına aykırı bir şey olurdu. Bu yine de Freud ile Marx'ın inanılmaz bir şekilde yönünü değiştirmekti...

Her ikisinin de düşüncelerinin zararlı boyutunu etkisiz hale getirmekle sonuçlandı...

O zaman rağbette olan bir dili kullanacak olursak, birinden ötekine bir tür içini dökme söz konusuydu, ama tam bir yoğunluk kaybı içinde... Bunun sonradan küçümseyici bir çözümlemesini yapmak budalaca bir şey olurdu. O dönemde herkes bu işin içine daldı, en iyileri oradaydı, ama uzaktan bakıyorlardı, bunun bir tuzak olduğunu kabul etmek gerekir, ki zaten bu hâlâ biraz her yerde var...

Durumcuların başkaldırısı gibi bu idealar da bugün düşünce için, en yoksul demeyeceğim ama yine de en alışılmış düşünce için referans oluşturuyor...

Bugün durumcuların veliahtları olarak geçinenleri düşünelim, gerçek bir tanıklık düzmeceliği!

Bundan söz etmeyelim.

Zavallı Debord; adam bir süre sonra okullardaki ders kitaplarına girecektir! Bir yazar için bu kadar kolaylıkla bir klasik olmak her zaman biraz kuşkulu bir şey değil mi?

Debord'un diline hayran kalabilirsiniz, ama bunu bir estetik konusu yapmak yine de söz konusu olamaz. Biçim her zaman önemlidir, ama onun dili bir "kendine" hayranlık konusu değildi. Freud'la Marx'ın

düşünceleri, kadın hizmetçilerinden ve ne bileyim daha nelerden söz ederek ideolojik, tutkusal, hatta güncel açıdan çözümlenmeye başlandığında aynı şey meydana geldi. Marx'ı cinselleştirmek ve Freud'u siyasallaştırmak karmakarışık bir harmanlamaydı. Bu, bir tür yutulmak üzere ağızda hazırlanan yemek, bir tür uydurma iş, bugünün vulgata'sı* oldu. Debord'un sağduyulu eleştirileri arasında en değerli olanı Régis Debray'ın eleştirisi idi. Le Débat'da yayımlanan bir yazıda, sanıyorum, kişisel hesaplaşmaları sona erdirerek, yabancılaşma, insanın kendisinden ayrılması konusunda doğru şeyler söylüyordu. Artık hiç de bu alanda olmadığımızı anımsatıyordu; tam tersine, bizi tehdit eden ayrılma ya da yabancılaşma değil, tam tutulmaydı.

Durumcuların dili Alman idealizminin izini taşıyor: Yabancılaşma, nesnelleşme, şeyleşme kavramlarıyla...

Durumculuktan bana gerçekten hayran olunası bir anı kaldı, o şimdi sönmüş bir yıldız, yok olmuş bir yıldız. Nietzsche ve kimileri için bu söz konusu değil. Durumcular meteorlara benziyorlardı ve açıkçası onlardan kopmak hoşuma gitmez, çünkü, olaylar açısından önemli bir an'dı bu. Oysa, asıl önemli olan, şeylerin ortaya çıkma an'ı içindedir.

*Kutsal Kitap'ın Latince çevirisine verilen ad (ç.n.)

Düşünceleri doğmakta oldukları sırada yakalamaya çalışmalı. Olgunlaşmış duruma geldiklerinde çoğu zaman verimli olmaktan çıkarlar, bir son dogmatik yeniden canlanma içinde katılaşır ve sonra kaçınılmaz sonlarına ulaşırlar...

66-67 yıllarında *Utopie* dergisi ile kendi ustalık alanımızı kurmuştuk. Durumculuk düşüncesi ile ilgili kimi önemli itirazlarda bulunmuştuk. Onlardan daha çok politik olan, ideolojik olan şeylerin ötesinde, yabancılaşmanın ötesindeydik...

Utopie, aynı zamanda durumcuların "bolşeviklere özgü" büyüklenmesiyle, saldırılarıyla, hemencecik kurdukları mahkemeleriyle, sonunda psişik ve militan enerjilerinin en önemli bölümünü seferber eden her türlü istekleriyle ilişkisini kesmişti. Cinaslarında açıkça saptanabilen liseli, kolejli saçmalıklarıyla...

Haklısınız. Bu başkaldırıda yeniyetmelere özgü bir şey var... Bu benim için nesneler üzerinde, tüketim toplumu üzerinde, ekonomi bilimi üzerinde çalışmalarımın hazırlık evresi oldu... *Le Miroir de la production* (Üretimin Aynası) adlı kitabım Marx'tan ve özellikle simgesel değiş-tokuşun ortaya çıkışından kopuşum oldu. İşte bu düşünce *Utopie*'de yer aldı. Daha o zamandan transpolitik'in içindeydik.

3

Aforizmalı parçalar

"Parçanın da ideali vardır: Yüksek bir yoğunlaşma, ama düşünce ya da bilgelik ya da hakikatte (aforizmada olduğu gibi) değil; müzikte yüksek bir "gelişme"ye "ton", müzikle tane tane söylenmiş bir şey, bir diksiyon karşılık gelmeli: İşte tınının burada bulunması gerekir."

ROLAND BARTHES

Yazılarınız aforizmaya doğru gelişme gösteriyor, durumcular hiçbir zaman nüktenin dışına çıkamadılar, burada "yönetici" bir slogana dönüşebilir olan nükte ile bir düşünceyi ortaya koyan aforizma arasındaki ayrılık söz konusu...

Durumcular terimlerin diyalektik devşirilmesinden pek hoşlanıyorlardı. Guy Debord'un *La société du spectacle* (Gösteri Toplumu) adlı kitabı ya da Raoul Vaneigem'in *le Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations* (Genç Kuşaklar İçin Görgü Kuralları Elkitabı) adlı yapıtı acımasız bir mantıkla gelişen birer bütündür... Durumcular kentsel sapma, durumlar yaratma şampiyonları oldukları halde entelektüel sapma

uygulamıyorlardı, ama entelektüel açıdan o kadar durum yaratmadılar, daha çok yargılama alanında ortaya çıkıyorlardı. Ama aynı zamanda da onların sevilen yanıydı bu; bugün yine de bunu başlarına kakmayacağız... En basit nesnelerden, temel durumlardan, temel bayağılıklardan yola çıkmak ve burada belki de zirveye çıkmak için patlayıcı enerjiyi bulmak düşüncesi vardı; bunu gururlu ve özel bir biçimde uyguluyorlardı. Gerçekten de, bütünü parçalamak, tüm bütünleri yok etmek için enerjiyi şeylerin mutlak ayrıntısı içinde bulabilmek gerekir... Ve dolayısıyla dünyayı parça durumunda bulmak için. Onlar bunu yaptılar, ama parçalar karşıtı kuramsal yazılarda hiç yapamadılar.

Almanvari bir elkitabı, "Wissenschaft", büyük ve sistemli bir düşünce...*

Bu, beni her zaman büyük Alman felsefe sistemlerinden biraz uzaklaştıran şey; durumcular kimi bakımlardan bu sistemlerden hâlâ yararlanıyorlardı... Nietzsche ile, Hölderling ile, Sade ile sürekli ve yapıcı bir biçimde ilişki kuramazsınız. Biri ötekini geçersiz kılar! Bir yapısöküm çalışması yapılmıştır, bunu hesaba katmak gerekir; oysa bana öyle geliyor ki bu büyük sistemlere her zaman biraz bağlılık içindeyiz, Heidegger de felsefeye egemen olan son sistematik bütündür.

Örneğin, *L'Echange symbolique et la mort* (Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm) ile *Cool Memories* (Cool Anılar)

* Almanca, bilim (ç.n.)

arasında, olayları kuramsal bir biçimde açıklayan bir kitap ve aforizmalara dayalı bir kitap arasındaki ayrılığı görebilirsiniz. Aforizmada, parçada en yüksek derecede ayıklama, temizleme istenci vardır, aynı şeyleri artık bilmez olursunuz, nesneler, onları ayrıntı içinde, bir tür eliptik boşluk içinde gördüğünüzde, yepyeni bir görünüm alırlar. Bu da zaten Lichtenberg'in aforizmalarının birinde söylediği şey. Kendisine çok şişmanladığını belirten birine şöyle yanıt vermiş: "Şişmanlama dediğin ne ruhtur ne bedendir, ne ettir ne de zihindir; yorgun bedenin ürettiği şeydir!" Düşünce için de aynı şey söylenebilir: Yağlı düşünce yorgun zihnin ürettiği şeydir; yorgun zihin tıpkı yorgun beden gibi üretmeyi sürdürür, durmaz, ama yağlı şey üretir!

L'acédie'nin yeni bir versiyonu... Sanırım, ressamın madde katmaktan ibaret olan tarzı ve heykeltraşın, tersine, madde çıkarmaktan ibaret olan tarzı diye bir ayrım yapmaktan hoşlanan Leonardo da Vinci idi. Bir yanda, biriktirmeyle meydana getirilen bir yapıt, öteki yanda ayıklamayla, çıkarımla meydana getirilen bir yapıt. Bunu yazıya da uygulayabiliriz. Art arda eklemelerle sistemler kuranlar ve tersine, parça durumuna varacak derecede ayıklayanlar, temizleyenler arasında.*

---

*Yunanca akedia sözcüğü aldırmazlık, tasasızlık, aynı zamanda da uyuşukluk, yorgunluk anlamına gelir. Latinceye, sonra Fransızcaya geçen bu sözcük, manastırlara özgü söz dağarcığında tinsel bezginlik anlamını taşıyacaktır.

İnge güzel; bunlar, doğrusunu söylemek gerekirse, iki yazı biçimi; toplayıp yığarak bütünler oluşturma biçimi ve tersine, dağıtan, ayrıntılara özen gösteren biçim. Aforizmalı yazıda ve fotoğrafta da bu ayrıntı üzerinde, parçalı olan üzerinde yapılan aynı çalışma söz konusu...

Aforizmalı yazının gerçek bir yasallığı yok... Fransa'da benimsenmiş, çünkü edebi bir tarihi var, ama Amerika'da hak getire! Amerikalılar *Amérique* (Amerika) adlı kitabımı okuduklarında çok kötü tepki gösterdiler, böyle bir kitap onlara şeytani göründü, çünkü kanıtı ile açıklamayı içeren benim biçimim dinsel kuralcı bir biçime, dolayısıyla kutsallığa saygısızlıktı onlar için... Aslında bu da doğru, tüm ilginç yanı da burada. Aforizma oldukça kötü benimsenmiş olan bütünün içindedir, dile değil de söyleme uygulanmış bir şiddet olduğundan, bir bakıma kötülüğün yanındadır...

Çağdaş Amerikan edebiyatının ürünlerinin uzunluğu ile tanındığı doğrudur, en azından bin sayfaya doğru gidiliyor! Bu aşırı gelişme zaten tüm kuramsal ürünü etkiliyor, Fransa'da da en küçük bir deneme çok büyük boyutlara ulaşıyor... Yaşanılan dönem kararsızlık içinde olduğu ölçüde de ifade biçimleri şişiyor, çoğalıyor! Tuhaf bir ödünleme biçimi bu!

Tıpkı korunmak için semiren organizmalar gibi... Gerçekten de bir oransız tezler ve çalışmalar patlaması var! Bu sanki bir boşluğu doldurmak için umutsuz-

ca bir girişim, oysa, tersine, boşluktaki küçük aralığı bulmak gerekir. Boşluk boşluktur, söz konusu olan, onu neredeyse dramaturjiye uygun, aynı zamanda da bir düşünce biçimi olacak bir yok olma biçimine sokmaktır. Hem de kimbilir hangi egzotik estetizme takılmadan! Kimi zaman benim yaptığım şeyin Doğu düşüncesi ile, Çuang-Tzu* vb. ile benzerliği olduğu söylendi.

Havada kesim yapan ünlü kasap: Zaten Platon'da, Phaidros'ta rastladığımız bir istiare bu, kötü kasap davranışlarından kaçınan eşsiz diyalektikçi Platon...

Ama elbette Çuang-Tzu'yu da bu durumda doğubilimci bir referans durumuna getirmemek gerekir. Tıpkı Zen gibi... Başka bir bağlama ya da niteliğe oturtmalardan, ithalat-ihracat yapmaktan kaçınmalıyız. Esinler; paralel, paradoksal yollar bulunabilir ama bir düşünce simgesel baskın bir biçim aldı mı, doğuda bile olsa, kuşkucu olmak gerekir, hiçbir düşünce evrensel değildir, yalnızca istisnalar vardır...

Sizi, Zen bilgesi olarak nitelemekle, belki susturmak gibi gizli bir umut doğacağı doğrudur, bilge her türlü konuşmadan vazgeçmiştir!

Son günlerde fotoğraf ve sessizliği konusunda ve sanatın hiçliği ile ilgili olarak söylediğim şey konusun-

* MÖ IV. yüzyılda yaşamış taocu Çinli filozof (ç.n.)

da kimileri, sanki tutarlı olmak için susmam gerekiyormuş gibi, hâlâ sessizlikten söz edebilmeme şaştılar... Buna verilecek yanıt yok! İçine her şey konulan Doğu düşüncesine yeniden gelecek olursak, bu düşünce öteki bütünler kadar kuşkulu, büyük bir bütün oldu. Japonya'yı biraz biliyorum –Çin'i hiç bilmem– Japon dili öğrenilecek şeylerle dolu: Örneğin, iletişimi belirten sözcük yok, evrensel sözcüğüne karşılık gelecek sözcük de yok, özne sözcüğü için de aynı durum söz konusu. Bu çok dikkat çekici! Ama ben Amerika'da bir bakıma aynı sadeliği buldum, ama hiç de Zen'e özgü olmayan bir sadeliği. Daha çok tersini, ama burada yer değiştirme bizim ağırlık merkezimize göre aynı. İlgimi çeken Amerika bu oldu, nesnel Amerika değil. Bu başka dünyayı olduğu gibi ele alacak olursak –aşağı yukarı aynı tarihe sahip olmamıza ve biraz aynı kültürü paylaşmamıza karşın– Amerika'yı ham haliyle ele alacak olursak, o zaman bize alışık olmadığımız bir nesne gibi görünür. Ama bu işi sürekli olarak yenileyemeyiz.

Başyazı açısından yenileme çok moda; her zaman aynı başlıkla değil ama çoğu zaman kendi kendini aklayıcı upuzun bir önsözle donatılmış yenileme... Bu türde haklı olduğum için haklıydım ya da haksız olduğum için haklıydım, ne olursa olsun, doğru yapıyordum, haklıydım...

Olan olmuş, bunun herhangi bir doğruluğu olmuşsa, bir aralık olmuş. Kurtarma ya da yeniden oluştur-

ma söz konusu değil. Yitiyorsa yazık... İnsanın kendi gölgesinin ardından koşmaması, kendisine karşı asgari saygısındandır...

Önceden kestirilemez düşüşler için denize atılan şişe ilkesi söz konusu...

Belki bir gün bu da kısa süreli, Andy Warhol'un dediği gibi çeyrek saatlik bir üne sahip olma şansını elde edecektir... Aforizma dağınık düşünceleri atmaktan ibarettir, her okur bunlardan balını alır, çeşitli biçimde... *Cool Memories* (Cool Anılar) konusunda, bu kitaptan herkesin değişik bir şey aldığını saptayabildim, ki bu da insanın hoşuna gidiyor. Kendi kendimize, dünyanın her ayrıntısının, yankı yaparsa, mükemmel olabildiğini söyleriz. Üne gelince, bunun sınırlı bir potansiyeli olabildiği düşüncesini kabul etmek gerekir; ünün kontenjanı sonsuz değildir. Dolayısıyla herkesin çeyrek saatlik bir ünü olsun, bu fena değil! Eğer, bereket versin, tam bir saati hak etmişseniz, buna sahip olmayacak insanlardan üç çeyrek saat çalmış olursunuz. Bu biraz, kimi ilkel kültürlerde görülen ruhlar kuramı gibi bir şey: Burada sınırlı bir ruhlar kontenjanı söz konusudur, daha fazlası olamaz; elbette bu ruhlar dolaşırlar, sayıları sınırlı olduğu için , hiçbir zaman ruha sahip olmayacak, ruh beklentisi içinde bedenler vardır. Şu, pek demokratik bir kuram değil, ama bana daha katı, daha kesin, daha net görünüyor: Yazgıların paylaşımı.

•

Pascal'ın Düşünceler'i konusunda, kısa biçimler retoriğinden söz ediliyor; bu, özü bakımından gerçek süreden yoksun, dolayısıyla da sistematik bir kitap boyunca sürekli bir ilgiyi koruyamayan, insanın geçiciliğine uygun olabilecek bir retorik. Sizinle ilgili olarak da aynı şey söylenemez mi, kısa biçimi benimseme zamanların ölçümüne uygun değil mi? Klip ya da spotla parıldama, hareket, enstantane baskın çıkıyor. Öyleyse aforizma da, an'ın diktatörlüğüne karşı bir tür paradoksal karşı koymadır...

Aforizmada, klipte, spotta ortak bir apansızlık, çabukluk, geçici olma var gibi görünüyor, ama aforizma farklıdır. Kökenbilim bakımından *aphorizein* ayırmak, izole etmek düşüncesini taşır... Parça niteliğindedir bu, ama çevresinde tüm bir simgesel alan, boşluk, beyazlık yaratır. Tekniklerimiz ve teknolojilerimiz enstantaneyi, ama süreklilik yüzünden tüm ağa bağlı enstantaneyi yaratırlarken... Bunlar ağ durumunda parçalardır, eğer böyle söyleyebilirsem! Bugün artık herhangi bir süreklilik, bütün ya da toplama biçimi var etmek olanaksızdır, çünkü bu biçim sistemin kendisi tarafından yok edilecektir. Açıkça aynı kurala göre oynayan, ama kesin olarak buna karşı çıkan bir şey ileri sürmek gerekir... Dolayısıyla biçimde; yalnızca biçim, soyut olarak değil, çok gerçek olarak kendi mantığı içinde sisteme saldırır... Düş dünyamız evrimcidir, erekçidir, her şey bir parkurun evresi ya da an'ı gibi

ele alınmıştır. Eğer her evre art arda gelen, bağlı, sürekli, her zaman ideal bir erekliliğe yönelik olarak ele alınırsa, o zaman tüm evreler son evreye bağımlı olurlar...

Erekbilimsel bir süreç...

İyi yönetilmiş ve iyi programlanmış bir evrimcilik! Kendi benzersiz tekilliği içinde her an'ın, her evrenin kusursuz olduğunu söyleyerek tüm bunları engellemek gerekir; meyve de kusursuzdur, ama çiçekten daha fazla kusursuz değildir...

Hegel diyalektiğini düşünmüş olmalısınız: Çiçeğin hakikatı olup meyvenin içinde oluşan, gerçekleşen çiçek... Olumsuzun tüm çabasını reddediyorsunuz...

Çiçek kusursuzdur, onu doğanın herhangi bir diyalektiğine bağlamak zorunlu değildir! Bu her şey için aynıdır... Ayrıntıda dünya kusursuzdur. Fotoğraf için söylediğim de bu: Dünya, bütünüyle ele alındığında, anlam düzeyinde, adamakıllı düş kırıklığına uğratıcıdır, ama tekilliği ile kusursuzdur, onu kusursuz duruma getirmeye gerek yoktur, zaten kusursuzdur. Elbette arı bir derin düşünmeye dalmak söz konusu değildir. Bütünlere karşı, bütünlükçü düşselliğe karşı, stratejik olarak parçadan yana geçilmeli, onun tekilliğini teslim ederek; içinde devinilebilecek tek alan burasıdır, çünkü eğer bir tekillik kendinde kusursuzsa, birinden ötekine de geçilebilir ya da biri ötekine karşı oyna-

nabilir, oyunun bir sürü kuralı var. Bu, tüm alanlarda, şeylerin anlayışında, idealarda, ama aynı zamanda bu açıdan belki en değerli platform olan dilde yansır...

Dil ereklendirilmiş bu bir araya gelmeye en iyi direnen şeylerden biridir. Dilin anagram şeklinde kullanımına geri dönmek gerekir; eğer bir idea varsa, dilin içinde anagram durumuna getirilmeli, dolayısıyla idea olarak yok olmalıdır. Demek ki burada anamorfoz, anagram ve aforizma arasında bir tür anlaşma, suç ortaklığı vardır...

Fraktal ya da fraktal duruma getirme ile ilgili bir şeye yaklaşıyoruz gibi...

Fraktal ile parçayı birbirinden ayırt etmek gerekir. Fraktal, var olmamış olabilen bir bütünü içerir, ama bir bütünün ayrışımı ya da toz haline gelmesi gibidir...

Her fraktalın içinde bir bütünün repliği ile...

O zaman holograma anamorfozdan ya da anagramdan daha yakınız. Bütün, ayrıntının içinde yeniden oluşmuştur. Bu da oldukça zengin bir perspektif, ama bana farklı görünüyor... Bugün her şey şu yönde ilerliyor: DNA yönünde, her hücredeki genetik kod, replikasyon yönünde...

Sizin Utopie *dergisinin 4. sayısında yayımlanmış (ekim 1971)* "DNA ya da kodun metafiziği"* *başlıklı,*

Jacques Monod ve onun Le hasard et la nécessité *(Rastlantı ve zorunluluk) adlı kitabıyla ilgili bir yazınızı anımsıyorum... Şu tümceyle başlıyordu: "Monod, Tanrı'dan ve Özne'den Kod'a ve genetik programa aktarılmış kimliğin metafizik ilkesi."*

Bu yazıyı anımsıyorum, gerçekten de, Kaliforniya'dan ve DNA'nın merkezi olan Salk Institute'den dönüyordum... Bu DNA'da şeylerin bir yorumlama modeli, yani gizilliğin bir yorumlama modeli var: Bir hücre, bir kod söz konusu, buradan tüm olanakları ve tüm potansiyellikleri üretebiliriz. Ortaya klonlanmış bir dünya çıkacaktır! Bu anlamda, parçanın tersidir bu, kimi zaman benzer görünüşler altında.

Parçada artık bir şey var, bu da kaybolmuş olandan sonra kalan bir şey: Herakleitos'un parçalarından söz edilir, bütünün yokluğunda kısmi bir bellek... Size göre başka şey söz konusu, bilinçli bir uygulama olarak parça, toplamanın reddi olarak parçalı olan şey...

Ben de bütünlerden geçtim ve bu anlamda parça, bu bütünlerin içinden geçmenin sonucundan doğuyor; bu biçimsel ve estetik bir seçim değildir. Parçalı ise bir bütünün bozulması isteğinden ve hiçliğe ve yok olmaya meydan okuma isteğinden doğar.

---

* Konu, Baudrillard'ın *Le ludique et le policier* adlı kitabında (Sens et Tonka, Paris, 2001) ve *Utopie* (1967/1978) dergisinde yayımlanan başka yazılarında yinelendi.

Aforizma her zaman dogmatik olma, ahlaksal aforizmaya dönüşüp bilgelik dersi verir gibi havalarda bir buyruk verme şeklini alma tehlikesiyle karşı karşıyadır... Böyle aforizmalı düşünce aslında Yunanlılarınki gibi ya da Çöl Babaları'nın büyük sözleri gibi ilginç olabilir...

Doğru. O zaman bu, ahlak dersi verir gibi buyurgan bir düşüncedir, bir anlam erekliliği ile birlikte... Maxime, sentence ya da aforisme* sözcüklerinin anlamlarını birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür... Fotoğrafla kurulacak bir benzerlik de vardır: Parçanın, ereksizlendirilmiş bir dünyanın tam yeri olan imge. İmge bir ahlak anlayışının, bir ideolojinin yeri olabilir yeniden, ama fotoğraf –sinemadaki devinimli imgeden daha çok– bana parça ile aynı ayrıcalığa sahip gibi geliyor; yalnızca sinemaya özgü kesimden değil, aynı zamanda sessizlikten, devinimsizlikten ötürü; ve de fotoğraf, parça gibi, bir bekleyişe bağlı, açıklanmayan ve açıklanmak amacını gütmeyen bir şey olmalı...

Herakleitos'un parçaları bilmece gibi, anlaşılması güç. Bu da ona "Karanlık" takma adının verilmesine neden oldu...

Bilmece gibi anlaşılmayan tarafı, en azından formu kadar önemli. Bunun hep ertelenmiş olarak kalması,

---

* Üçü de Türkçede aşağı yukarı, hikmet, vecize, özdeyiş (aforizma) anlamına gelen Fransızca sözcükler (ç.n.)

hiçbir anlamın onu ele geçirmemesi gerekir... Kuşkusuz, tasarlanılabilir, düşünülebilir, yorumlanabilir, ama ilke olarak parça, yoruma meydan okur ya da o zaman yorumlar birçok ve tükenmezdir...

Ayet değil ya!

Kim, ancak sürekli olarak yinelenirse değer kazanır ki? Hiç de böyle bir şey olmaz... Örneğin, Lichtenberg'i ele alalım; adamın parçaları, bu iş imgelemi etkiler diye konu dışı felsefi ya da ahlaksal tartışmalara girişmek için okunmaz. Ne gezer! Parça olduğu gibi açıklanmak için oluşmuştur, öznel bir formül halinde değil, bir nesne gibi, oradadır, karşınızdadır, hepsi o kadar; her nesne gibi anlaşılması güçtür, ama düşünce için her zaman tükenmez bir kaynaktır...

Angelus Silesius'un "nedensiz olan, açtığı için açan, kendine aldırmayan ve görülmek istemeyen" ünlü gülü gibi...***

Buna gelmek gerek. Lichtenberg söz konusu olduğunda, bu dikkat çekici; çünkü adamın dili yoğun ve onu iyi okuyabildiğinizde, iş tamamdır, okuma metnin tamlığı içinde sona ermiştir. Bu, bir bakıma, Barthesvari bir şey... Metin ancak bir bahane olduğundan,

---

* Asıl adı Johann Scheffler olan Alman gizemci ve şair (1624-1677) (ç.n.)

** Le Pèlerin chérubinique, I, 289.

böyle sonradan yapılan gerçek okumayla, ön okumadan tümden farklıdır! Metnin kendisine, dilin düşsel bir şey olmayan gerçekliğine ulaşmak gerek. Bu tamlık kavramı bana çok önemli gibi görünüyor ve yalnızca parçalar için değil. Bir düş –bunu belirten Canetti'dir– açıklanmak için oluşmamıştır, o da tamlığı içinde ele alınmalıdır... Leopardi, sanıyorum, mitleri oldukları gibi, oluştukları ve dilin kendisinin içinde değişime uğradıkları gibi ele almak, onları güçlerini engelleyen yorumlarla tüketmemek gerektiğini söylüyor. Güçleri, bir anlamın çözülmesinin içinde olmaktan daha çok biçimin içindedir. Tamlık bir şiirin de gizidir, ama tamlık, aynı zamanda tüm biçimleri, olaylardan başlamak üzere herhangi bir olayı ilgilendirir, bunların tamlığına ulaşmak her zaman güç olsa da...

Aslında bu da, her zaman az çok erekçilik içeren tüm tarih felsefesine bir karşı koyma oluşturuyor...

Şeyleri tekillikleri, aynı zamanda tamlıkları içinde ele almak gerekir... Monod'daki o kodun metafiziği konusunda yazdığımı, François Furet ve onun Fransız Devrimi metafiziği konusunda da yazmış olabilirdim. Fransız Devrimi'ni iyi ve kötü devrim olarak ikiye ayırmak ve buradan yola çıkarak devrimlerin denetimden çıkmalarını anlamaya çalışmak, bu bir olayı, her zaman olası bir sayıklamanın ya da bir sapmanın üslü boyutu ile tamlığı içinde ele almamak demektir; öyle ki burada olay bir bakıma kendini aşar. Onu her zaman yalnızca iyi kullanım için saklamak istiyorsanız, o

zaman, çok kötü yorumlara ulaşırsınız... Bir olayı tekilliği ve tamlığı içinde ele almasını bilmemek tarihin bir tür ahlakî yazımına götürür bizi.

Özellikle de olay simgesel olarak çok yüklü olduğunda...

O zaman ciddi bir yanlış yorum söz konusudur. Bu elbette en kolay, herkes tarafından kabul edilebilir bir çözümdür. François Furet, çoktandır adamakıllı yinelenmiş bir tarihle ilgili olarak böyle davranıyor, burada verdiği hüküm pek geniş bir biçimde bugünkü ideolojik durumdan esinleniyor...

Bir tür durum yadsıma söz konusu, terime durumcu açıdan bakıldığında... Bu sonu gelmez tartışmalara, karşılıklara yol açar: Le livre noir du communisme *(Komünizmin kara kitabı) ile Stéphane Courtois; sonra, her şeyi yitirmemiş olmaya, bir şeyleri kurtarmaya çalışanlarla karşılığın karşılığı söz konusu olacak...Olayın kendisini kurtarmak değil, buna kimsenin aldırdığı yok, olayın yorumunu kurtarmak var işin içinde...*

Elimizdeki tarihsel öğelere göre, Furet'nin yorumu, kendisi de yorum niteliğinde olacak biçimde kısaltılabilir, ama o zaman içinden hiç çıkılamayacak bir şeyin içine gömülmüş oluruz... Eleştirel alandayızdır, bu alandan çıkmak da, bugün tarih hakkındaki hegemonyacı görüş dolayısıyla, ne kavramsal ne de tarihsel olarak kolaydır... Türlerin tekilliği konusunda da aynı

şey söz konusudur; her tür, kendinde kusursuzdur, insan türü kusursuzdur, onu kusursuz yapmak bir işe yaramaz. Kötüdür ama kusursuzdur; tekilliğiyle eşsizdir. Elbette bir sorun var: Her türün kusursuz oluşunu ileri sürmekle yaratılışçılığı benimsemiş olabilirsiniz! Burada her şey değişmez vb. olan Tanrı'nın kayrasıyla olasıdır. Tehlike, şeylerin mistik bir görüşüne geri dönmekte yatabilir, ama tarihsel ve zihinsel evrimcilik de aynı derecede tehlikelidir...

Her ayrıntıya, her parçaya, her türe eşsiz tonalitesini, rengini vermek, bunları oldukları gibi ereklendirmemek gerekir!

4

Parçalar ve fraktallar

"Ancak gerçekliğin var olmadığını sezdiğimiz için, gerçeği ve onun netliğini kolaylıkla kabul edebiliyoruz."
JORGE LUIS BORGES

Çağımızın belirgin niteliği, kötülüğe çekinmeden, cepheden bakmaktaki güçsüzlüğüdür. Siz, "Artık kötülüğü dile getirmeyi bilmiyoruz," diyorsunuz.

Büyük karışıklık, kötülükle mutsuzluğu karıştırmakta! Kötülüğün mutsuzluğa indirgenmesi ve buna koşut olarak iyiliğin mutluluğa indirgenmesi... Kendi içinde adamakıllı mutsuz olan mutluluğun ideolojisi!

Bu sorunun bugün ele alındığı biçim, size tümüyle tuzaklarla dolu gibi görünüyor.

Kimi çözümlemeler zihinsel olarak doğru, ama bugün şeylerin benimsenmesi eleştirel bir biçim alıyor. Eleştirel bir havaya bürünülerek her şey yutulabiliyor! Bugünkü egemen düşünce bu... Debord bu noktada haklıydı, onun bütünsel eleştiri, bütünsel altüst etme dediği şey buydu, tüm bunlar sarmal eğri şeklinde

işliyordu... İyilikle kötülüğün bu dayanışmasını, bir tür "diyalektik" suç ortaklığını bozmak gerekir. Kötülüğe radikalliğini geri vermek gerekir...

Varlıkbilimsel olmayan bir radikallik! Kötülüğün iyilikten yoksun kalma "privatio boni" olup olmadığını, radikal ya da mutlak olabilir ya da olmayabilir olduğunu, kimi zaman kendinde ve kendi için, ahlakî ya da metafizik olup olmadığını vb. bilmek... Felsefe ile tanrıbilimi uzun süre coşturacak tüm bu tartışmalar gerçekten de sizin işiniz değil. Daha çok, kötülüğün bir tür parçalı radikalliğini düşünmek gerek...

Evet, böyle söylenebilir, çünkü kötülük sonuçta iyiliğin karşıtı değildir, çünkü ikisi de asimetriktir... Bir anlamda parça, iyilik olan bütüne göre kötülüktür. Burada karşımıza o ünlü kötülüğün saydamlığı ya da daha doğrusu "terlemesi" çıkıyor. Tüm iyilik ve mutluluk teknolojilerimizin gerisinde başı çeken, kötülüktür! Dolayısıyla, nihayet, tüm stratejimiz, kötülüğün aracılığıyla kötülüğün stratejisidir. Bu, homeopatik şekli altında, kötülüğün gerçekleşmesidir, eğer böyle söylenebilirse...

Aforizma ya da parça, sözcüğün Hipokrates'le ilgili, hipokratik anlamında bir "kritik" biçim olabilir; "kriz" tanı koymayı sağlayan şeydir... Parçadaki bir kırılmanın bir tür "repliği" ve de tersine...

Parçanın kırılmayla sıkı bir ilişkisi vardır, gerçek-

ten de. Şeylerin fayında, gediğinde, dolayısıyla da ortaya çıkışında bir şey meydana gelir.

Özanlamıyla bir fenomen, "phainomenon" (ışık anlamındaki Yunanca "photos" sözcüğünden türemiş "phainestai"dan), bir "ortaya çıkma"...

Çok doğru; bir şey ortaya çıktığı anda gerçekten de bir fenomen ile karşı karşıya oluruz.

O zaman onu ancak karşılayabiliriz ve belki de kaydedebilir, yazabiliriz; buradan da aforizma...

Böyle bir ortaya çıkma karşısında artık bir kanıya varmaktan uzak kalamazsınız; sanıyorum bu oluşumla, metafizikle ilgilidir. Çok kısa bir süre için siz de o şey, o nesne ya da o an olursunuz, sonra da varlığın boyutu, böyle söyleyebilirsem, ne olursa olsun, süreklilik boyutu yeniden yerini alır. Bu kısa zaman süresince kesiklik ve değişim vardır... Buna uygun olarak, oyunu gerçekten olası kılacak, değişime, değişmeden başka bir şey olan ve kimliğin kaybıyla birlikte bulunan değişime olanak sağlayacak bir oyun kuralı tasarlamak gerekir...

Aynı zamanda kökenin kaybıyla birlikte bulunan...

Kökenin ve sonun da... Parçalı olarak kaldığı için tam olduğu söylenemeyecek o an gelinceye kadar...

Nietzsche'nin sonsuz dönüş düşüncesinden uzak değiliz...

Tam da aynı şeyi düşünüyordum... İkisinin birleşmesinde, ancak oluş biçimi aracılığıyla olası sonsuz dönüş vardır. Bu aynı şeyin sonsuz dönüşü müdür? Değişimlerin çevriminin biçimlerin bir sonsuz dönüşü olduğu ileri sürülebilir, ama aynı olanın sonsuz dönüşü değil. Bu ideaya, Nietzsche'nin yapmaya kalkışmış olabileceği gibi, bilimsel bir yasallık tanımak söz konusu değil. Süreklilik boyutunda, şeyler değişir, onların bir tarihi vardır, ama değişime uğramazlar, hiçbir dönüş şansına sahip değildirler, çünkü bir tür sonsuza doğru çekip giderler. Oysa biçimlerin sayısı sonlu gibi geliyor bana. İçinde bulunduğumuz dünyada sınırsız potansiyel yoktur, biçimlerde de enerjide olduğundan daha fazla sınırsız potansiyel yoktur... Sonlu bir dünyadayız, diller sonlu bütüncelerdir. Atomların dolaşımının aynı durumu doğuracağını söylemek bile fazla olasıcı (probabilist) bir tümcedir, insan sonlu bir dünyada iken, biçimlerin bir dağılımı olduğunu daha kesin olarak söylemek söz konusudur; bu dağılım, biçimleri birbirlerine yanıt vermeye zorlar, böylece bir tür yankılanışa, bir seçime bağlı kaynaşmaya yol açar, ki bu da kaçınılmaz bir çevrim gibi, ömür boyunca her zaman aynı durumda bulunmayı sağlayan bir art arda gelişi yansıtır; Nietzsche'nin karakter dediği şeyi, ama aynı zamanda yazgının profili olan şeyi...

Nietzsche'nin sözünü ettiği kişisel tepki...

Yazgısal olan şey bu... Fraktal olandan yazgısal olana, sözcüklerle oynamak pahasına...

Ün ya da sayıları sonlu ruhlar gibi... Bu yeni bir sonluluk görüşü!

Üslülüğe (exponentialite), hiçbir olası düzenleme tanımayan üretim dünyasının belirgin özelliği olan hızla çoğalmaya son vermek söz konusu. Sonlu bir yazgı bulmak için en uçtaki fenomenlere son vermek...

Biçimlerin sınırlılığının karşısına üretimin sınırsızlığını ya da hızla çoğalışını koymak... Elbette Heidegger'in "Gestell"i, doğanın teknik bilimler tarafından denetlenmesi ya da ona teknik olarak el konulması anımsanabilir burada...

Üretim bilgi demektir, biçimlerin birbirini izleyişini bulabilmek için üretimin sonsuz izleyişini yok etmek gerekir... Bütün bunları yöneten değerler sistemi, ancak bizim özgür ideolojimizin çağdaşı olan bir tür bulaşma ile sonsuzu amaçlayabilir. Özgür bırakma her şeyden önce budur. Her şeyi özgür bırakmak gerekir ki bu da art arda gelişin karşıtıdır. Biçimler sonlu bir evrende art arda gelir ve birbirlerine bağlanırlar.

Yeni bir parola ile söyleyelim: "Özgürlükten kurtulalım!"

Bu önemli bir konu. Özgürlük aslında iyiliğin işleyen sürecidir. Mutluluktan ve iyilikten başka varsayımlar yoksa, o zaman her şeyi özgür bırakmak gerekir (arzuyu bile!). Her şeyi bu özgür bırakma sürecine bağlamak, her şeyi olabildiğince ortaya salmak, dolayısıyla da göz alabildiğince bir düzensizliğe izin vermek demektir. Buna ahlakî bir son vermek ya da bir ölçü bulmak değil, bir oyun kuralı bulmak söz konusudur. Oyun sınırlıdır, sonlu bir evrendir, kuralıyla belirlenmiştir.

Oyunun dışında hiçbir şey oyuna göre ayarlanmaz ama oyunun içinde her şey bu kurala bağlıdır. Bir oyunun alanı, kendisininkinden başka kuralı olmayan bir tekilliktir. Bu alan yasa tanımaz.

De la séduction (Baştan Çıkarma Üzerine) *adlı kitabınızda bu konuyu ele almıştınız: "Oysa yasaya karşıt olan hiç de yasasızlık değil, Kural'dır. Yasa çiğnenebilirdir, kural ise çiğnenemez! Anlamı yoktur, hiçbir yere götürmez." Oyun dışı iken oyun oynanmadığını, oysa yasa dışı iken yasanın etkisi altına girildiğini, yasanın dışında kalınamadığını, oysa oyunda bir dışarda kalma söz konusu olduğunu pek yerinde olarak belirtiyorsunuz... Demek ki oyun stratejik açıdan yasanın karşısına getirilebilir, "kuralın seçimi insanı yasadan kurtarır", sizin söylediğiniz gibi...*

Eleştirinin kendisi de yasaya bağlıdır, yasa onu düzeltmek için vardır, oysa bir oyun kuralı düzeltilmez. Burada da arkaizmle, ritüalizmle suçlanabilirsiniz; bununla birlikte sadece birtakım protokoller, biçimler

bulmak söz konusudur. Bir biçim, bir oyun kuralıdır, ister meydan okuma ister baştan çıkarma biçimi olsun... Oyun kuralları ahlaka tümüyle aykırıdırlar ve böyle olduklarından bir ahlak yasasına ya da bir toplum yasasına uygun düşmezler.

Öyleyse, sonuçta ahlaka aykırı olmaktan çok ahlakdışılık söz konusu, çünkü ahlakın ahlaka aykırı olanla kolayca uyuştuğu pekâlâ biliniyor... tıpkı yasallığın yasaya aykırılıkla uyuşması gibi!

Bir bakıma daha çok ahlakdışı, her durumda, bunların işi kötülükle; kötülük başka yerden gelen şey, özerk güç, tekil güç olarak kendisi için var olan şey olduğu ölçüde. Zaten tüm bunlar kendilerine paralel yollar açarlar; yasanın, tarihin vb.nin resmi yol alışının, ilerleyişinin yanında. Bunlar gerçekten iki ayrı evrendir! Ara sıra, çok mutlu bir şekilde, içiçe geçerler. Bir tekillik bir göktaşı gibi ortaya çıkar ve bir patlama meydana getirir: Buna yazgı denir. O zihinsel uçan dairelerin varoluş biçimi gerçekten çok nazik bir mesele... Ama var bu! İyilik evreninin arka planında her yerde dolaşan kötülüktür. Değiş tokuşta – değer olarak yaygın değiş tokuşta – her yerde koşut olarak geçen hiçliktir, değiş tokuşun hiçliğidir. Hiçliğin, bir bakıma bize –bu metafordan daha çok bir şey– karşıt maddesi, bir tür karanlık, işe yaramaz bir kitleyi anımsatabilecek bir sürekliliği vardır. Kötülüğün bu ilerleyişi olduğu gibi görünmez, onu açıkça görünür yapamazsınız, bir tür kötülüğü düşünmenin, söylemenin,

hatta ölümü tasarlamanın olanaksızlığı söz konusudur... Ama bu sürekli olarak kötülüğün şeffaflığının tüm biçimlerine aktarılır. Sonunda, iyilik, artık ancak kötülüğün şeffaflaştığı yer olarak görünür.

Bugün ahlakî idea olan şey – düşünce biçimlerimizi uzun süre yönetmiş olan iyilikle kötülüğün ideal karşıtlığı – mutluluk ideolojisi (ve artık iyilik ideası değil) ve mutsuzluk ideolojisi (ve artık kötülük ideası değil) kaldı ki bu iki ideoloji aslında bal gibi ortak... Mutsuzluk şu ideolojik indirgemede yatıyor: Biçim olarak kötülük, ideolojik bakımdan, formül olarak mutsuzluğa indirgenmiştir... Bu en kolay çözümdür. Bu biraz da Lichtenberg'in özgürlük konusunda şu söylediğine benzer: "Özgürlüğün önünde büyük bir gelecek vardır, çünkü bu en kolay çözümdür!" İnsanın özgür olmadığı besbellidir, ama bunu düşünmek başka şeydir ve bu işe kalkışanların sayısı azdır. Özgürlük ideası o kadar daha basit ve o kadar daha kabul edilebilirdir ki... Başka değerler için de bu geçerlidir. Nitekim kötülük anlaşılması güç bir şeydir, uzlaşılamazdır, ilk şey olup olmadığı bilinmez, ne gösterilebilir ne de tanıtlanabilir, oysa mutsuzluk açıktır, ortadadır, sınırlanabilir vb. Bunlar söylenecek şeyler değil, çünkü bunlar bize egemen olan tüm o sefalet edebiyatına özgü tumturağa bir meydan okuma!

•

Hiçliğin değiş tokuşundan söz ettiğinizde, insanın aklına kuşkusuz Georges Bataille, o ünlü "lanetli pay",*

*Georges Bataille'ın *La part maudite* adlı kitabına gönderme yapılıyor. (ç.n.)

savurganlık, gereksiz harcama geliyor: Canlı organizma, kendisi için kesinlikle gerekli olandan daha çok enerji alıyor... İnsanların lüks için, aşk için ya da savaş için harcadıklarında bu aşırılık söz konusu... Klasik ekonomi politiğin antropolojik temellerini aşan şey de işte bu!

Bataille'ın "Lanetli Pay"ı; elbette, buna Mauss'un Potlatch'ını* da eklemek gerekir. Ama hiçlik ideasını ben, iki kitabı çevrilmiş olmasına karşın Fransa'da pek az tanınan bir Arjantinli yazar olan Macedonio Fernandez'de buldum! Hiçliğin devamı konusunda çok ilginç bir kitap yazmış.

Burada Bataille'ın etkisi belli oluyor mu?

Hiç belli değil. Bu daha çok Borges tarzında bir şey. Zaten adam Borges'in dostuymuş. Şeyleri çalıştıran bir yoksunluk var, bu gerçek bir enerji kaynağı... Fernandez olağanüstü bir metafizikçi; Borges kadar büyüleyici değil, dili onunki gibi değil, ama birçok metafizik sapmalarla Borges'den daha patafizikçi...

Georges Bataille'ın Lanetli Pay*'ı da tuhaf bir göktaşı, bir tür parçalı kitap...*

Mauss'da her şey var, ne var ki yine de çok antro-

* Potlatch, kuzeybatı Pasifik'te yaşayan bazı yerli kabilelerinin yaptığı hediye alışverişi töreni. Mauss hediye vermenin günümüzdeki serüvenini incelerken potlatch'a kadar iner. (ç.n)

polojik. Bu yüzden bunu görelileştirebiliriz, ama onun bunu biçim olarak genelleştirmiş olma tarzı çok dikkate değer... Ders vermeye başladığımda üç ya da dört kitap üzerinde çalışıyordum: Bataille'ın kitabı, Mauss'un *L'Essai sur le don* (Bağış Üzerine Deneme) adlı kitabı, Artaud'nun *Le théâtre de la cruauté* (Vahşet Tiyatrosu) adlı kitabı, Pierre Klossowski'nin *La monnaie vivante* (Canlı Para) adlı kitabı. *Lanetli Pay*'a gelince, bu kitap çok güçlü bir deklanşör oldu, ama yine de onu oldukça geç tanıdım...

Lanetli Pay'*ı, örneğin* La transparence du mal *(Kötülüğün Şeffaflığı) adlı herhalde işlevselci olmayan kitabınızda biraz farklı kullanıyorsunuz; bu kitap kötülüğün ilkesi ve tuhaflığı ile ilgili olmalı...*

Cesaretle söylemek gerekirse, Bataille'in düşündüğü lanetli pay gerçek olmayacak kadar güzel! Genel ekonomi üzerine bir yazıda, bu aşırı, verimsiz, karşılıksız harcamayı eleştirdim. Bataille'ın düşüncesi bana yine de çok doğalcı gibi geliyordu, sürekli enerji kaynağı olarak güneş düşüncesi... Bakın, hayır, bu böyle olmuyor! Güneş, kendisi simgesel olarak özveriyle beslendiği için ışık saçıyor, öyleyse karşılıksız harcama söz konusu değil. Bu noktada Mauss daha radikal, daha doğru şeyler söylüyor. Bataille'da bu daha dokunaklı ve romantik...

Belki de Mauss'da olduğundan daha çok dinsel, onda da dinsel yan olmasına karşın...

Bataille'da en ilginç kavram, bana öyle geliyor ki aşırılık kavramı. Aşırılıkta daha önce sözünü ettiğimiz değişimin, şeylerin sürekli bir evrimi olanağının gizi var... Şeylerin o küçük bölümü, terim her ne kadar belirsiz olsa da, lanetli diyebileceğimiz o pay, aşırılıktan geçiyor. Bataille bizi kötülüğe gönderiyorsa, eh peki, ama lanete gönderiyorsa bu, çok daha sıkıcı!

Her zaman o gizli din duygusu... Hıristiyan ahlak anlayışına karşı çıkmaktan duyulan haz önce bu anlayışı norm olarak kabul etmiş olmayı gerektiriyor!

Gerçekten de bir hayli yasaklama kültü var. Bir zamanlar Bataille ya da Bataille konusu çok tartışıldı. En azından tümümüz, süreklilik kavramı üzerinde, onun buna verdiği anlam üzerinde ve egemenlik kavramı üzerinde mutabıktık; tüm bunlar çok iyi gidiyordu, ama onda aynı zamanda parçanın, kopmanın yol açtığı bir çekicilik ve bir bütünlüğü, kozmik bir sürekliliği yeniden oluşturmaya ilişkin bir eğilim vardı.

Burada belki 30'lı yıllarda derslerini izlediği Alexandre Kojève tarafından yeniden ele alınan Hegelciliğin etkisini görmek gerekir... Hatta "iç deneyim", sistemlerle ve homojen bir düşünce içinde kavramların art arda gelişiyle bozuşmak istese de.

Bataille'la ilgili olarak, başkalarıyla olduğu gibi, sessiz bir etkililiği olan gizli bir soy zincirine sahip olmak gerekir. Araştırmacılar sizin silmek istediğiniz iz-

leri hep bulmaya çalışıyorlar. Demek ki sürekli bir anlaşmazlık var.

Nietzsche, Bataille, Artaud; her zaman aynı kişilere dönüyorsunuz. Çağdaş dünyanın her türlü çözümlemesinin temeli bu, ama yine de o zamandan bu yana başka şeyler oldu, işte bunu bulmaya çalışmak gerek. Belki gerçekten çok önemli bir şey olmadı ya da belki oldu. En iyisi bahse girmek! Nietzsche, Artaud ya da Bataille ile tüm olası çözümlemelerin dayanacağı mutlak ve belli başlı temellere sahibiz demek hiçbir zaman doğru değildir. Tekilliği içinde bizi var olan görüşlerini düzeltmeye değil, başka düşünce biçimleri, başka kurallar icat etmeye zorlayan modernite ya da postmodernitenin etkinlik alanını (terim pek önemli değil) bulmak gerek... Bu Pascalvari bir bahse girme durumu. Pascal, "Tanrı olmadan da kuşkusuz işin içinden çıkılabilir, ama tersine bahse girerseniz bu çok daha ilginçtir," diyor ve nedenini açıklıyor... Bizim için de aynı şey söz konusu, gerçek dünya ile, gerçeklik ilkesiyle yaşanabilir, yaşam sürdürülebilir, bu bir bakıma bizim yaptığımız şey, ama gerçekliğin var olmadığına bahse girmek çok daha eğlenceli! Eğer gerçekliğin var olmadığı varsayımı yürütülürse, o zaman her şey değişir, bu fantastik bir şey olur. Pascal'ın Tanrı'nın var olduğu konusunda bahse girdiği doğrudur, oysa burada daha çok tersine bahis, köklü yanılsama bahsi söz konusudur. Bahis tersinedir, ama şekil aynıdır: Gerçeklikle sözleşme yerine, gerçekliğe meydan okuma şekli söz konusudur.

Demek ki belli bir görüş açısından, parça da bir bahistir...

Çok doğru; parça bir bahistir, şeylerin sürekli yönetimi değildir... Bahse girmek gerek, artırmak gerek... Elbette bahsin maddelerini düzenlemeli, aldanmamalı, ama sözleşme ile bahis (ya da meydan okuma) arasında seçim yapmalı, ya biri ya öteki olmalı!

Toplumsal sözleşmeye karşı toplumsal bahis mi?

Benim imzalamadığım, ama çoktan benim için imzalanmış bir sözleşme nedir ki! Kişisel edim olarak bir ilişkiye girmek istiyorsam, artık burada sözleşme söz konusu değildir, bu bir antlaşma ya da bahistir. Bu her simgesel edimin mantığı içindedir: Sermaye ya yönetilir ya da ortaya konur.

Sözleşme, sözleşme yapan tarafların tam bir uyumunun yanılsamasını taşır içinde.

Yalnızca değiş tokuşun yanılsaması vardır. Bugün bu şekilde hiçbir şeyin yürümediğinin herkes farkında. Hızlandırılmış dolaşım, hızlandırılmış değiş tokuş; bu, toplumsal sözleşmenin bozulması demektir!

Bunun bilincine ancak bugün varılıyor, ama, daha önce, bir yüzyıldır bu sözleşme hikâyesi tavsamaya başladı.

Sanki, vaktiyle sözünü ettiğiniz bir balina gibi, eski

*deniz yolculuklarının su yosunlarıyla kaplı sözleşme...**

Ve de bugün elbette kokmuş deniz kabuklarıyla da! Hayvanlar bile bir bakıma kendilerini insan türüne bağlayan toplumsal sözleşmeyi bozdular. Deli dana mesela...

•

Özgürlüğüne kavuşmadan kurtulmak –söylediğiniz gibi– aynı zamanda tüm özgürlüğüne kavuşma ideolojilerinden kurtulmak demektir...

Ancak özneyi ve onun aşkınlığını bir aşama durumuna getirirseniz, özgürlüğü, iradeyi, sorumluluğu, aynı türden tüm kavramları değerlendirebilirsiniz.

Yine Lichtenberg karşımıza çıkıyor; siz ondan alıntı yapmaktan hoşlanıyorsunuz: Özgürlük kalır, çünkü o en kolay ideadır...

Verilmiş olduğu andan başlayarak en kolay, en çok kabul edilebilir ideadır, çünkü, daha önce ortaya çıkmamıştır. Ama bu özgürlük ideasının nasıl ortaya çıktığını bilmek de ayrı bir sorun. Bir giz bu... Lichten-

*"Millileştirmeler, ölüm cezası, özgür okul... Başarısızlık içinde uzun süre kürek çekmiş ve eski deniz yolculuklarının tüm suyosunlarıyla kaplanmış bir balina gibi eski bir solun eski Ay'ları." Le Monde, 21 Eylül 1983.

berg ayrıca diyor ki: "Aslında, açık olalım, insan özgür bir varlık değildir, bu karar hiçbir yerde yoktur. İnsan özgür değildir, ama bunun farkına varamaz ya da varmak istemez, çünkü bu böyle bir zihinsel çile ister. Öyleyse, özgürlük sonsuzluğa dek sürmek için tüm şanslara sahip." Bu kolay çözüm bugün ancak çok daha kolay bir çözümle, yani, bir tür sayısal amaç, proglamlama, örgütlenme şemaları işlemlerinde dağılım adına özgürlükten vazgeçmeyle yeniden tartışma konusu yapılıyor...

Bu yeni işlemci, özgürlüğüne pek önem vermiyor. Lichtenberg yine diyor ki: "Özgürlüğü, iradeyi bugün en yaygın şekilde anlaşıldığı anlamda, kesin bir emir olarak geliştirmek, tüm öteki emirleri ortadan kaldıran bir onbirinci emir var etmek demektir." Çok güzel bir düşünce... Özgürlükle tüm emirlerin kaynağı dışa vurulmamıştır; bu, mutlak mutsuzluğun kaynağıdır, her şeyden sorumluyuzdur! Bugün özgürlüğün bu kullanılma biçimi karşısında kimi tereddütler var, çünkü bunun birçok sonucunu sezinler gibi oluyoruz. Sanıyorum, "özgürlüğün karakteristik kullanımı, onu kötüye kullanabilmekte yatar," diyen yine Lichtenberg. Bir şeyin ortada olması şunu kanıtlar: Onu aşabilir ve ondan vazgeçebilirsiniz.

Yeniden bağış ve karşı bağış önerisine gelelim. Özgürlük bir tür bağış, size verilen bir armağandır. Terimin bugünkü anlamı, her şey yapılabilir, her şeye sahip olunabilir, her şey tüketilebilir, herhangi bir kişiye dönüşülebilir düşüncesini içeriyor. Demek ki artık bir karşı bağış olanağı yoktur. Nitekim, tutsakları öz-

gürlüklerine kavuşturduğunuzda, tümü zorunlu olarak bunu kabul etmemişlerdir, hatta kimileri bu özgür kılmaya karşı ayaklanmışlardır! Artık bu sorunun ortaya konulması istenmiyor: Benimsenmiş düşünce şu ki, özgürlük tam bir bağıştır. Bir çocuğun doğmakta ya da doğmamakta özgür olması gerektiğinin ortaya çıktığı yeni bir davada kanıtlandığı gibi, dünyaya gelişte özgürlük de bir bağıştır. Özgürlük, zorunlu olarak sonu bir korkunçluğa varan üslü bir düzensizlik sistemidir ve nedeni de kötülük, bir tersine çevrilebilme, bir yarışma, olası bir yanıt, dolayısıyla da gerçek bir sorumluluk olasılığının ortadan kaldırılmış olmasıdır. Eğer özgürlüğe yanıt veremiyorsanız, bir bakıma ona uyamıyorsanız, sonunda kendi özgürlüğünüz tarafından boğulursunuz. İkili bir işlevle bağları kesildiğinde, tüm şeyler, referanslarını yitirmiş olacaklarından, durmadan çoğalmaya adanırlar. Klon, kendi insan referansından koptuğunda elde edilen varlıktır; "şizofrenleştirilmiş", kendi orijinalinden "kurtarılmış" gibidir, ancak durmadan kendini yineleyebilir. Özgürlük özgürlüğüne kavuşturma olmuştur, yani neredeyse takıntılı sınırsız ve ölçüsüz yineleme süreci olmuştur. Ölçü ise bir başkalık ilişkisi içinde şeylerle ikili bir ilişkidedir.

Sanalın dünyası, özgürlüğüne kavuşma sürecinin son noktasıdır. Özgürlük, kesin olarak gerçekleşmesi sırasında kendini yok ettiği için artık görünür bile olamaz. Bugün bunu önlemeye, her şeyi yapma olanağı verecek yeni engeller, ahlaki sınırlar bulmaya çalışılıyor... Özgürlüğüne kavuşturma durumuna, özgürlü-

ğün hümanist bir eleştirisi katılmak isteniyor, ama umut yok bu işte.

Bunu söyledikten sonra, giz tümüyle kalıyor: Bu fenomen nasıl oldu da ortaya çıktı, böyle bir yoğunlukta gelişti, o derecede ki, bugün artık bu özgürlük kavramının ortadan kaldırılmasına, zihinsel olarak kesilip atılmasına girişilemiyor? Bununla birlikte, tarihsel açıdan, kurumlar açısından bakılırsa, özgürlüğün nasıl yoğun bir gönüllü kölelikle yola geldiği, her ikisinin de pekâlâ atbaşı gittiği görülür...

Özgürlük gerçekten bir zaman var oldu mu? Kuşkusuz idea olarak, ideal olarak var oldu, modernitenin bir tür ışıkçı (illuministe) imgelemi içinde, bir tür biraz çılgınca bir kısa dönem içinde. Nasıl ortaya çıkabilmiş olduğunu bilmek hâlâ çok güç. Aslında aynı sorun gerçek için de söz konusudur.

Gerçeğin var olmadığı konusunda bahse girilebilir; Pascal'ınki anlamında bir bahse. Gerçeğin var olmadığı düşüncesi kusursuz cinayet düşüncesine bağlanabilir...

Gerçeğin var olmadığı şeklinde bir ifade gülünç görülebilir. Bir gerçek etkisi vardır. Onu simülasyon yoluyla ele geçirebilirsiniz, bu benim izlemiş olduğum yoldur. Sonunda, gerçeğin kendisinin, simülasyonun bir etkisi olup olmadığını kendi kendime sorarak. Ama yalnızca bir etki olan şey bir ilke, kendisine bakılarak her şeyin yargılanıp atılacağı hukuksal bir merci, bir aşama oldu. Sanığın suç sırasında başka yerde bulunduğunu kanıtlaması gibi, kusursuz bir kanıtlamaya dönüştü.

Bu, kusursuz cinayetin açıklaması...

Doğru. Tüm bunlar yavaş yavaş yerine oturdu. Örneğin, nesnel gerçeklik düşüncesi. Buna karşılık, felsefede, örneğin Kant'ta, ciddi bir sınır vardır...

"Noumenon" gerçekliğinin, kendi içinde nasılsa öyle olduğu varsayılan, ama bize göründüğü gibi olmayan şeyin bilinmez oluşu...

Şeylerin nesnelliğini kavrayamazsınız! Bu, nitelikler için geçerlidir: Nesnel mavi nedir? Kendinde mavi yoktur, bu yalnızca bir terimdir, o kadar. Bu anlamda gerçeklik bulunmaz bir şeydir. Bu konuda artık daha çok şey bilinemeyecektir. Bizler yalnızca tasarımlarımızı kullanıyoruz... Nesnel bir gerçeklik yaratarak dünyanın anlaşılmazlığından kurtulmuşsak, bundan öznel bir gerçeklik yaratarak da kurtulmuşuzdur. Zaten bu birlikte oluyor: Gerçek aynı zamanda özne için kendini böyle tasarlamak olanağından oluşmuştur. Şeylerin "gerçekliklerini" sağlayan, ikisi arasındaki oyundur. Tuzak, dünyanın nesnel gerçekliği düşüncesinde olduğu kadar öznel gerçeklik düşüncesinde, temsili varlık olarak öznenin kendisinin derinliğindedir; örneğin, Kant'ın yaptığı gibi, aşkın verilerin değerlendirilmesinde. Bunlar bizim tüm modernitemizin ortada olan epistemolojik bahisleridir.

Bugün nesnel gerçekliğin bu yanılsaması, bütünsel gerçeklik olarak ele alınabilecek daha sonraki bir aşamaya ulaştı. Gerçekten de, öznel gerçekliği, tasarımı

artık hesaba bile katmayan tam bir hiper gerçeklik söz konusu. İşte, bizim yeni dünyamız, bilişimsel, sayısal, sanal vb. yeni dünyamız. Bu bütünsel gerçeklik basit bir fiziksel düzeyde vardır, çünkü bu parçacıkların, parçaların gerçekliğidir, çünkü bu, içinde bir özne için tasarımcı bir bütünü yeniden yakalamak olanağı bile olmayan şeylerin analitik gerçekliğidir. Tasarımın ötesindeyiz –ya da berisinde– her durumda tasarımın dışındayız. Nesnel gerçeklik tasarım türündendi, nesneye ulaşmanın olanaksızlığına bağlıydı (Kantçı "kendinde şey", Lacan'a göre "gerçek"). Burada, tasarımdan kendini bağışık tutan bir dünyadayız. Sistemin kendisi onun etkili, başarılı, kesin bir eleştirisini yapıyor. Böylece gerçeklikten başka şey adına, örneğin yanılsama adına yapılabilecek her türlü tasarım eleştirisini ortadan kaldırıyor.

Kusursuz cinayet gerçekliğin cinayetidir, ama daha da çok yanılsamanın cinayetidir. Artık hiçbir zaman anlaşılmaz, açıklanamaz bir dünya düşüncesine geri dönmek nasip olmayacaktır, o tümüyle anlaşılacaktır. Bu bence dayanılması çok zor bir bütünsel gerçekliktir... Bir ara kuşkusuz, artık nesne olmadığı için artık nesnel bile olmayan gerçekliğin bu tam tutuculuğuna karşı bir karşı transfer gerçekleşecektir!

Bu sanal evrenin radikal bir yanı olduğu söylenir: Tasarım dışı olmak, tasarımın ötesinde olmak, dolayısıyla da eleştirisini yaptığımız kimi felsefe kategorilerini yok etmek gibi... Durum çok can sıkıcı! Özneden, büyük mutluluktan, aşkınlıktan yakasını sıyırmış bir evreni kınamak kolay değil. Aşkınlıktan yoksun bir ev-

rende, dünyanın bir tür etkin dolaysızlığını, sayısal terimlerle gerçekleştirilmesini düşünmekten başka ne yapılabilir? Ama bu teknik içkinlik görüntüler dünyasının dolaysızlığı ile aynı mıdır? Hiç de değil! Öyleyse bu, bütünsel gerçekliğe karşı radikal yanılsamadır. İkisi arasında "klasik" evren kuşatılmıştır, ölümcül bir çarpışmaya adanmıştır, kurtuluşu yoktur! Bu, nesnel bir gerçeklik evreni olduğu sürece, terimlerde olası, rasyonel bir çelişki, dolayısıyla da bir başkaldırı, soluk alınabilir bir durum da vardı. Bütünsel evrene karşı şiddetli bir yadsıma olacaktır, ama ne olacak bu yadsıma, ne işe yarayacak? Bilemiyorum! Erekli evrim konusunda rasyonel terimlerle oynanamaz ve zaten bir ereklilik olmayan bu evrimden başka bir erekliliğe sarılmak mümkün olamayacaktır. Kurgu dünyası bu bakımdan örnektir: Herhangi bir ereklilik kaygısı yoktur burada. Eğer günün birinde bir çarpışma meydana gelirse geriye ne kalır? Belki döküntüler kalır, ama parçalar değil. Bu, çoktan söz konusu; bir döküntüler, artıklar dünyasında yaşıyoruz. Atomik kirlenmeler, yalnızca sorunun küçük çapta eş düzeye getirilmesi...

Parça, döküntülere karşı direnme mi?

Gerçekten de bir yanda parça, öteki yanda fraktal var! İki uç değer arasındaki fark oldukça dramatik, öyle ki artık şeylerin dramatik bir tasarımının öğelerine sahip değiliz. Şiddet yüklü olaylar karşısında bir dramaturgi olanağına sahipseniz, kurtuldunuz demektir. Oysa bütünsel evren dramatize edilemez; o, cansızlaş-

tırılmıştır, dramatize edilemez duruma getirilmiştir. Kendi aşkınlığını, kendi imgesini emmiş olan bir evrenin aşılamaz oluşuyla karşı karşıyayız. Bu, yapıştırma evrenidir, herhangi bir şeyle tasarımı arasında bir kısa devre evrenidir, görselin içine bir batırmadır. Her imgenin kendisi de dünyanın oluşum imgesi tarafından emilmiştir. Bu belki en ciddi tehlikedir. Her şeyi, her türlü eleştirel, ironik, çelişkili şeyi kırarak (fraktal) kendi boyutu içine almış, sistemin bir tür şeytani metabolizması bulunmaktadır. Her şey 'on-line', öyleyse –hatta olan bir olayın karşıtı olarak– hiçbir şey gösteremezsiniz.

5

Antropolojik parçalar

"Belki insan hakkında fazla insanbiçimci bir fikre sahibiz."

STANISLAW LEC

Bana pek zengin görünen toplumsal bahisle toplumsal sözleşme karşıtlığı konusuna yeniden değinmek istiyorum... Sanki, örneğin, kentte şiddet sorununu, okulda şiddet sorununu çözmenin en iyi yolu toplumsal sözleşmenin yeniden ele alınmasından geçiyormuş gibi. Burada açıkça gerçeküstücü bir bahse girişme var. Sanki hukuk devletinin toplumsal sözleşmeci ana ilkelerini öğrenmeye çalışmak her şeyi derinliğine çözebilirmiş gibi!

Toplumsal, insanbilimle aynı sapınayı yaşadı. İnsanbilim ortaya çıktığında, toplumsal düşüncesi de tüm dinlere doğru, tüm aşkın düzenlere karşı bir kırılma gibi kendini gösterdi, etkin olan topluma ve tarihten doğmuş anlaşmazlıklara bağlı olduğu ölçüde belirli bir radikalliği vardı. Ve sonra toplumsal, saltçılık yanlısı, hatta emperyalist bir kavram oldu: O zaman geriye dönük olarak tüm toplumlara, geleceğe yönelik olarak da tüm olası toplumlara yayıldı. O gün bugün-

dür tanımını yitirdi. Tüm tarih boyunca eğer her şey toplumsalsa, öyleyse artık hiçbir şey toplumsal değildir; bu, her türlü bütünsel kavramlaştırmanın berbat bir sonucudur. İnsanbilim de, insan kavramını bu kavrama hiç yanıt vermeyen; tersine, insan kavramını, oldukları gibi ele alınmaları gereken tekilliklerden oluşan toplumlara yayarak daha önce benzer bir yol izlemişti. İnsanbilim, bir yönüyle, modern toplumların çözümlemesine göreliciliğin silahını getirerek bunu yaptı, bu da evrenseli ya da evrensel kavramını dağıtmayı sağladı. Toplumsal sözleşme bir soyutlamayı, uçucu bir gerçekliği onaylamak için ortadadır. "Toplumsal"ı yaratmış olan, analitik soyutlamadır. Aslında bu "siyasal" için de aynı şeydir. Bu kavramla ne anlatılıyor?

Ben daha çok, şeyleri ters çevrilebilir biçimler açısından, meydan okuma, baştan çıkarma açısından görmek eğilimindeyim. Oysa, bu biçimler evrenine, her şeyi bir terminolojinin, bir bilimin ya da bir kurumun ortalama biçiminden geçiren tam olarak kavramsal bir çözümlemeden başka hiçbir şey daha fazla karşı çıkamaz. O zaman sonuç açıkçası odun gibi bir dil* olur!

Eğer sizi iyi anlıyorsam, toplumsal, bulunamaz bir şey, öyle mi?

Toplumsalın, yalnızca ütopik, yerleşmemiş, kurum-

* Daha çok siyasal propaganda ve gerçeği gizlemek amacıyla yaratılan özel dil anlamında (ç.n.)

sallaşmamış bir boyut olduğu sürece, zararlı bir değeri vardı; ama var edilir edilmez, sözleşme açısından da olsa, işler değişti. Toplumsal sözleşme acaba hiç işledi mi? Bu bir giz... Onu yazmış olanlar için işledi, ama gerçekten kabul edildi mi? Bu zaten tüm modernleşme çalışmaları için de geçerli: Şeylerin gerçek bir rasyonelleştirilmesi oldu mu? Toplumsal, en azından XVIII. yüzyıldan bu yana kendi kendine üreyen bir hiper metin gibi; entelektüeller, politikacılar tarafından besleniyor, biraz onların ticarethanesi sanki. Gerçeklikten kopuk değil, ama tek başına işliyor, çok gelişmiş bir teknik nesne gibi. Artık şeyleri belirtmek için ondan başkası yok, dolayısıyla da aradan baktığınızda bir şey göremiyorsunuz, toplumsalın kara kutusu kapanmıştır. Bereket versin ki, toplumsala bağlı olmayan her türlü şey de meydana geliyor... İşsizlik, deli dana hastalığı gibi önemli olaylar olduğunda...

Ve sübyancılık... Üç olay, Cool anılar IV adlı kitabınızda söylüyorsunuz, bunlar daha çok karşı olaylar, olaysızlıklar...

Doğru. Temelde ne toplumsala ne de siyasala bağlı olan, ama siyasallaştırılmaya çalışılan ve siyasal umutların bağlandığı her olay, başkasına bulaştırılmış kan olayı gibi. Siyaset sonunda özellikle bunun çevresinde dönmeye başlar, ama temelde bunlar başka yerlerden gelmiş şeylerdir, biyolojiden ya da başka sektörlerden gelmiş saptamalardır. Her şeyi toplumsal anlaşmazlığa indirgemek yalnızca bir düştür. Bugün

toplumsaldan ya da siyasaldan söz edildiğini duyduğumda, sanıyorum ki insanlar, bitmez tükenmez polemikleri sürdürmek pahasına da olsa kendi kendilerine, aralarında konuşuyorlar ve geriye tamamen bunların dışında bir şey kalıyor. Sorun kitle kavramı, sessiz çoğunluk kavramı ile başladı. Kitlelerin artık toplumsal yanı yok! Bundan sosyoloji terimleriyle söz ediliyor; sanki bu toplumsal olanla, içine girilebilir, gelişmeyle rasyonalize edilebilir bir madde imiş gibi. Hiç de böyle değil, toplumsalın içinde ilerledikçe, o ölçüde bir tür kara madde oluşuyordu...

Bu, hatta toplumsalın tanımlanamaz karşı maddesi diye nitelendirdiğiniz bir şey... Kitleler yansızın devinimsizliği, gücü olabiliyorlar. Sessiz çoğunluklar, ki ne toplumsalı ne siyasalı ne de duyguyu yönetebiliyorlar...

Gerçekten de, fizikte olduğu gibi, birtakım sondajlarla ve istatistiklerle, olasılıklar hesabının karışıklığı aracılığıyla belli bir alan içinde tutulmaya çalışılmış olan tümüyle dayanıklı, indirgenemez bir "madde". O zaman bunu hesaba katan, toplumsala ve kitlelere bir tür ayna tutan bir bilim kuruyorsunuz. Burada, toplumsal sözleşme ve köküne kadar meydan okuma dışında, bir karşı iktidar değil de sessiz bir güç –ya da karşı güç– olan şeyi hiç tanımama söz konusu...

Toplumsal sözleşmeden daha çok toplumsal meydan okumayı buluyoruz burada...

Burada toplumsala saldıran başka bir şey var; bugün birçok enerjinin toplumsala karşı silahlanması olasıdır... İnsanların temsil kavramına karşı direttikleri tüm o gizli ve gizemli gelişmeleri düşünelim. Yeniden derinlikle tartışılmaya başlanan siyasal temsil kavramı için bu apaçık, ama diğer her tür temsil için de öyle. İyi ve kötü günler için, çünkü temsili yadsımak –artık temsil edilmeye gereksinimim yok, temsil edilmek zorunda değilim–, tam bir egemenliğin göstergesi ya da tümüyle batmış, kopmuş, ezilmiş olduğunuzun ve artık kendiniz hakkında herhangi bir fikir sahibi olmadığınız gibi savunacak bir idealinizin de bulunmadığının göstergesi olabilir. Demokrasi bu temsil postulatına dayandığı için, ne politikacılar ne de entelektüeller, bu gerçek durumu hesaba katıyorlar. Oysa, temsil edilmemek için gitgide artan bir gereklilik var, belki artık anlam taşımamak gibi bir kışkırtmaya kapılabilecek sözcüklere varıncaya kadar.

Böyle daha ileriye gidilebilir...

Bu, bir dereceye kadar sessiz ve değeri anlaşılamamış, ama bana ortaya konan temel bir şey gibi görünen bir başkaldırma konusu.

Dilin –ki içinde köle ruhluluk ve iktidar kaçınılmaz olarak birbirine karışır– iktidarından kurtulmak, Barthes'ın diyebileceği gibi, olanaksız pahasına...*

* Roland BARTHES, Leçon (Ders), Paris, Le Seuil, 1978.

Kuşkusuz dile karşı, Barthes'ın, konuşma bir uyarı olduğu için, faşizm de konuşturmak istediği için dilin de faşist olduğunu söylediği anlamda... İnsanlar belki bu anlamda konuşmak istemiyorlar... Politikacıların tümü zekâdan yoksun değil, kimileri de kuşkusuz olayı görür gibi oluyorlar, ama ne olursa olsun bu itiraf edilebilir gibi değil. Ben, politikacıların, genelde politikacı sınıfının, toplumsalın mahvoluşunu getiren, hiç kimsenin ne yapacağını bilmediği ve kitlelerin (bunlar ille de milyonlarca insan değil) belki bu mafyanın payına pis iş düşmüş ve sonunda gözden çıkarılmış bu kliğin; üstündeki yığından sevinçle kurtulduğu, toplumsalın artığı bu sahte lanetli payı yönetmek için ortada oldukları varsayımını ortaya atacak kadar ileriye gittim. Durumun analitik olarak tersine çevrilmesi gerekir. Politikayı, kokuşmuşluğu vb. eleştirmemek, ama kendi kendine de şunu sormak gerek: Acaba tüm bunlar bir tür tersine, iyi hesaplanmamış, bu nedenle de el uzatılamaz bir strateji değil mi? Şöyle ki, sonunda politika sahnesinin olduğu gibi (politikacıların kendilerinin bundan elde edecekleri tüm kazançlarla) kalmasına izin verilmiştir, çünkü iktidar kendi içinde aşağılık bir şeydir! Oysa, belli bir rasyonalizm bize iktidarın, özellikle iktidarla arzunun birlikte saz çaldıkları, bir tür ideal kokteyl oluşturdukları yıllarda, arzu edilebilir bir şey olduğuna inandırabildi. Bununla birlikte, iktidarın, temsil ya da hakikatten, hatta iyilikten bile daha çok kolektif bir arzunun içine derinliğine yerleştiği kanıtlanmadı. Ne de toplumsal varlığın. Sanki insanoğlu toplumsal bir varlıkmış gibi!

Her şey önceden varsayılmış bu mutlağı sımsıkı yerinde tutmak için oluşmuş. Eğer kuşkulanılırsa, ne olacaktır hali? Olguları çalmaları, olayları kötüye kullanmaları kınanan enformasyon biçimleri ve gazeteciler için bile önceden varsayılmış. Zaten onlar bu yüzden pişman olarak açıkça kendilerini suçladılar... Oysa, medyatek'in ve enformasyonun bir tür virüs gibi etkin oldukları kabul edilirse, olay üzerinde eleştirel bir işlevi yerine getirmenin gazetecilerin işi olmadığı, onların işinin brüt bir gereci verip bunu istedikleri gibi kullanma özgürlüğünü insanlara bırakmak olduğu pekâlâ düşünülebilir. İnsanlar hiç olmazsa kendilerine anlatılanlara inanınama ve enformasyonu, ne ise ona, yani, soylu anlamda eleştirel bir enformasyon nesnesi, eleştirel bir bilgi nesnesine değil, bir gösteriye, bir parodiye, dünya olayının bir pastişine havale etmek özgürlüğüne sahip olsunlar. Dolayısıyla medyacıları oldukları gibi ele almak ve onları bilmem hangi nesnelliğe kavuşturmak için rollerini düzeltmeye ya da doğru kılmaya çalışmamak gerekir. Hayır, onlar işlevselsdir, hepsi o kadar. Ama ben onları, anlaşmalı bir etkileşme olmaksızın değerlendirmek istiyorum. Enformasyonu yapan onlar, eh öyleyse bırakalım yapsınlar! Bu, tiyatroda olduğu gibi bir şey; salonda olmak hoşuma gider. Oyuncular oynasınlar, beni de izleyiciden başka bir şey yerine koymasınlar. Hiç olmazsa bu egemenliği korumaya çalışalım. Her şeyi toplumsallaştırmak, etkileştirmek yerine şöyle diyelim: "Hayır! Bu sorun sizin

sorununuz, ben kararımda özgür kalmak istiyorum"...

Ne yapmak için?

Ne olabilir ki? İşte gerçekten de büyük giz burada. İnsanların artık temsil edilmemek konusunda istekleri olmasın, hiç kimse artık onların adına konuşmasın, sonuçta kendileri bile konuşmasın, hiç kimse kendi adına konuşmasın (bireysel bir arzu ve güç düşüncesini ortaya atmak bir yanılsamadır)... Eğer bu varsayım ortadan kaldırılırsa ne oluruz; bu bir giz, ama gerçekten çok heyecan verici bir giz. Çok ağır basan tüm bu üstyapıları yok edersek geriye ne kalır? Kuşkusuz, bir insan doğası bulacak değiliz, o da bir tür üstyapı... Sözcüğün bireysel kullanımıyla bir doğa bulacak değiliz, ama belki benim için pek önemli olan ikiliği, her şeyin cazibe/eğlence şeklinde meydana geldiği düşüncesini bulabileceğiz; öyle ki, burada herhangi bir zamanda sorumluluk sınırlandırılamaz, özgürlük sınırlandırılamaz... Bu bir oyundur! Bir çatışma, alt edilemez bir uyuşmazlık olduğu düşüncesini unutmamak gerekir. Ve de ilkel, bir bakıma vahşi bu durumdan temsili, mantıklı, entelektüel, kavramsal vb. bir alanı delil ederek kurtulmak gerektiği düşüncesini.

Her türlü yükselme biçimi, gerçek anlamında...

Burada gerçekten bir soru işareti var. Bu tür sorulara, böyle bir radikalliğe rastlamış olacağımız tek çağın bizimkisi olmadığını sanıyorum. Sorun daha çok

radikalliği yalnızca bu temsil alanının değil, aynı zamanda içinde temsil alanının kendisinin ortadan kalktığı bu bir tür dördüncü boyutun tam ortasına taşımakta toplanıyor. Yalnızca üç boyutlu değil, ama içinde bir dördüncü boyutun sorunun tüm verilerini uçurduğu bir alanda ikilik ne oluyor?

•

Sizi, felsefeci ya da yazar olarak bir yere koymayı pek bilemeyince, toplumbilimci yapıyorlar, üstelik "meslekten" bir toplumbilimci. İşin oldukça gülünç yanı, kendinizin de toplumbilim eğitimi almadığınızı kabul etmeniz...

Hatta artık yalanlamıyorum da... Ama yine de bana felsefeci ya da yazar demek alışkanlık haline geldi. Önemli değil! "Sessiz çoğunlukların gölgesinde ya da toplumsalın sonu" adlı kitabımda yaptığım toplumbilimin eleştirisini yeniden yapmak gerekiyor. Bu kitapta bir bakıma hesaplaşmıştım. Toplumsal, örneğin Caillois döneminde, Toplumbilim Koleji döneminde dinamik bir çözümleme çizgisiydi; zaten artık hiç de toplumsal sözleşme çizgisi içinde olmayan iyi bir saldırı köşesi oldu.

Georges Bataille, Roger Caillois ve Michel Leiris 1937'de, toplumsal olgularda kutsalın varlığını incelemek için –Acéphale *dergisinin uzantısı olarak– Toplumbilim Koleji'ni* kurdular.*

* Bk. Denis HOLLIER, Le Collège de sociologie, Paris, Gallimard, 1979.

Bu, toplumsalın temsilinden, bugünkü sosyolojiye dönüşen bir tür sosyoterapiden başka bir şeydi.

Toplumsal, yavaş yavaş –bir üniversite konusu olarak kalırken– artık yakalanamayan, bundan böyle ekstra toplumsallaştırılmış tüm kategorilerin onun dışına atıldığı paralel bir mekân-zaman oldu.

Yakında toplumsal bütünsel olacak –bütünsel gerçeklik gibi– ama içinde artık kimse bulunmayacak, çöl olacak! Elbette artık sözleşme diye bir şey de olmayacak, çünkü olası temsilden yoksun kalacak! Bu bütünsel toplumsalın üstünde siyasalın pıhtısı, belli belirsiz bir bankiz, oyuncular yerine figüranlarla bir yalancı ayna aşaması* dalgalanıyor. Buna karşılık, öteki evren, içinde çok şeyin olup bittiği evren, ayrılmış bir evrendir, paralel bir evrendir. Bu paralel evren toplumbilim için bir konu değildir! Toplumbilimciler hâlâ toplumsalın bir radikalliği, toplumsalın bir erekliliği ve bir son şeffaflığı düşüncesinden daha ileri gidemiyorlar.

Moda olan, her şeye uygun toplumsal bağ düşüncesiyle!

Dışlanma ile uğraşanlar işin içinden çıkamıyorlar. Mutsuzluk olarak dışlanma! Bunu kötülük düşüncesiyle enine duruma getirip, örneğin dışlanma belki mutsuzluktur, ama yazgı olarak başka şeydir, oynanmıştır, yaşanmıştır demek gerekir. Tüm bireyleri pasif varlıklar olarak görme eğilimi var! Gurur, meydan oku-

* Jacques Lacan'ın ayna aşaması kuramına gönderme. (ç.n.)

ma, şeref gibi belki fazla aristokratik, dolayısıyla da geçmişte kalmış bu kavramların yerini özgürlük ve başka bir yıldız, mutsuzluk yıldızı aldı!

Seçkin ve saygıdeğer durumuna gelen kurbanın toplumsal bir tiyatrolaştırılması, Bertrand Vergely'nin belirttiği gibi, eşitlikçilik zamanı için yeni bir aristokrasi oluşturan bir tür ters çevrilmiş seçkincilik var...*

Bugün herkes mutsuzluğun içine neresinden iyice yerleşebileceğini merak ediyor! Toplumsalın tek yüzeyi oldu bu... Görkemli bir şey değil! Zamanında güzel bir düşünce olan toplumsal somutlaştı, siyasalın yerini aldı ve şimdi kendisi kültürel olana katılmış durumda. Şu toplumsalın, dolayısıyla da toplumbilimin yazgısı da ne kötü bir yazgı ya! Bourdieu'nün** izlediği yol, yoksullar adına bir tür eylemci gerileme yolu, belki toplumbilim için, eğer yaşamaya devam etmek istiyorsa, tek yol. Tuhaftır, Nietzsche'yi ve ötekileri okumuş, ancak kendilerinde geriye hiçbir şey kalmamış tüm o insanlar... İnsan, sanki hiçbir şey olmamış gibi, kendi yöntemine göre nasıl bildiğini okuyabilir?

Acıyorum –sözgelişi, çünkü hiç kimse acınacak durumda değildir, ne kendisi ne de başkası– hep kendi zamanı dolmuş verilerine, kendi değerlerine takılan bir zekâya. Bir disiplinin, bir gerçekliğin, bir grubun içselleştirilmesi söz konusu; bir şeyden yana olunuyor. O zaman, artık çapraz bakış yoktur; bu, gölgede

* La Souffrance (Acı), Paris, Gallimard, 1997

** Pierre Bourdieu (1930-2002), Fransız toplumbilimci (ç.n.)

kalmadır. Yalnızca gölgede kalarak –korumacılığın bir değişkeni– böyle yaşayabilen insanların sayısı çoktur, yaşamı bunsuz sürdürmek çok güç olacaktır.

Tüm bunlar şimdi teknolojik değişimle kısa devre yapmış, birbirine karışmıştır, çok daha geniş ve kesin bir entegrizm sergilemektedir... Bu karışıklık durumunu incelemek çok ilginçtir: Yüzyıl kasırganın yaklaşmasıyla çırpınıp kasılıyor. Bir şekilde sonun ötesine geçildi, insanlar erekliliklerini korumak istiyorlar, ama çoktandır ötedeler... Kendilerine göre tersine yaşıyorlar, artık geleneksel, temsili, toplumsal, seçimle ilgili bir tarz olmayan bir tarzda yaşıyorlar. Seçim komedisi, örneğin, tümüyle çılgınca bir şey oluyor ve yalnızca ABD'de değil! Zaten, temsil sisteminin yerini neyin alabileceğini bilmiyorum. Hiçbir şey, belki! Bu, hiçliğin göğe çıkışı, sahneye konmuş olan hiçliğin!

Bu sizin kullandığınız imge; alıntılıyorum: "Sonun ötesinde ne var? Sonun ötesinde sanal bir gerçeklik, içinde tüm işlevlerimizin, belleğin, duygunun, zekânın, ayrıca cinsellik ve çalışmanın gitgide yararsız olduğu programlanmış bir gerçekliğin ufku uzanıyor. Sonun ötesinde, transpolitiğin, transestetiğin, transseksüelin çağında tüm arzulu makinelerimiz göz alıcı küçük makinelere, sonra da, açıkçası, olanaklarını boşlukta tüketen, Duchampvari, bekâr makinelere dönüştüler. Tersine hesap, dünyanın otomatik olarak yok olması kodu.* **

* Marcel Duchamp, Fransız ressam (1887-1968) (ç.n.)

** "A l'ombre du millénaire ou le suspense de l'an 2000"(Bin yılın gölgesinde ya da 2000 yılının suspense'i), in D'un millénaire à l'autre (Bir bin yıldan ötekine'nin içinde), Paris, Albin Michel, 2000.

Bu "sonun ötesi"nin stratejik bir kullanımı var, ama bu iş, süreçler üslü olduğunda gitgide güçleşiyor. Sonun ötesine geçmek, zamanın öteki okunu araya sokmak, kendi sonunun kibrini olayla çarpıştırmak. Peki o zaman geriye ne kalacaktır? Bu görüş tarzını ben çok kullandım, ama şimdi ne olursa olsun bir şeyi önceden sezmek gitgide daha güç oluyor, çünkü son, karşımızda duruyor, gelecek bir vadeyi iyi kullanır gibi onu iyi kullanmak olanaksız. O çoktandır orada, biz de çoktandır oradayız.

Sondan bir öncekiler, sondakiler var, ama sondakilerden sonrakiler yok!

Elbette! Bir önceki var, en yüksek nokta –yani tam da sondan önceki– var, daha sonra hiçbir şey yok! Zaman boşluğunu belirtmek için başka bir "en" bulmak gerek...

6

Ölümcül parçalar

"Ölüm bize karşı kendini savunur,
ama sonunda boyun eğer."

STANISLAW LEC

Kötülük sorununu, onun şeffaflığını daha doğrudan doğruya ele alalım. Kötülüğün hafifçe belli olduğu, belli olmaya başladığı düşüncesini, bir tür ansızın ortaya çıkma, bir gedik oluşturma düşüncesini. Karşımızda yeniden parça düşüncesini buluyoruz...

Kötülükle mutsuzluğun karşıtlığı konusuna yeniden geliyorum. Bir mutsuzluk kültürü, bir yoksulluk kültürü içindeyiz; böyle olmak bu kültürün somut gerçekliğini bir yana atmıyor, ama onu idealleştirmek başka şey... İdealleştirilmiş mutsuzluk bugün bir tür amblem, bir tür eylem biçimi oldu. Açığın, engelin, zarar ziyanın, davanın tam bir "işletilmesi" söz konusu. Tüm toplumsal düzen artık bir tür mutsuz pazarlığa dayalı ve bundan ikinci derecede yararlar sağlanabilir; bu, zaten şeyleri olumsuz bir tarzda, pişmanlık tarzında yeniden dengelemenin bir şeklidir.

Tüm bunları altüst etmemiz ve acaba mutsuzluğun içinde yine de kötülük olarak belli olmaya başlayan,

ama mutsuzluk tarafından engellenen şeyin ne olduğunu kendimize sormamız gerekiyor. İyilikle kötülüğün bölünmesi, şeyleri düzene koyar. Her şeyin iki karşı ilkeye ayrıldığı andan başlayarak, ki bu ilkeler adına elbette iyiliğin tarafını tutmaktan başka bir şey yapılamaz, kötülüğü dışarıya atma gibi genel bir eğilim içinde oluruz. Dışarıya atılmış bu kötülük, hakkını yitirmiş bu kötülük, iyilik sisteminin ta içinde, şeylerin erdemli ve dindarca düzeni içinde eş düzeyde olur: Mutsuzluk şeklinde belli belirsiz ortaya çıkar. Bu bir tür 'bastırılmış'ın yeniden ortaya çıkması, her ne kadar bundan bu şekilde söz etmekten hoşlanmasam da, ama pekâlâ geri çekilmenin neredeyse fiziksel bir etkisi var. Bir tür dalga çatlamasına neden olan, o eski ikilik ve tersine çevrilebilirlik ilkesi. İyilikle kötülüğün ayrılamaz oldukları, aynı zamanda iki karşıt ilke oldukları –tüm bunlar manikeizme özgü şeyler– ve aynı zamanda da ayrılmaz oldukları düşüncesi.

Anamorfoz terimleriyle dile getirerek şöyle söylenebilir: Kötülük ancak iyiliğin tüm figürleriyle, bunların kötüye doğru gelişmeleri içinde, bir tür anamorfoz içinde ortaya çıkar. İçinde her şeyin aynı zamanda, eşzamanlı olarak, zamanın çifte oku gibi, bir çifte okla gitgide daha iyiye ve gitgide daha kötüye gittiği bir kültürü yaşıyoruz.

Ben, insanın doğası konusunda idealizmimizin tam tersi bir yan tutuyorum. Her şeyin kötü gittiği, ama her şeyin temelinden iyiliğe doğru gitmeye adandığı düşüncesinin karşısına, kötülüğün yazgısı düşüncesi olan yazgı düşüncesini koyuyorum. Tüm enerjinin

oradan geldiği düşüncesini unutmayarak, kötülüğün yanını tutmak manikeizme, hatta katharcılığa özgü bir görüş. Kötülük, yaratılmış dünyanın başlangıcında vardır. Tanrı eğer dünyayı iyilik için yarattıysa, kendisinden daha güçlü olmasa da, yine de oldukça güçlü bir maddeyle karşılaştı. Yaratılışta biraz başarısız oldu. Lichtenberg şu varsayımı ileri sürüyor: Dünya belki de görevinin üstesinden gelebilecek yetenekte olmayan bir Tanrı tarafından yaratıldı. Aşağı düzeyde, biraz uyum sağlayamamış bir tür üstün varlık.

Şeyleri kötülüğün değil de iyiliğin görüş açısı içine yeniden yerleştirmek ilginç. Dolayısıyla herkesin kötülükle karşılaştığını düşünmek –tüm büyülere ve düş kurmalara karşın, hatta kendi mutsuzluğuna varıncaya kadar– kötülükle, yani bir yazgı biçimiyle karşılaştığını düşünmek de ilginç.

O zaman insan artık hiç de herhangi bir şeyin kurbanı değildir, kendi ölümünün oyuncusudur.

Bir süre önce Marc Guillaume'la birlikte Lyon'da E.H.E.S.S.*'in düzenlediği araba kazaları ile ilgili bir çalışmaya katıldım. Söylenen her şey –hız üzerine, güvensizlik vb. üzerine– sürücülerin davranışlarının çok geniş ölçüde us dışı, düşsel, saldırganca vb. olduğuna, us dışı bir durum da söz konusu olduğuna göre bunu çözümleme ve teknik yoluyla ussallaştırabilmek gerektiği düşüncesine bağlıydı. Bu davranışların, sonuçta intihara kadar varabilseler bile, içinde her şeye izin verilen, her şeyin olanaklı olduğu bir dünyaya mey-

* Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales)'nun kısaltılmışı (ç.n.)

dan okuma eylemi, biçimi olduğu düşüncesini hiç kimse ileri sürmedi.

Ve de tüm bunların geri alma olanağı bulunmadan verilmesinin katlanılmaz olduğu... Bu, bağışla karşı bağışın simgesel derin mantığıdır ki, bu mantık düşsel bir mantık değildir, ayrıca güvenlik amaçlı bir tumturakla da hiç ilgisi yoktur. Bir tür risk tutkusu vardır. Bu, aklıma Palermo kentini getiriyor: Palermo'da araba trafiği gerçek bir ölüm dramaturgisidir, ama iyi oynanmıştır, iyi kontrol edilmiştir; insanların tümü kazanın sınırına dek araba sürer, herkes son ana kadar birbirinden kuşkulanır. Zaten bu işi de pek güzel yapıyorlar, öyle ki başka yerlerde olduğundan daha fazla kaza da yok. Bu büyük bir oyun ve bu güvensizlik kuralına uymayan, küçük görülür! Bunlar savaş atları, şövalyeler...

Bu, Johan Huizinga'nın Homo Ludens* *adlı denemesinde incelediği "agonal" dönemi düşündürüyor: "Kültürün yaratıcı işlevleri olarak oyun ve yarışma..."*

Çok doğru. Bu yüzden güvenlikten söz etmek tümüyle saçma oluyor! Fonksiyon bozuklukları, kirlilik, ahlak bozukluğu ne boyutta olursa olsun; şeylerin her zaman ideal, teknik bir oluşumu, bu kadar berbat durumda olan bu dünyanın mutlak bir onarımı mümkündür. Ayrıca, araba kullanınakla ilgili davranışlarda başdöndürücü bir büyü, ölümle oynanan bir oyun söz

* Latince, oyuncu insan (ç.n.)

konusudur. Ölümün dava hakkının düştüğü bir toplumda, elbette bu hakkı yeniden bir yerlerde bulmak gerekir. Gazetelerde her gün yazılanlara bakmak yeterli... İnsanların televizyonda özellikle izledikleri karayoluyla hafta sonu tatilleri hakkındaki haberler, felaketler... Ve bu insanları saran acıma duygusu değildir; onları ekran karşısında alıkoyan, büyülemedir.

Michel Serre insanı kurban etmenin bir çoktanrıcılık olduğundan söz etti. Büyük papazlar saat yirmideki televizyon gazetesi programlarında her akşam bununla ilgili ayin yönetiyorlar. Televizyonda günün olayları programlarının temeli, ölümün ya da insanı kurban etmeyle ilgili son haberlerin çevresinde oluşmuyor mu? Kazalar, savaşlar, depremler, hastalık salgınları, fabrika kapanmaları, işte bunlar insan kurban etmeler.

Ekranları büyük ölçüde kaplayan siyasal ve toplumsal günlük olaylar, gerçekte imgelemin temel konusu olmuyor. İnsanlar bunları cansızlaştırılmış bir ritüel gibi algılıyorlar, oysa meteoroloji, hava durumu, ölüm bunlar hiç de cansızlaştırılmamıştır!

Yeniden, sizin daha önce araba kazaları sorununu ele aldığınız, özellikle L'Echange symbolique et la Mort (Sembolik Etkileşim ve Ölüm) adlı kitabınızdaki çözümlemelerinizden kimileri ile karşılaşıyoruz...

Doğru. Sanıyorum, az çok bilinçli olarak teknik nesnelerin bir tür geri dönüşünü umuyoruz, teknikle oy-

nanan bir oyun var, bu yalnızca bir araç değil, gerçek bir düello. Nesnelerin öç almasından, "Frankeştaynvari" beklenmedik bir geri dönüşünden oldukça iyi söz ediliyor, bu çok genel olarak kabul edilmiştir. Burada yalnızca kaza ve ölüm değil, aynı zamanda üzüntü, sıkıntı ve arıza söz konusudur, bir tür kötü niyet izlenimi veren, ama aynı zamanda olaya dönüşen her şey söz konusudur. Nesnelerin açtığı bir tür gedik vardır, çünkü bugün her şey nesneler ya da göstergeler tarafından dolaylı kılınmıştır. Mutluluk ya da mutsuzluk, kaza ya da esrime yalnızca nesnelerden kaynaklanabilir ve bu, uyuşturucuya kadar gider, teknik nesnenin (özellikle yeni bilişim teknolojileri) psikedelik kullanımına kadar gider...

Le Silence des masses'da (Kitlelerin sessizliği) *söz konusu olduğu gibi, belki bir stratejiden, saldırgan ve paradoksal bir stratejiden, herhalde abartılmış güvenliğe kolektif ya da bireysel meydan okuma stratejisinden söz edilebilir.*

Güvenliğe, korunma içgüdüsüne, yaşamın rahatlığına; meydan okumayla yanıt verebilmek çok önemli. Demek ki akla yatkın bir çözüm yok. Güvenliği ne kadar çok özendirirseniz, insanları da o ölçüde çılgınca riskler almaya özendirmiş olursunuz. Burada ortaya konmuş yok edilemez simgesel bir risk var. İnsan hakları, sorumluluk gibi tüm eklenmiş değerlerimize denk olan çevredeki sefaletçiliğe adanmış yaşamlarımızda, kötülük ara sıra gedik açıp içeriye giriveriyor; onu ser-

best bırakmak, onu mutsuzluk olarak yaşamamak, onu yazgı olarak hesaba katmak gerekir.

Bu, amor fati* değil, yine de insanın kendi mutsuzluğunu içselleştirmesi şeklindeki genel anlayışla çelişiyor. Sonunda kötülüğün şeffaflığı arınıyor: İyilik yapmak için, gitgide daha çok sanal olanaklar (sayısal, sibernetik, bilişim dahil) yaratmak için sağladığımız tüm olanaklarla, bu şeffaflık çok net olarak bir virüs şeklini alıyor, virüsün kendisine dönüşüyor ki bu bir rastlantı değildir... Bilginin virüslerinden söz ediliyor, ama asıl virüs olan, bilgi!

Rastlantıyı –şeylerin düzenini altüst etme olarak– savunabiliriz, ama onu "keşke bu dünya rastlantısal olsa" diye belli bir özlemle arayarak. Ya da, tersine, onu ideal bir duruma, köklü bir değişime değil, farklı bir karar alınırsa ne değişeceğini kendimize sormak için bir fırsata dönüştürebiliriz... Örneğin, politika dünyasında yaygın olan tüm kokuşmayı ele alalım; onu bir tür can sıkıcı gölge olay, bireylerin ya da kurumların bozulmasının bir tür kalıntısı, izi olarak düşünecek yerde, bir işleme tarzı olarak düşünemez miyiz? Burada işlemenin kendisidir bozulmuş olan, yoksa işlev bozukluğu değil.

Bozulmuş olan kokuşma değil, düzendir; kokuşma da düzeni en kötüye, parodiye bir itme biçimidir. Hiper işlevdir bu! Böyle bir varsayım, lanetli payın topolojisine varıyor: Bir fazlalığı ne yapacaksınız? Onu elden çıkarmak, geri vermek, harcamak gerekir, onun

* Latince, insanın yazgısını sevmesi anlamına gelen deyim.

yanması gerekir. Kokuşma bu fazlalığı bir harcama biçimidir!

Kuşkusuz, şu iki düzeyi de düşünmeye kendimizi iyice zorlamak durumundayız. Aynı zamanda, "işler"e karşı normal, insanca, öfkeli bir tepkiye ve başka bir türden çözümlemeye sahip olmak. Peki ama bu paradoksal çözümleme bizi nereye götürür? Hiçbir şeye, çünkü ona dayalı olarak şeylerin düzeninin eylem ilkesi, denge ilkesi yoktur...

Öfkeye, hınca dikkat...

Hınç neye yarar ki, gerçekten de; öfke neye yarar ki? Her şey ortada, çünkü istemişizdir bunu. İyilik istenci düzenini kapsamayan bir istenç düzeni vardır.

•

Kötülük konusunda, her türlü teodiseye, kötülüğün haklılığı düşüncesine sırt çeviriyorsunuz. Sizin tutumunuz biraz Leibniz'in tutumunun tersi; her şeyin kusursuzluğunu görmek için uzakta durmak değil, bunu parçaların içinde görmek için en yakına gelmek. Kötülüğün sorunsalı neredeyse tersine çevrilmiş: Kötülük kusursuzluğun kendisidir, yoksa, boşuna, iyiliğin kutlanması değildir...

Bu, kusursuz cinayet öyküsü. Cinayet olan şey, kusursuzluktur. Elbette bir öldürme söz konusudur, kötülüğün öldürülmesi. Ben bu düşünceyi ortaya attı-

ğımda şunun gibi karşı çıkışları anımsıyorum: "Yok etmekten, kökünü kazımaktan ne çıkarıyorsunuz? İşte tam da bununla artık kötülüğün içinde değilsiniz. Yok etme, iyilik adına gerçekleştirilmiş kötülüğün yok edilmesidir... Bu akla uygun, mantıklı bir düzenin sonucudur. Tüm etik çalışmaları şunun içine saplanıp kalıyor: İyilikte aşırılığın, karşıtına dönmemesi için ne yapmalı? Böyle söyleyince, her şey tersine çevrilebilir olduğundan, amaçla yazgı arasında bir oyun söz konusu, belki belli bir sınıra itilmiş kötülük de iyilik üretiyor...

Sizde gerçeğin ortadan kaldırılmasının araya mesafe konarak verilmiş bir kararın sonucu olmadığı, ortadan kaldırmanın temasla gerçekleştirildiği, yaklaştıkça kararın o ölçüde geçersiz olacağı düşüncesine rastlıyoruz...

Gerçek, bir bütün olarak verilir. Gerçeklik ilkesi bir bütünlük ilkesidir. Bunu ortadan kaldırmak, yok etmek, yadsımak vb. safça bir davranış değil, yapısını bozarak tüm olası bütünlüklerin ötesine gitmektir. O zaman şeylerin ve onların görünüşlerinin dolaysızlığı, apansızlığı içine girersiniz. Tasarımın ötesine, gerçeğin ötesine geçersiniz. İmge ile ilgili olarak kendime şu soruyu sordum: Bir imge cinayeti, her durumda, bir fotoğraf cinayeti de vardır; imge iki boyutlu bir evren olduğu, üç boyutlu olan tasarımın özelliğini taşımadığı ölçüde. "Arı" durumda imge, bir tür iki boyutlu paralel evrendir ki bu evren bu açıdan gerçek değil, yanılsamadır. İmge cinayeti, imgeyi olası her biçimde

gerçekçi niteliğe, tasarımın (yansıma, tanıklık olarak imge) mantığına sokmaktan ibarettir. İmgenin paralel dünya olarak tüm tekilliği kaldırılır. İki boyutlu bir varlık, imge gibi, kendinde kusursuzdur. Eklenen her şeyin daha iyi olduğu ereklilik düşüncesiyle getirilen bir tür tamamlayıcı şeyin, ek olarak üçüncü boyutun gelmesini beklemeye gerek yoktur. Oysa durum bunun tersidir, her eklenen şey önceki şeyi ortadan kaldırır... Sonunda bu iki boyutlu evren gözden çıkarılmıştır; oysa, bu, herhangi bir değişim evresi olmaksızın kusursuzluğunu içinde taşıyan, sözcüğün aşırı anlamında, yanılsama evrenidir!

Üçüncü ve dördüncü boyutlarla...

Üçüncü boyut imgeyi bir yadsıma biçimidir. Dördüncü ile, sanal boyut ile, artık hiç boyutu olmayan bir mekân-zaman vardır, boyutsuz bir mekân-zaman! İmgenin boyutlu olması çok hoşuma gidiyor, bu –benim için anlaşılmaz nedenlerle– ikilik düşüncesine ulaştığı ölçüde...

Sizin bilinirci temeliniz...

Herhalde böyledir! Bana öyle geliyor ki simgesel düzen bu anlamda ikilidir ve bilinen tüm düzenler, tersine, birlikçidir, bütüncüldür...

İki boyutlu imge hakkında söylediklerniz pekâlâ müzik hakkında da söylenebilir...

Çok doğru. Dört sesli odalar yapılmaya başlandığında –ben kendim bunu Japonya'da denedim– kesinlikle kusursuz bir ses düzeni, bir tür kusursuz müzikal cinayet vardı. Aynı zamanda paralel bir evren olan, tam anlamıyla müzikal bir yanılsamanın ortadan kaldırıldığını sanıyordunuz. Ses, nesne durumuna gelmişti; artık uzaktan algılanabilen olmaktan çok, kusursuzluğuyla bir nesneye dönüşüyordu.

Bir operanın bir CD'de ve bir konser salonunda dinlenmesi kıyaslanacak olursa, bu, gerçekten de aynı şey değildir! Televizyon kanalı, sanki bir su kabarcığının içindeymişsiniz gibi içinde olduğunuz bir müziği yayımlar, oysa operada müzik belli bir uzaklıktan dinlenir ve bu gerçek müzikken, diğeri zihinsel bir dolaşımdır. Elbette, CD ile, sanalın evreninde olduğu gibi, çok daha fazla içinde olabilirsiniz; zaten bu da sanal bir müziktir: Ses düzeni kusursuz oldukça, sanallık da artar. Peki gerçek müzik nerede? Bunu kim söyleyecek ki? Bir doğallık ya da hiper simülakr etkisi yapmak için, içine yeniden gürültüler, parazitler sokmaya itildi insanlar... Ne olursa olsun, imge evreninde olduğu gibi, ses evreninde de ayrıca yeni boyutlar eklemeye, bir üçseslilik, sonra bir dörtseslilik, sonra da bir çokseslilik eklemeye çalışılıyor. İmgede de aynı şey söz konusu; ona da bir, iki, üç, birçok boyut veriliyor. Bir estetik nesnenin özünün en yakınına geri dönmek istiyorsanız, şeylerin bir estetik algılaması olduğu yerde, çıkarmak, hep çıkarmak gerek. İmgenin gerçek ayırıcı özelliğinin silindiği; her durumda maskelendiği; zaman, hareket, tarih, anlam, anlatım olarak eklenen her

şeyi çıkarmak gerek.

İlerleme –en azından böyle adlandırılan şey– hep eklemek, gelişmeler, yapaylıklar getirmekte toplanır; bu, fiziksel evrende de biraz böyledir; her varsayım bir tür baş dönmesi içinde başka bir varsayıma da eklenir. Normal bir boyutun, aynı zamanda estetik yargının, estetik uzaklığın, algının, zevkin boyutu olan gerçek tasarım boyutunun sistemi olacak bir değerler sistemini yerinde tutmak olanaksız oluyor... Üç boyutlu bu evren şimdi kararsız olmuştur, dört boyutlu bir evren tarafından, sanalın, sayısalın, benim bütünsel gerçeklik adını verdiğim şeyin evreni tarafından istila edilmiştir. Sözünü ettiğimiz müzik, müziğin bütünsel gerçekliğidir...

Örnekleme yoluyla, belki bu çözümlemeyi, toplumsala, siyasala, ilişkisel yayabiliriz, pekâla öyle görünüyor ki sunulmuş tüm olanakların sanal büyüklüğüyle, tüm sorunların her tür alternatif sorunun içine yayılmasıyla, sanki şeylerin bir bozulması söz konusu oluyor... Ne istiyoruz biz? Kendimizi gitgide daha çok gerçekleştirmek mi istiyoruz? Bu elbette resmi söylem. Ya da gözden kaybolmak, dağılma içinde gizlenmek mi istiyoruz? Gerçekten de şuna inanıyorum: Ekran, uçurum şeklinde bir yüzey, ayna şeklinde bir yüzey değil, içinde insanın imgesini ve her türlü imgeleme yetisini yitirdiği bir şey. Seçim yapmak güç, çünkü imgelerin bu hızla çoğalmasına, ekranlar aracılığıyla dünyanın imge oluşuna, evrenimizin imge oluşuna, her şeyin imgeye dönüşüne adanmışız. Oysa, her şeyin imge olduğu yerde artık imge yok, yanılsama, ay-

rıklık, sahne, tekillik, paralel evren olarak artık imge yok. Kuşkusuz aynı çözümlemeyi müzik için de yapabiliriz. Sanat için de, çünkü şimdi sanatsal denen nesneler artık yanılsamanın değil de, az çok teknik performansın boyutu olan bir boyutta yer alıyorlar; bu, renkleri ya da şekilleri işin içine katsa da. Ve bu yine de bir yüzey, bir performans yüzeyi, bir yüzey-ekran olsa da. Artık derinliğin ortadan kaldırılmasıyla elde edilmiş bir yüzey değil...

Her şey ekrana dönüştü, sizi doğru anladıysam!

Kesinlikle. Ekranın içinde derinlik sorunu ortaya çıkmıyor, ekranın öteki yanı yok, oysa aynanın bir ötesi var. Bu da demek değildir ki, sanat olarak görünen her şey buna bağlı; bereket versin istisnalar var. Her gerçek imge, her gerçek fotoğraf, yalnızca istisna olarak bir şeye değiyor ve bu açıdan tekil. Öteki durumda, tam tersine, aralıksız, sürekli art arda geliş üstün geliyor. Bütünsel gerçeklik içinde, ilke olarak, artık istisna yok.

Şu da, bu arada söyleyeyim, fotoğraf sergisi konusunda benim için bir sorun oldu: "İmge cinayeti"; burada diziler sergiliyordum, dolayısıyla da bu size anlattıklarımla tam bir çelişki oluşturuyordu. Böyle bir apaçık çelişkiyi ancak bu işi yaptığım sırada fark ettim... İmgenin tekilliğinden, üç boyutlu evrene indirgenemez olan iki boyutlu evrenden söz ettikten sonra, işte şimdi, imge için bir tür dördüncü boyuta, fraktalın boyutuna girme biçimi olan, dolayısıyla da imge ci-

nayetine bağlı bulunan diziyi oynuyorum. Ne yapalım, kendimi temize çıkarmak istemiyorum. Tam bir anlaşılmazlık söz konusu, bunun bilincindeyim...

Çıkarma gerekliliğine yeniden geliyoruz, bu gerekli-lik çok önemli, çünkü sonunda, böyle söylenebilirse, fraktal ile karıştırılmaması gereken parça (fragman) var.

Doğru. Parça ile fraktal arasındaki farkı iyi belirtmek gerekir... Fraktal, bir tür, birbirine az çok benzer parçalara ayrılmadır, hızla çoğalmadır, ancak her öğe kendi çevresinde bir boşluk bırakmaz. Parça ise bir boşluk, bir beyazlık bırakır, bu, hatta parçaya bir tekillik oluşturması için olanak sağlar.

Musil'e göre, bütünün olası en küçük halidir. Rothko da –yapıtından söz ederken– bu yapıtın belirgin niteliği olan şeyin, tüm yönlere açılırken aynı zamanda tüm yönlere kapanması olduğunu söylüyor...

Ben şu imgeyi çok seviyorum: Tüm yönlere kapanmak... Bana öyle geliyor ki, parça işte bu. Tüm yönlere kapanıyor, oysa fraktal evren kapandığından daha çok açılmıyor; yürekteki, damarlardaki gibi o gevşeme-kasılma, o soluma, o özel ritim yok artık, sürekli bir difraksiyon, kırılma var! Yakından bakıldığında, fraktal ile parça benzer gibi görünürler. Ne biri ne öteki gerçeğin ve tasarımın dünyasına aittir. Her ikisi de anlam dışıdır, tasarım dışıdır, ama tümüyle birbirine hasım olarak her biri kendi yolunda gider. Kavranması güç bir fark bu.

Parça anamorfozun tarafında, fraktal ise repliğin tarafında...

Ya da metabolizmanın ya da metastazın... Sonsuz farklarla diziler yapılabilir, bir farklar gamıyla oynanabilir, ama bu tayf nitelikli bir şey olur, farkların "tayfı"olur, yoksa şekillerin ve nüansların oyunu değil...

Hem sonra fraktalın içinde insan kendini yeniden bulur, kaybetmez... Bir özdeşlik ilkesi kalır...

Fraktal sonsuz bir evrendir... Örneğin, fotoğrafta serinin neredeyse bir zorunluluğu vardır, durmadan çalışmak isteyen teknik aygıt adına, potansiyel açıdan sonsuz olan fotoğraf ediminin kendisi gibi, artık durmayabilirsiniz... Fotoğrafla ilgili her tür kullanım bu olanağı doğurur... Bu bir tehlike midir? Daha çok bir baş dönmesi; burada da bir tür savurganlık söz konusu. Her teknik nesne, sonsuz yinelenmesini içinde taşır, fotoğraf aygıtı da bunun dışında kalmaz... O zaman, sözünü ettiğimiz o boşluğu, o beyazlığı, o kararsızlığı yeniden bulmak için, bolluğu, sel gibi boşanmayı yalnızca çıkarmak değil, durdurmak olanağı nerededir ki?

•

Her zaman, bir yandan "bir"e, birleşmeye, dolayısıyla da sözle anlatılamaz olana doğru geri dönüşle, öte yandan, "iki"nin ötesine, ister Hıristiyan Üçlemesi ister

Hegel'in "Aufhebung"u (diyalektik sentez) *olsun; "üç"ün, üçlemenin ötesine gitme eğilimine kapılma arasında sanki bir tür duraksama var. Sanki "iki"nin içinde, arı karşıtlığın içinde, salınımın içinde, dalgalanmanın içinde durmakta bir güçlük varmış gibi...*

Her zaman bu uyumsuzluğu korumak gerek. Özellikle de her şeyi uzlaştırmak gerekmez, oysa, çözümlemelerde olduğu gibi uygulamada da, herkes ilkelerin uzlaşmasını istiyor. Stanislaw Lec'in söylediği gibi: "Teze ve antiteze, bir sentez oluşturmak için uzlaşıp uzlaşmadıkları hiçbir zaman sorulmamıştır." Bırakalım tezi, yaşasın, bırakalım antitezi, yaşasın, şeyleri sentez içinde sonuçlandıralım. Uyumsuzluğu, çözümlemelerde de hatta konumlarda da korumak gerek. Bununla birlikte, her zaman uzlaşma ya da aşma çözümleri bulacak duruma geliniyor, ben de bundan kurtulamıyorum... Söz neredeyse "doğal olarak" buraya götürüyor: Her defasında, kötülüğe yeniden gedik açmak, yeniden karşıt, alt edilemez bir olanak kapısı açmak gerekir.

Diyalektikçi bir eğilimi önlemek gerek... Sizde kurtuluş düşüncesinin tam bir yokluğu görülüyor, kurtaracak, umulacak hiçbir şey yok... Kaybolmuş olup da yeniden bulunabilecek bir şey düşüncesinden yola çıkarak; gizlice bile doluluk taşımayan bir kötülük düşüncesini yayıyorsunuz...

Kötülük tüm anlamını mutsuzluğa karşıtlığından

alır. İyiliğe karşıtlığında ise durum daha karışıktır, çünkü "kötülük" sözcüğünün neredeyse romantik, hatta şeytanca, dolayısıyla da dinsel olarak belirtilmiş bir yan anlamı vardır... Öyleyse, şeytan gibi, gereksizce şeytan gibi görünmekten kaçınmak isteniyorsa, bu, o zaman, dile getirilmesi çok güç bir söylem...

Bataille'ın çoğu zaman kapıldığı bir eğilim... Reims'de –doğduğunuz yer– katedralde, onun Hıristiyan inancını kendi kendine yıkmaya söz verirken, bu inancı paradoksal bir biçimde benimsemesini düşünüyorum... Hiçe sayma isteğinden vazgeçemeyecek... Aklı hep o büyük mutluluğun denemesinde. Marcel Moré'nin salonundaki "Günah üzerine tartışma" sırasında Sartre'ın onu eleştirdiği şey de biraz bu..*

Georges Bataille neredeyse doğal bir düzen, süreklilik düzeni bulma olanağına şöyle bir bakıyor...

Genel bir kuruluş, bir doğallık düzeni, güneş enerjisiyle... Gerçekten de onda biraz bundan var... Bataille kuramsal görüşü olan biri, kuramları görüş olarak

* Bu tartışma ilk kez Dieu vivant adlı dergide, sonra yeniden Georges Bataille, Oeuvres complètes VI'da (Paris Gallimard, 1973) yayımlandı. "Otuzlu yılların konformist olmayan" her konuda kalem oynatan yazarı Marcel Moré, Paris'te Quai de la Mégissairie'de sanatçıların, yazarların toplandıkları bir tür "salon" işletiyordu. "Günah üzerine tartışma" 1944 Mart'ında işte burada yapıldı. Bu, Georges Bataille'ın "varlıkla ya da varlıklarla ilişkilerinde iyilik ve kötülük"le ilgili XVI temel tezi ve bu tezlere Cizvit ve ileride kardinal olacak Jean Daniélou'nun karşı çıkması etrafında dönen tanrıbilimsel-felsefi bir tartışmaydı. Pierre Klossowski, Louis Massignon, Maurice de Gandillac, Arthur Adamov, Jean Hyppolite, Pierre Burgelin ya da Jean-Paul Sartre gibi çok zeki, değişik insanlar arasında ateşli bir tartışma ardı sıra geldi...

ele almak gerek, görüş gibi görünüyorlarsa; ne olursa olsun, iyilikle kötülüğü bölmek için bunları kesip ayırmaktan kaçınmak gerekir. Her zaman bir devam çizgisi ve referanslar olduğu doğrudur, ama bir aralık, bir düşüncenin enstantane bir fotoğrafı da ortaya çıkar, olası yanlış yorumları olsa da, o her ne ise odur. Haklı olunduğu ya da olunmadığı uyarısında bulunmaktan çok; kavramların, bir tür görsel fenomenolojisini yapmak gerekir.

7

Parçalar ve virüsler

"Ve sinir ağlarının rüzgârı, nöronlarını araçsal dünyanın sanal sınırına itiyordu."

Öyleyse viralliğe, herhalde tarihsel çatışmalar tarzında direnmek söz konusu olmayacak... Bu çatışmalar modernizme güzel bir hava getirmişti...

Ben direnme düşüncesine biraz karşıyım, çünkü bu düşünce eleştirel, başkaldıran, yıkıcı düşünce evrenin bir parçası ve tüm bunların zamanı biraz geçmiş. Her türlü olumsuzluğu emmiş olan bir bütünsel gerçeklik anlayışına sahipseniz, buna direnmek, bunu yadsımak, değerin karşısına bir karşı değer koymak, bir sistemin karşısına bir karşı değer koymak düşüncesi dindarca ve aldatıcı gibi görünüyor. O zaman, direnmeyen, ama başka bir evrende başka bir oyun kuralı ile oluşan, kendi kendini yok edebilen, ancak bir aralık, sistemin kendisi için aşılamaz bir engel oluşturan bir tekilliğin dışında araya ne girebilir ki... Ne var ki bu, doğrudan bir direnme değil; artık olanaklı gibi de görünmüyor.

Eskiden dört saldırı ve savunma tarzı seçmişiz; bir tür soyağacı: Kurtlar, sıçanlar, hamamböcekleri, vi-

rüsler. Önce, düşman karşınızdadır: Kurtlar –bu, düşman insan için de geçerlidir–, barikat kurup arkasına gizlenirsiniz, surlar yaparsınız, Ortaçağ kenti kurarsınız, ne olursa olsun, doğrudan karşı koyarsınız. Düşman görünürdür, karşınızda kim olduğunu bilirsiniz ve sonuçta Marx'ın sınıflarına kadar, her zaman bu hareket içindesinizdir. Sonra artık kurtlar değil, sıçanlar gelir: Her biri yeraltı düşmanıdır, gizli düşmandır; artık karşıdan savunma söz konusu değildir. Başka bir şey, bir korunma (tıbbi anlamda), bir sağlık bilgisi icat etmek, daha az anlaşılabilir olan bu düşmanı durdurmaya çalışmak gerekir... Daha sonra, başka bir düşman kuşağı gelir: Bunlar hamamböcekleridir, üç boyutlu mekânlarda değil de, tüm küçük aralıklarda dolaşırlar. Sıçanlardan farklı olarak, biraz her yerde dolaşırlar, bunları azaltmak çok güç olur, tüm savunma tarzlarını yeni koşullara uydurmak gerekir. Dördüncü evre: Bunlar virüslerdir. O zaman dördüncü bir virüs boyutundasınızdır; burada artık direnme olanağı yoktur... Öyleyse ne yapılabilir?

Hastalık yaptığı var sayılan etkenleri veterinerlere özgü usullerle yakıp kurban etmeli...

Tüm bunların neye karşılık olduğuna bakmalı: Sıçanlar, gizli sistemlerdir, entrika vb; hamamböcekleri, tüm sistemlerin, şeyleri düzene koyabilmenin olanaksızlığı ile birlikte, bozulmasıdır; ama virüs daha kötüdür, çünkü bilginin kendisidir; en üstün derecede bilgi taşıyıcıdır, aynı zamanda bilgi yok edicidir. Düş-

mandır, ama hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Yalnızca bir işlevi mi var? Yaşamsal bir işlevi mi? Ondan korunmaya gelince, bu çok güç oluyor. Bunlar özsavunma konusunda sistemin kendisi için ortaya çıkan sorunlar. Ama o zaman sorun, sistemi tersinden ele almak isteyenler için de ortaya çıkıyor, çünkü savunmada ve saldırıda elbette aynı beklenmedik olayları yaşamak zorundasınızdır.

Siyasal açıdan çeşitli düzeyler vardır: Bir doğrudan, karşıdan tepki düzeyi ve bir yeraltından, gizli abreaksiyon düzeyi. Sisteme karşı tedbirli davranmayı, sistemin dengesini bozmaya çalışmayı kapsayan tepki göstermek ile abreaksiyon arasındaki farkı iyi anlamak gerekir. Abreaksiyon yalnızca bir şeyi dışarı atmaktır, o şeyi kabul etmezsiniz, o kadar, ama ona karşı savaşmazsınız da, onun üstesinden gelme olanağı konusunda hiçbir kuruntuya kapılmazsınız, bu yalnızca kabul edilemezdir... Bu tür abreaksiyon bana bugün çok derin, ama artık eleştirel bir bilinçten geçemeyen, artık görünen bir düşmana karşı tedbirli davranma olanaklarından yoksun olan bir doyumsuzluğun belirtisi gibi geliyor.

Görünmeyen, dolayısıyla yakalanamayan bir düşmana karşı, sanıyorum, insan kendini görünmez ve yakalanamaz duruma getirmeli. Düşünce de virüslü bir düşünceye dönüşmeli. Bu kötümser bir yargı değil, ama düşmana karşı kendi silahlarımızla, kendi mantığınızla savaşmalıyız; dolayısıyla, bir meydan okuma niteliği taşımak için, paradoksal, anlaşılamaz ve rastlantısal bir düşünce gerekir...

Sorunları geleneksel tematiklere geri getirmeyi istemek konusunda da çok kuruntuya kapılınıyor, sendikalaşılıyor, karşı çıkılıyor, gösteri yapılıyor; sanki işiniz her zaman aynı evrenle ilgiliymiş gibi...

Francis Fukuyama The Great Disruption *adlı Fransızcaya çevrilmemiş son kitabında, internetin toplumlarımızı yeniden kuracağını söylüyor; onun haberini verdiği tarihin sonunu izleyecek bilgi devrimi; kaybolmuş birliği, işyerinin birliğini (tele-işle) ve aile yaşamı birliğinin yerini yeniden bulmayı sağlayacaktır... Eskisini yeniden etkili duruma getiren yeni bir toplumsal düzen...*

Tarihin Sonu adlı yapıtında açıkladığı durum, sistemin kendisine göre, çok iyimser, çok tumturaklı bir şekilde ele alınmış olması dışında, bana apaçık gibi görünmüştü. Bence, internet, sorunun bir parçası, yoksa bir çözüm değil, hatta bugün sorunun özü. Şenlikli toplumsallık ve kabile yaşamı düşüncelerine pek inanmıyorum. Ya da o zaman birazcık MacLuhancı olan bir gelenek içinde kalınır: Yeni medyaya ilişkin çözümlemesi kendine göre oldukça iyimserdi, globallik, global köy. Şeylerin hâlâ çok sevinçli ve mutlu bir biçimde olmasa da açık bir biçimde görülebildiği bir dönemde yazıyordu, çünkü hâlâ yeni teknolojilerin kahramanca şan sürdüğü bir dönem içindeydik. Şimdi artık bu söz konusu değil, bir doyma dönemindeyiz ve bir dalgaya meydan okumak ve başın su altında olması bir değil, iki şeydir...

Kendi kendini görünmez ve anlaşılamaz yapan bir düşünce nedir? Başka bir deyişle, kendisi viral olan bir düşünce nedir?

Artık tam da eleştirel dünya olmayan, bunalımın ve eleştirel düşüncenin dünyası olmayan bir dünya ile karşılaştırıldığında, düşünce nedir? Sanal ve sayısal duruma gelmiş bir dünya üzerinde etkisi olabilir mi? Sanmıyorum. Düşüncenin hem nesnesine benzer olması hem de aynı zamanda bir biçimde bundan kurtulabilmesi gerekir. Viral, sayısal, vb. bir dünyaya karşı, düşüncenin de belki viral olması gerekir, nesnel eleştirinin, hatta diyalektik eleştirinin zincirlenmelerinden ya da boşanmalarından farklı zincirlenmeler ya da boşanmalar yaratabilmesi gerekir. Hem dünyanın bu viralliği içine dalmış olmalı hem de aynı zamanda onun tersi olmalı, yoksa düşünce artık düşünce olarak yoktur. Bu yapısal bir çelişkidir, ama ilginç bir koşuldur da: Düşünce, nesnesini ne yapar? Onu gerçek olarak yansıtmalı mı, üzerindeki sis perdesini aramalı mı yoksa, kırıp yansıtmalı mı?

Ya da denklik, geleneksel metafiziğin tüm özellikleri...

Ya da düşünce, kendi içinde bir olay, dünyanın düzenini hızlandıran bir şey mi olmalı? Ben daha çok dünyanın oyun kuralı içine giren bir düşünceden yanayım, çünkü başka bir oyun oynarsa artık etkili olmaz; başka bir oyun oynayan ama oyunun akışını ça-

buklaştıran, onu –sözcüğün gerçek anlamında– sonuna doğru hızlandıran bir düşünceden yanayım. Bu düşünce bir hızlandırma öğesidir, yoksa olay yaratamaz. Düşünce bu anlamda karşı konulamaz bir stratejidir, şeylerin düzenine ya da düzensizliğine uyar, artık o kadar diyalektik değildir, düşüncenin bu duyarlılığı bana dünyanın güncel akışını, en yüksek noktada bir akışı belirtir ki; görünen son koşullar da bunu vurgular. Öyleyse düşünce tam da sondan önce duran, ama gitgide daha çok hızlanarak sona doğru giden en yüksek noktada bir öğedir. Bu yine biraz metafizik; düşünce belki, viral olan ama metafizik olarak kalan dünyanın fiziksel koşulunu paylaşıyor, bu koşulu ikinci düzeye geçirdiği anlamda, artık yalnızca sözde nesnel olan bu "nesnel" koşulun gücünü yükseltiyor. Şimdi düşünce için söz konusu olan şudur: Özne ile nesne arasında birinden ötekine yansımadan daha çok, bir geçişme –karışıklık değil–, bir zincirleme tepki biçimi vardır...

Fransızlara özgü belirli bir epistemolojiyi ünlendirmiş olan Althusser'in sevdiği o epistemolojik kopuş bitti...

Evet, bitti. İşiniz nesnel bir gerçeklik ilkesiyle, nesnel bir gerçeklikle oldukça, eleştirel düşünce olası şeylerdendi. Ama işinizin bütünsel bir gerçeklikle, gerçekten daha gerçek, uçta bir gerçeklikle, sanallığın içinde, işlemlerin içkinliği içinde kaybolan bir gerçekliğin tamamlanması ile ilgili olduğu varsayımında bulunursanız, başka düşünme biçimleri tasarlamak gere-

kir. Bunları tasarlamak da güçtür, çünkü düşüncenin gitgide daha radikal olması, hatta nedenler ve sonuçlar düzenini yeniden gitgide daha çok ortaya koyması gerekir. Şeyleri sonlarına doğru hızlandırmakla düşünce daha çok sonuçlardan yanadır (oysa eleştirel düşünce nedenlerden yanadır, her zaman neden arayışı içindedir). Bütünsel gerçekliğe karşılık olan bu radikal düşünce öyleyse sonuçlardan yanadır; başka bir deyişle, daha önce sözünü ettiğimiz bir en yüksek nokta, uçta bir fenomen biçiminden yanadır.

Ama bu benim için de çok geniş bir ölçüde çözümlenmemiş olarak kalıyor, çünkü bu radikal düşünce elbette bir biçimde dilde kendini göstermelidir. Şu soruna yeniden geliyoruz: Dil bir jimnastiğe, ya da hatta bir akrobasiye elverişli midir? Ne olursa olsun, bu yaklaşımın çıkarı, tüm şu yeni öğeleri hesaba katmasındadır: Rastlantısalı, sayısalı, sanalı ve de ilk koşullara aşırı duyarlılık sayılacak kaotik olanı...

İlk koşullara duyarlılık düşüncesiyle, Kaos Kuramı'nın ünlü "garip çekicileri"... Bu olayı açıklamak için genellikle "kelebek etkisi" eğretilemesine başvurulur. Neden olmasın? Meteorolog Edward Lorenz'den sonra, şunu anımsatmak koşuluyla: "Bir kelebeğin kanat çırpması bir kasırgaya neden olabildiği gibi; pekâlâ bu kasırgayı önleyebilir de."

Acaba tuhaf ve çekici unsur, daha çok sonuncu koşullarda değil mi, diye kendime sordum. Şeylerin sonlarına doğru bu hızlanması en azından ilk koşullarda du-

yarlılık kadar önemli bir rol oynar. Düşünce kuşkusuz kaotik öğelerin, dolayısıyla da ilk koşulların parçasıdır ki bunlar artık böylece nedenler değildir; oysa düşünce bana çok daha fazla bu yazgısal vadeden yanaymış gibi görünüyor, ama kaçınılmaz ya da mutsuz olduğu değil de, yazgısal olarak bir sona gittiği anlamda.

Bu, viraldan biraz farklı sanki... Viralllik, kaçınılmaz bir şeyi içermesi, nedenler ve sonuçlar zincirlemesinden başka bir nitelikte olmasına karşın, bana yazgısalın dışında bir şeymiş gibi görünüyor. Düşünce bu nitelikte olabilir mi, zincirleme tepkiler yaratabilir mi, sonsuza dek düzdeğişmece nitelikli zincirlemeler yaratabilir mi? Kuşkusuz; ama klonlama, viral hızla çoğalma nitelikli olması olanaksızdır. Tüm bunlar gerçekten de kavranması güç şeyler... Şu radikal düşünce bir şans olabilirdi diye düşünmüştüm: Her şey tüm işlevleri işlemsel düzene aktarmak için birleştiğine göre, düşünce artık bununla uğraşmak zorunda değildir, hem nesnel sorumluluğundan ve rahatsız edici işlevlerden, hem de bilmenin, nedenleri aramanın vb. sorumluluğundan kurtulmuştur.

Ağırlıksızlık şeklinde radikalleşmesi, onun için bir şans olacaktır. Bugünkü düzensizlik içinde belki bu alınması gereken karar olmalıdır. Ama, bu düşlenmiş kurtuluş içinde de bir olaya sebep olmak istiyorsa, elbette olayı ve şeylerin yeni düzenini, sayısalla, sanalla ilgili tüm stratejileri yeniden yakalamak gerekir.

Belki bütünsel eleştiri ile bu ivedilik düşüncesini ölçüp biçmek gerekir...

Düşüncenin her zaman bir meydan okuma olması gerekir, içinde karşı-bağış düzeninden bir şey barındırması gerekir, yoksa, tam anlamıyla, hem bir eleştirel karşıtlığın hem de bir tersine çevrilebilmenin, bir hasım gücün düzenine ilişkin bir şey barındırması değil.

Eleştirel düşünce eleştirdiği dünyanın ritmine ayak uydurarak yaşıyor...

Bunda belli bir felsefenin mirasçısı sanki. İçinde çelişkinin hâlâ bir rol oynayabildiği eleştirel bütünleşmenin yardımcısı bir biçim var. Oysa –eleştirel ve çelişkili düşünce bir bakıma şeylerin gelişmesiyle emilmiş, yutulmuş olduğu için– düşünce kendine başka bir alan bulmalı, belki o dördüncü boyuta geçmelidir, o zaman sonuçta onsuz gelişen bir şeye yukarıdan aşağıya doğru bakabilecektir. Artık virallik içinde aşkınlık söz konusu değildir, dolayısıyla da düşünmeye gerek yoktur, her şey bir tür otomatik yazıya göre cereyan eder... Düşünce de bir tür otomatik, başka bir deyişle, kendi sonuna yargılı gelişme bulmalıdır. En akla yatkın varsayım şudur: –antropolojik ya da hatta kozmolojik düzende– bir son arayan, ama artık hiç de aşkın bir erekliliği olmayan olaydır.

•

Cool memories IV (Cool anılar IV) *adlı kitabınızda şöyle yazıyorsunuz: "Yağmur durmadan önce şiddetini artırır. Su çağlayana yaklaşırken akışını hızlandırır. Za-*

fere yaklaşırken atletin hareketlerinin uyumu bozulur. Sonuncu koşullarda aşırı duyarlılık." Daha mizahi bir biçimde de şöyle yazıyorsunuz: "Eski saatlerin sürekli olarak ileri gitmeye başladıkları söylenir. Bu işten kurtulma sabırsızlığından mı acaba?" Bizler sona yaklaştıkça, zamanın akışının bu hızlanmasına ne demeli?

Burada, aynı zamanda, bana nesnel gibi görünen bir süreç var: Şeyler –çağlayana yaklaşan su gibi– sonlarına yaklaşırken daha hızlı gidiyorlar. Bu biraz temelsiz bir sezgi, ama fizik bilimleri bunu inceleyip gerçekliğini ortaya çıkarabilirler. Ama bu benim de öznel olarak hissettiğim bir şey. Şeylerin bir tür hızlanması, sonlarını öne alması, o sırada gelişmelerine bile müdahale eden sonun devinmesi. Burada, iyice yerleşen tam bir belirsizlik var, ama bu belirsizlik, düşüncenin kendisinin bir parçası. Kendi sonunu içeren, düşüncedir; kendi gerçekleşmesini içeren, kavramdır. Burada tam anlamıyla bir felaket biçimi vardır.

Düşünce şeylerden, dünyadan daha hızlı gitmelidir. Bir görüş açısından, nesnel bir gerçeklik varsayımını bile öne sürmeden ondan daha hızlı giden dünya onun önüne geçer. Ekonomi, ekonomi düşüncesinden daha hızlı gider. Ama, belki düşüncenin kendine göre –bir tür elipsle– içinde sistemden daha hızlı gidebildiği başka bir alan vardır. Düşünceyle dünyanın her zaman anlamı belirsiz bir koşutluk ve içerme oyunu söz konusudur: Bunlar eşzamanlı mıdır? Kesin olarak ayrı mıdır? Böyle olmaları gerekir mi? Düşünce ile dünya arasında bir tür eşit olmayan tempoyu belirleyen bir

mesafe mi vardır? Düşünceyi dünyanın yansıması olarak ortaya koyan "tutucu" düşünce tipi her zaman geç kalacaktır... Rilke şöyle diyor: "Olaylar öyle bir biçimde gider ki kaçınılmaz olarak her zaman bizden önde olacaklardır, onlara hiçbir zaman yetişemeyeceğiz..."

Tarihe uygun şekliyle eleştirel düşünce için söz konusu bu, kendisinden her zaman kaçan nesnesini düşünmesinin olanaksızlığı...

Bu düşünce her zaman bir şeyin gölgesidir. Ama başka bir düşünce olasılığı vardır. Bunu da dilin kendisi sağlar: İşimiz yalnızca olgularla olsaydı, yalnızca olgular var olsaydı, düşünce de olguların bir parçası olurdu, o zaman daha hızlı gidemezdi. Ama dil şimşek gibi, çok hızlı bir şey, başka bir boyut alabilir, enine bir biçim bulabilir. Bir nesnel dünyanın var olduğu kabul ediliyorsa, onun neden ve sonuçlar zincirlenmesine bağlı olduğu, dolayısıyla da, bu zincirlenmeden daha hızlı gidemeyeceği için çok hızlı gidemeyeceği varsayımı öne sürülebilir. Tersine, düşüncenin kışkırtıcısı olduğu, nedensel olandan başka bir düzenin, içinde sonucun nedenden önde geleceği, farklı zincirlenme ve boşanmaların sıralanacağı başka bir şeyin var olduğu kabul edilirse, o zaman, daha hızlı gitmek için bir olanak da vardır. Kuşkusuz beni imrendirmiş olan da bu yoldu...

Viral da zaten bu yapıda bir şey değil mi?

Evet, belli bir ölçüde. Nedensel zincirlenmeye bağlı olmayan başka bir geçit açma... Bunun için nesnel gerçeklik varsayımının ötesine, bütünsel gerçeklik varsayımına doğru geçmek gerekir. Analitik bir düşünceden radikal bir düşünceye götüren hareketle aynı olan, virala doğru, bütünsel gerçekliğe doğru "vira" eden bir dünyaya uygun hareket. Buna uygun olan nedir? Yeniden dile dönüyoruz, dilin eliptik şekillerine, sunduğu yoğunlaşmaya, dolayısıyla da hız gibi olağanüstü olanaklarına dönüyoruz. Bu bir uzay hızı değil, bundan daha doğal bir şey olamaz. Bu bir hızlanma mı? Bilmiyorum... Daha çok bir elips, şeyleri bir çarpıştırabilme biçimi; çünkü dil, tamlığı içinde neden sonuç sürecine bağlı değildir. En sonunda arı bir sonuca dönüşebilir, böylece de, hızıyla, olayın kendisinin üstünde bir geri devinme biçimini başlatan bir tür fantastik eğretileme olabilir.

Herhalde bir önceleme düşüncesi değil, bir ivedilik düşüncesi...

Evet, ivedilik, geri devinme, ama rasyonel türden art arda geliş. Geri devinme düzeni başlangıç, son idealarını yeniden tartışma konusu yapar, art arda geliş düzenini altüst eder.

Peki öyleyse ya tarih ve tarihin geleneksel felsefeleri... "Metaleptik" görüş; siz bunu böyle adlandırıyorsunuz, şeylerin ussal gelişmesini bozup yer değiştiren, metaleptik görüş...

Doğru. Dilin bu işte bir rolü olduğu kesin. Belki başka biçimler var; neden plastik ya da sesli biçimler olmasın. Ama dil bana büyük iletme aracı gibi görünüyor, zaten her zaman söylemde uygulanan küçük iletme aracı analitik, nedensel düşünce olduğuna göre. Genellikle söylemselin içinde yaşıyoruz. Yine de, dil ediminin, düşünce ediminin ille de kendini gösterme, sözdizimsel değil de eliptik bir şekil alma olanağı var. O zaman şeylerin normal akışını izlemeyen, ama tekilliklere dönüştükleri için de daha hızlı gidebilen tekillikler, düzenler yaratabiliyor. Manevralarında, böyle söylenebilirse, evrensele, evrenselin diyalektiğine, özele bağlı olmuyorlar. Burada tekil söz konusu çünkü... Sanatın tüm işi de dili tekilliğine götürmek, onu anlamın özelliğinden ve evrenselliğinden koparmak. Bu biraz da benim şiirsel durum transferi dediğim şey.

•

Tekilliğin karşısına bayağılığı koyuyorsunuz, ama evrenselle özelin kategorilerini yeniden bulmak için değil. Bu aynı zamanda sizin için kimlik, bireysellik vb. kavramları aşmak için bir fırsat. O zaman demokratik ideolojinin temellerinin en azından örtük bir eleştirisini yapmıyor musunuz ki... Bakın, bu bağışlanamaz!

Bu alanda dövüşmek istemem, çünkü o kadar ideolojik ve demagojik... Bununla birlikte, demokrasinin, Lichtenberg'in özgürlük konusunda söylediği gibi, ko-

lay çözüm olduğu gün gibi ortada.

Lichtenberg diyor ki, insanın özgür olmaksızın doğduğu, ancak, oldukça anlaşılması güç nedenlerle, bu apaçık özgür olmamaya katlanamadığı da ortadadır. En kolay çözümlerin bir listesini yapabiliriz: Gerçeklik, örneğin, kolay bir çözümdür. Düşünce, çözümlediğini ileri sürdüğü bir dünyanın parçasıdır – hiçbir zaman hakikat olmamasına yol açan bir karışıklık ya da bir çıkış noktasına dönme var. İçinde düşüncenin ayrılmaz bir parça, içinde düşüncenin aynı zamanda aynası olduğu bir bütünün parçası durumundaki bu çevrimden bir hakikat çıkarmak olanaksızdır. Düşünce hiçbir zaman buradan kendisinin bilmenin konusu olabileceği bir son nokta bulamayacaktır! Demek ki tam bir belirsizlik içindeyiz: Bu, dünyanın hakikatsizliğidir, gerçeksizliğidir. Bu, yanılsama ilkesidir. Yanılsama ortadadır, ama o da dayanılmazdır...

Bu, Platon yanılsaması, bilmenin en düşük derecesi...

Kant'ın düşündüğü gibi, şeylerin ancak tasarımına sahip olduğumuzu, dolayısıyla dünya hakkında, içinde bulunduğu durumda, hiçbir zaman bir şey öğrenemeyeceğimizi ileri süren tezden de fazla değil...

Hayır, yanılsama başka yerde, sözünü ettiğimiz karışıklık ve tersine çevrilme içinde. Bu yanılsama varoluşla güçlükle bağdaşabilir. Buradan şu en kolay çözüm çıkıyor: Özne ile nesneyi ayırmak ve nesnel bir gerçeklik var etmek... Bir bakıma, bunlar bir tür göbek kesme edimiyle birbirlerinden ayrıldıkları andan

itibaren, nesne, nesnel gerçekliğin etkisinde kalacak, özne de özgürlüğünün yanılsaması içinde tükenecektir. Burada bir ikili yanılsama ile karşı karşıyayız: Gerçekliğin yanılsaması ve özgürlüğün yanılsaması.

Bu ikili yanılsamadan söz etmek güçlükle kabul edilebilir, hemen şöyle söylenecektir: "Nasıl olur? Özgürlük diye bir şey yok, ama siz pekâlâ özgür özne gibi davranıyorsunuz!..." Bilimler kesin belirsizlik evresine gelmemiş olsalar da, kendisi için apaçıklık ve görünüşlere sahip bu kolay çözüm, yaşamayı sürdürmeyi sağlama bağlamıştır. Ama düşünce için sürekli olarak en kolay çözümden kaçmak çok isteklendirici bir oyundur... Kötülüğü, kötülük ilkesini düşünebilmek söz konusu olmadığında, en kolay çözüm mutsuzluktan söz etmektir. Her defasında bu dengesizlikle, bu farkla karşı karşıyayızdır... Bu ayrılmayı kabul etmek gerekir; o, ikiliğin bitkin düşmüş biçimidir...

Sizin hep o ikiciliğiniz!

Bu benim aşkın manikeizmim. Ama bu ikilik ender olarak arı biçiminde yaşanmıştır. Çoğu zaman, bu açıdan, dayanılamaz bir şeye karşı bir abreaksiyon açısından incelenebilen yaşama biçimlerinin, düş kurmaların, tüm ayrılmış yaşamların, tüm ikili yaşamların, tüm ayrılmış toplumların ayrılması içinde yaşanmıştır.

•

Simgesel değiş tokuşta, sizin düşündüğünüz gibi, terimlerin bir tersine çevrilmesi söz konusu: Yaşam ve ölüm, iyilik ve kötülük, eril ve dişil... Bu tersine çevrilme, kullanıma ya da malların değiş tokuşuna dayalı ticari değiş tokuşta söz konusu olmuyor...

Bu ikilik ideası benim için gerçekten çok önemli, çünkü bu idea oluşla ilgili. Buna karşılık, bireysellik, değişimle, çoğul bir kimlikle ilgili. Değişim ve oluş çok farklı şeyler. Biçimler oluşla ilgilidir. Hiçbir zaman bireyselleştirilmemişlerdir. Biçimler, nitelikler, tekillikler eşsizdir. Rakamlara, çarpıma, hesaba indirgenemezler, oysa birey hemen numaralamaya, çarpıma uyabilir. Bu da zaten kitleyi ve kitle kültürünü ya da klonlamayı verir. Bu, dilerseniz, fraktalı verir diyelim, çünkü ikili ilişkiyi kırmış, bozmuşuzdur ve matematikte olduğu gibi temel birimden hareketle tüm işlemleri yapabilirsiniz, işlemsel bir dünyadasınızdır. O zaman diziyi, seri viralliği, klonlamayı benimsersiniz...

Değişimin karşısına konmuş bu oluş ideasını aydınlığa kavuşturalım...

Doğumda olanaklardan biri şekillenir, benim şeklim; tüm geriye kalanı ortadan kalkar ve normal olarak özne açısından, tüm başka olasılıklar artık yoktur. Ama ben olmayan tüm başkaları, olmaya devam ederler; elbette ben varım ama başkaları da olmaya devam ediyorlar ve durum elverirse, ben o başkalardan biri olabilirim. Yalnızca başka benler değil, aynı zamanda

benden başkaları olabilirim ki bunlarla yeniden ikili bir ilişki, bir oluş bulabilirim, ama değişim boyunca varlığını sürdürebilecek biri olamam. Oluşun bu alternatifine, Charles Renouvier'nin *"uchronie"* kavramında rastlıyoruz. *Uchronie,* geçmişe yönelik bir ütopyadır, ara bir olayın meydana geldiği, dolayısıyla var olduğu, ama az önce söylediğimiz gibi, varoluşun her şey olmadığı düşüncesidir. Meydana gelmeyen tüm olaylar, olmaya devam ederler. Elbette ortaya çıkmamışlardır, ama varoluştan başka bir var olma biçimi vardır ve bunların, olayın kendisi üstündeki etkisi çok büyüktür. Öyleyse, meydana gelmiş olan –böyle söylenebilirse– potansiyel olarak başka şey olabilirdi, belki başka şey olmuş olabilir ve olaya egemen olan ereklilik değil, yok oldukları sanılan tüm bu alternatiflerdir. Oluşları, falan ya da filan olayın sözde gerçek varoluşunun bir parçasıdır.

Örneğin, kimi tarihçilerin üstünde sözde yansız değer yargısı yürüttükleri Fransız Devrimi'nin çözümlemesine bu " uchronie" ile ilgili boyutu da katabilmek gerekirdi. Oldukça gizemli büyük bir oyun var, bir ara, falan kararın gerçekliğe dönüşmesiyle, ötekileri dışarıda bırakır gibi görünen falan biçim zorunlu oluyor. Ama öteki vadeler ortada. Aynı şekilde, belki, türlerin evriminde, kimi işlevsel genlerin yanında, tüm ötekiler belli etmeden çalışıyorlar... Çizgisel değil de, daha çok oluş nitelikli olan bu tür eşzamanlılığı da hesaba katmak gerekir. Ve belki –ki bu Nietzsche'nin o sonsuz dönüşünün ufku olacaktır– tüm bu olanaklar geri dönecek, sırasıyla "olacaklardır". Tüm bu olanaklar o za-

man meydana gelme ve yeniden meydana gelme fırsatı bulacaklardır...

Ben'in varlığı, adı, öyküsü vardır ve değişir, kendisiyle özdeşleşir, ama sanıyorum ki her zaman kendi olduğu şeyden başka bir şey yakasını bırakmaz, olmuş olabileceği şey yakasını bırakmaz! Bu, şiir dilinde çok dikkat çekicidir. Hölderlin'de örneğin: Onun şiiri sürekli bir oluştur; o, art arda, sözünü ettiği ırmaklardır, yakasını bırakmayan tanrılardır. O çeşitli figürlere dönüşmeye oynayan bir özdeş ben değildir, ırmakların, tanrıların, görünümlerin eğretileme alanıdır. Değişen o değil, onun aracılığıyla değişen ırmaklardır, tanrılardır. Evrensel bir metamorfoza yer verir...

Hölderlin bu bakımdan, Tübingen Stift'indeki eski arkadaşı Hegel'den daha çok Herakleitos'a yakın: "Panta rhei", "her şey akar"...*

Gerçekten de Herakleitos'a son kertede daha yakın. Ben burada biçimlerin eğretilemesine bağlı şiirsel, tekil bir dış görünüş ve bugünkü baskın durumuyla sanal gerçeklik arasında köklü bir karşıtlık görüyorum. Kuşkusuz, kimlikler çeşitlendirilebilir, çoğaltılabilir, ama –değişken geometrili– özne her zaman oradadır. Oysa şiirsel biçimde, olduğu gibi kalmış olan yer yoktur, bunlar değişen biçimlerdir.

Bir kez daha Nietzsche'ye en yakın durumdayız, metamorfoz düşüncesinin varlığı çok belirgin, yalnızca

* Stift: Protestan Papaz Okulu (ç.n.)

Zerdüşt'te değil. Metamorfoz ve transmutasyon: "Belki bir gün öldükten sonra övünç kaynağımız olacak", etkin bir radikallik...

Doğru. Ve bu dil için de geçerli. Dili biçimlerin bir geçiş alanı yapabilmek ki bu, içinde sözcüklerin, kavramların sürüp gittiği alışılmış alışverişte yok. İçerdiği sözcüklerin artık terimler değil de oyun öğeleri oldukları biçimlerin bir geçiş alanı. Dil, bir tür içinde oturulan boşluk gibi...

Aynı zamanda tekillik, yazgı ve olanaksız değiş tokuş kavramlarını düşünüyorsunuz. Düşüncenizin bu üç anahtar kavramını nasıl birleştirmeli?

Kim ki kimlik der, ayrım da demiş olur. Ayrımlar düzeninde, dolayısıyla anlam, anlatım vb. düzeninde bir kıyaslamalar ve etkileşim tablosu var. Tekillik kıyaslanamazdır, bu temel noktadır, ayrım türünden değildir. Tekilliğin genel bir eşdeğeri yoktur, dolayısıyla değiş tokuşu olanaksızdır. Her bireyde de değiş tokuş edilemez, başkasına aktarılamaz, hatta değişime ve varoluşa indirgenemez bir şey vardır. Bu belki de bir yazgının biçimini alabilen niteliktir...

8

Işık parçaları

"Bir yaz günü, tam da öğlen vakti, ufukta bir dağ zincirinin ya da izleyicinin üstünde gölge yapan bir ağaç dalının çizgisini, bir an ya da bir saat bunların belirtisine katılıncaya kadar bakışınızla izlemek – bu, o dağların ya da o dalın aurasını solumak demektir."

WALTER BENJAMIN

Kusurlu, rastlantısal ve parçalı olduğunda, o ölçüde heyecan veren sanat; bunlar sizin sözleriniz... Belki de bu, konuya iyi bir giriş...

Sorun daha çok "sanat" sözcüğünde; sanat derken neden söz ediliyor? Bu bir kategori mi, bir tarih mi? "Sanat" sözcüğünden sezgiyle anlaşılan şey, bugün konuşmalarda, müzelerde, kurumlarda, sanat tarihinde, genel estetikte özetlenen şey... Ama sanat adına layık olmak için şeylerin akışından, bayağılıktan yeterince ayrılan yapıtlar var mı hâlâ? Tüm sorun burada. Bir bakıma her şey estetik, çok estetik. Ama yanılsama düzeninde, başka bir sahne düzeninde yine de sanatın bir gücü var mı?

Çağdaş sanat üzerine yazdıklarınız büyük gürültü kopardı!

Evet, hâlâ da bitmedi, internette bile; buradaki sitelerde o ünlü "sanatın komplosu"na hep son derece sert ifadelerle yanıt veriyorlar... Tuhaftır, çünkü, sonunda, birçok insan bu çözümlemeyi paylaşıyor, ama aynı zamanda özellikle sanatçılar, eleştirmenler buna karşı kendilerini savunuyorlar.

Belki "sanatın komplosu"na yeniden dönebiliriz...

Ne diyordum? Önce çağdaş sanatın bir hiç olduğunu! Bu bir kışkırtmaydı, çünkü hiçlik terimine başka bir anlam, büyülü bir anlam, bir bakıma yüce bir anlam veriyorum. Hiç olmak, hiç olmayı bilmek; yanılsamayı, hiçi, yokluğu yönetmek, bu tam bir sanat ve bu her zaman büyük sanatın gizi oldu. Bu büyük sanat güncel yaşamın tüm artıklarını yönetirken –en azından Duchamp'dan bu yana– belli bir bayağılığın bir tür otomatik kırılmasına dönüştü, kendisini de artık yapacak, kendini artık olarak yönetecek derecede; ama sanattaki uygulamanın donandığı tüm tumturakla, tüm hava ile. Demek ki kendisinin bir hiç olduğunu ileri sürüyor! Tüm bunlara hiçliğe bir şantaj eşlik ediyor; bu da şu: "Size bakınanız için falan 'yapıt'ı veriyorum. Eğer içinde hiçbir şeyi tanımıyorsanız, hiçsinizdir de ondan!" Bu herkesin boyun eğdiği şantajdır, her durumda çoğunluğun boyun eğdiği. Sanatçı, dünya üzerinde, bedeni üzerinde bir bakıma onu güçten dü-

şürmek için, yok etmek için nasıl çalışıyorsa; tüketici, izleyici de aynı çalışmayı zihinsel yetileri üzerinde yapar, o da onları yok eder ve gerçek hiçlik işte bu suç ortaklığı içindedir... Bu, komplodur...

Bir tür "komplo ağı"...

Böyle söylenebilir. Bir tür iç patlama ve komplo biçimi... Oysa bana göre hiçliğin başka bir statüsü var, herkes hiç olamaz, hatta bu son derece enderdir. Herkes Artaud gibi deli olamaz, herkes Warhol gibi bir makine olamaz. Çağdaş sanat, yok oluşunu, önceden haber verilen kendi yok oluşunu (iki yüzyıldır) kendi maddesi yaptı; ama pratik olarak ticarileştirilmiş, ticaret konusu yapılmış kendi maddesi. Üstelik, sahnenin, görünürlüğün tüm boyutlarını toplamak, kendisini de son kertede etkin, işlemsel yapmak isteyerek bir performans, bir yerleşme performansı olmak için kendi yanılsama ilkelerini yadsıyor; sanatçının parçalanmış, sakatlanmış bedeni söz konusu olsa da, bu yine de bir kavramsal işlemdir. Burada bir zoraki görünürlük vardır, sanat o zaman medya ile, tanıtım vb. ile birlikte aynı alana girer, bunlardan ayrılmaz. Hâlâ sanattan söz edilebilir mi? Sanatçıların iyi niyeti söz konusu değil, elbette onların saptıklarını kabul ediyorum, yaptıklarını yüce bir öz telkinle yapıyorlar, ama bu kesin bir kriter değil.

Sanat tüketim alanına girdi, yalnızca sanat piyasasının değil, aynı zamanda estetik olanın alanına da. Eskiden sanatın bu yanılsaması (diyelim XVIII. yüzyıla

kadar) kitlelerin paylaştığı bir konu değildi, adamakıllı seçkinci, adamakıllı mesafeli, tiyatrolaştırılmış bir konuydu. Oysa burada, ister istemez, kitleler işin içine girdiler, sanatçılar da otomatik olarak ötekiyi, kitle talebi olan o terminali içlerine kattılar... Tam olarak anlaşılamaz, kuşkulu bir talep; ama bu kitlesel yazgı, bayağılığın bu kitlesel yazgısı, hesaba katıldığı ölçüde içlerine kattıkları bir talep. Bu konuda yazabildiğim her şey bir üzüntü, öfke, özellikle de şantaja karşı direniş tepkisinden, canlı, kişisel, aynı zamanda öznel böyle bir tepkiden ileri geliyordu. Buradan hareket etmişti. Kuşkusuz bu şantaj başka yerde de saptanabilir, örneğin politik söylemde. Sanatı özel olarak değerlendirmişsem, bunun nedeni sanatın tarihinden kendine sakladığı o havadan yararlanarak dokunulmazlığını ileri sürmesiydi. Ben burada politikacılarda ya da hatta aydınlarda görülebilenden daha aşırı bir iktidar ve prestij kullanımı buluyordum. Sanatçılar yine de son derece ayrıcalıklı bir tür statüden yararlanıyorlar. Öyleyse, acımaya gerek yok, onları yaptıkları şeye indirgemek gerekir ki; o zaman bunun, görünürlüğü ve performansı meslek edinmiş olanların ne olduklarından ve yaptıklarından artık ayrılmadığı görülür. Performans ve bilgi (enformasyon) kavramları, biçim kavramını öldürdüler, böyle söylenebilirse...

Sanatın, yanılsamasının gücünü benimsettiğinde, bizi etkilediğini söylüyorsunuz. Oysa çağdaş sanat, size göre, yanılsama değil...

Sanat artık bu mesafeyi koyabilecek, bu başka sahneyi ya da bu başka boyutu, bu alternatif dünyayı, sanat için sanat olmayıp, gerçeklik ilkesine ve gerçekliğin kendisine bir meydan okuma olan bu paralel evreni meydana getirebilecek durumda değil. Çağdaş sanat bana bunu artık yapabilecek gibi görünmüyor! Elbette "kişisel" istisnalar var, ama siz kişiselleştirilmiş yargı alanına girer girmez, polemik saçma oluyor.

Gerçekten de, yanılsamanın, mitin de bu biçiminin artık sanatın en bayağı biçimi olmaması olasıdır.

Baba Duchamp, –başka bir boyuta taşınır taşınmaz kendi içinde çoğalan nesnenin o küçük dekolaj/rökolaj'ını yapmakla– bir bakıma genel bir dekolaja (ayrılmaya) yol açtı. O gün bu gündür, yapıta özel yanılsama yok oldu. Yanılsamanın görünüşlerle, ama kuşkusuz daha çok bugünkü sanatın kurumsal biçimlerini yansıtan görünüşlerle yeniden ortaya çıkma olasılığı bulunduğunu unutmamak gerekir. Aynı şekilde, toplumsal olan bir idea; siyasal olan ise bir boyut olmuşsa, onları artık bugünkü biçimleri içinde yeniden yakalayamayacağız.

Öyleyse, sözcüğü sözcüğüne, denilebilir ki sanat artık bizi etkilemiyorsa, bunun nedeni kusursuz olmasında değil, kalıntı olmasındadır; rastlantısal olmadığı için artık hep olduğu yerdedir; parçasal olmadığı için de kalıntı türündendir...

Bu konuyu ele almak için, imge ile fotoğraf örneğine başvuralım. Fotoğraf çekip çektiklerimi sergiledi-

ğim, dolayısıyla da sanatın içinde olduğum, ister istemez de bir sanatçı olduğum için beni yeterince eleştirdiler. Oysa, bence fotoğraf, bu imge tipi, sanat hakkında söylediklerime alternatif bir biçimdi. Öyleyse kendimle fazla çelişkiye düşmüş değilim. Hemen estetikle, anlamla, olayla bir yan anlam olmayacak bir arı imge olanağı var mıdır? İmgenin neredeyse antropolojik statüsü, imgeye özgü büyü, tasarım ve gerçeklik dünyamıza karşıt olarak iki boyutlu bir varlığın imgesi yeniden bulunabilir mi, böylece yeniden bir arılık kazanarak? Anlatım çok iyi değil, kabul ediyorum, ama bir şeyin yansıması ya da bir şeyin tasarımı olmayan bir imge (sentez imge değil) var olabilir mi? Biraz da düzenin sonuna doğru hızlanmasıyla ilgili olarak düşünce konusunda söylediğimiz gibi, kim bir gerçeklik hızlandırıcısı, ama yanılsamaya doğru bir gerçeklik hızlandırıcı olabilirdi? Nesnesinden çok net bir biçimde ayrılan ve bir bakıma hem bir çekici güç hem de bir yazgı, bir son biçimi olan bir yanılsama hızlandırıcısı. Bir imgenin her zaman bir şeye son verdiği doğrudur, imge üstünde bir durma vardır, imge üstünde dünyanın bir durması vardır ve aynı zamanda bu kesin şey çoktan sona ermiştir. Yakalanmış olan, bir nesnel yazgı biçimidir.

Barthes'ın La Chambre Claire (Aydınlık Oda) *adlı yapıtında, bir hücrede idam edilmesini bekleyen –fotoğrafı Alexander Gardner tarafından çekilmiş– genç Lewis Payne hakkında söylediği şu söz akla geliyor: "Ölmüş ve az sonra ölecek." Zamansal bir kısa devre...*

İmgede paralel bir evren, onda alıkonulmaya çalışılması gereken eksik bir boyut vardır, dolayısıyla da onu edimsel görselin tüm evreninden, imgelerin sel gibi akışından kurtarmak gerekir. Bu güç, aynı "imge" sözcüğü çok değişik imgeleri belirttiği ölçüde güçtür. Öyleyse, ona dünyaya son veren ve aynı zamanda dünyanın ifadesi değil, sürümü olan, başka yerden gelmiş bir sezgi biçimi olan bir imgenin bu eşsiz statüsünü nasıl vermeli? Fotoğraf bana sinemadan daha çok, saf imgeye yakın gibi görünüyor. Fotoğrafla, gerçekten de, nesneden hareketi, sesi, güzel kokuyu, anlamı alıyorsunuz, her şeyini çıkarıyorsunuz, imge bu sonsuz çıkarmanın bitimindedir. Bizim ortak imgeler dünyamız daha çok biriktirici, bilgilendirici niteliklidir, geleneksel düşüncenin de biriktirici ve evrimci nitelikli olması gibi. Öteki yamaç çıkartıcıdır, "yadsımacı" demeyeceğim, ama sonunda bu, "gerçek", "gerçeklik" yalnızca kimi koşullar altında vardır, demeye gelir; fotoğraf da kesinlikle bu koşullara son verir.

Gerçeğin gerçeklik ilkesinden kurtarılması gerektiğini söylüyorsunuz... İmgenin amacı, gerçeği bu nesnellik kılıfından çıkarmak...

Evet, amacı, bir nesne aracılığıyla, nesnellik ilkesini ortadan kaldırıp bu nesneyi özne de olmayan başka bir şeye dönüştürmektir... Fotoğraf ediminde, nesne ile öznenin karşılıklı bir ortadan kaybolma biçimi vardır. Bugün, fotoğrafçının adıyla, konuyla, üslupla çoktan aşırı biçimde belirtilmiş ya da yan anlam veril-

miş olmayan pek az fotoğraf görüyoruz. Adsız bir imge görmek ender... Kimi eski fotoğraflar kimi zaman güzeldir, ama özellikle nereden geldikleri bilinmediği için; zamanı dolmuş bir dünyadan gelirler, izleri yoktur, hiçbir yerde belirtilmemişlerdir. Bu tür fotoğraflar görmek çok ender oldu ve başarılı bir fotoğraf sizi onu böyle görmeye zorlayan fotoğraftır. Kuşkusuz, arı imge bir hayaldir, ama, umarım, gizi kaybolmamıştır.

Sizin sevdiğiniz bir düşünceye, en tuhaf, en önceden kestirilemez biçimlerdeki dünyaya karşı bir abreaksiyon olarak fotoğraf düşüncesine rastlıyoruz...

Düşünce alanında şöyle söyleyerek şeyleri tersine çevirmiştim: Evet, dünyayı düşünüyoruz, ama dünya bizi düşündüğü için! İmgede bu tersine çevrilmeyi buluyoruz: Bizi düşünen, bizi şaşırtan, kendine bir yol açan nesne. Sonuçta, hiçbir şeyin gelip nesne ile bakışın arasına girmemesi ve bu alanın temizlenebilmesi gerekir. Hâlâ Rothko'nun söylediklerini düşünüyorum, nesne ile bakışın ya da imgeyle bakışın kesin karşılaştırmasına doğru giden yapıt düşüncesi... O sırada bir çile, bir özveri ya da bir vazgeçme sorunu söz konusu değildir; bu bir oyundur. Oyunun kuralı da özneye olduğu kadar nesneye aittir; özne oyuna egemen olmaksızın, bir şey oynanır... Böyle düşünüldüğünde fotoğraf ayrıcalıklı bir nesne değildir, aynı sorun biraz her yerde ortaya çıkıyor... Sorun da bugün katılımla, etkileşim ya da arayüzeyle çözülüyor ki, bu bana tümüyle tuzak gibi görünüyor, çünkü bunun bir düello

olması gerekir – oyun da bir düellodur. Özne ile nesne arasında artık bir yansıma ya da bir kırılma değil, hep birlikte, karşılıklı kutupların ortadan kalkışı ve bir ikilik söz konusudur.

Bu ikiliği, bu ikili karşılaştırmayı kurtarabilmek gerekir... Bugün sorun şurada: Tüm dünya imgeye dönüştüğü için, o omega noktasını, buradan başlayarak dünyanın imgeyle askıda bırakılacağı o noktayı bulmak gitgide güç oluyor.

Sizin kendi sözcüklerinizle, "gerçekliğin kötü meleği"ni görünür kılması gereken fotoğraf, ama Les Stratégies fatales (Çaresiz Stratejiler) *adlı kitabınızda toplumsalın ve nesnenin kötü meleğinden söz ettiğiniz biçimde... Kötüde kötülük var.*

Bu, şeffaflığın ya da "transparisyon"un (görünmenin) öyküsü. Şeyler bize artık yalnızca onlara verdiğimiz anlam aracılığıyla görünüyorlar. Artık radikal ve doğrudan tam algımız yok, her zaman bir tür süzgeç var. Şeylerin radikal bir "görünmesi" düşüncesini değerlendirmek gerekir... Bu, kötülüğün şeffaflığı olabilir, ama aynı zamanda başka şeffaflık biçimleri de olabilir. İmge için de aynı şey geçerlidir: Alışılmış, basit, bayağı, üç boyutlu dünyamızın gerisinde bir "gerçeklik ötesi", yanılsamanın ve onun kötü meleğinin dünyası olabilecek daha etkili, daha gizli başka bir dünya olamaz mı?

Paralel bir dünya...

Paralel bir evren, doğru. Ama, temas noktalarının, ansızın ortaya çıkma ve görünme noktalarının olması da beklenebilir. Benim düşüncem bu, çünkü eğer böyle olmazsa, açıkça umutsuz bir durum ortaya çıkacaktır...

Gedik açan ek boyut değildir. Fotoğraf, dünyanın kuşku götürmez bir derinliğini, gerçek aşkınlığını; azizlik aylasını, hortlağı ya da hayaleti (neden Nick Willing'in Photographing Fairies *adlı filminde olduğu gibi perileri de olmasın?) görünür kılacak hiçbir boyut eklemez gerçeğe... Size göre, tersine, fotoğraf bir tür radikal "parçalama", imgenin gerçek bir iflahını kesme...*

Bu üç boyutlu dünyanın, bizim dünyamızın, belki de düşünüldüğü kadar gerçek olmadığı ve var olmak için belki gerçekliğe gereksinimi bulunmadığı gibi bir sezgi var. İmge, gerçeklik ilkesine ihanet eder, bu ilkenin sanıldığı kadar güvenli olmadığını açığa vurur.

Çok sayıda etnografik tanıklıklar, birçok kültür için, temsili olduğu varsayılan fotoğrafın tam bir özgünlüğünü belirtiyor. Üç boyutlu mekânı açıklamayı öğrenmek gerek. Perspektifin –bir "sistem-mekân"ın– XV. yüzyıl'da icadı konusunda Pierre Francastel'in açıklamalarına başvurmak gerekir.

Bu bakımdan, imgenin çıkarı, bu anlam boyutu, zihinsel olan ve bize bir gerçeklik yanılsaması sunan bu üçüncü boyut üzerinde kesin bir kuşku uyandırmaktır. Bir Amerikalı yazar olan Edwin A. Abbot tarafın-

dan 1884'te kaleme alınmış *Flatland* adlı ilginç bir kitap okudum; bu kitapta yazar önce, boyutsuz olup kendini bir noktaya indirgeyen, dolayısıyla anlaşılamaz ve içinde oturulamaz, ama yine de kendini Tanrı sanan bir tekilliğe indirgeyen bir evreni, *Poitland*'ı betimliyor; sonra sıra *Lineland*'a geliyor, tümüyle çizgisel, tek boyutlu bir evrendir bu; buraya bir anlatıcı baskın yapıyor. Daha sonra düz bir evrenin iki boyutu ile Flatland söz konusu oluyor. En sonunda da bildiğimiz üç boyutlu evren, *Spaceland* betimleniyor. Daha ötede, evrenlerin adı yok ve onlara henüz gidilmiyor...

Kendi kendime şöyle bir açıklama yaptım: "Mekân ilke olarak üç boyutludur, sonra Einstein gelip bir dördüncü boyutu, yani zamanı ekledi. Ama zamanın kendisi de üç boyutlu: Şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek zaman. Din bir de sonsuzluğu ekledi, ama Tanrı'nın kendisi üç boyutlu: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh... O zaman Tanrı'nın kendisinin dördüncü boyutu ne olacak? İlke şudur: Her ek boyut ötekileri ortadan kaldırır ve dördüncü boyut da –bu durum karşısında, gerçek dünyaya göre imgenin boyutu da– bu dünyanın nesnel koşullarını ortadan kaldıracaktır. Bu, elbette pek bilimsel değil, ama Abbot'un kitabının ilginç bir şekilde belirttiği sezgidir... Şeylere bir neden, bir başlangıç, bir son köken bulmamızı sağlayan her şey, "nesnel" olduğu varsayılan bir dünyanın koordinatları içinde olmamızdan kaynaklanıyor. Söz konusu edilebilen ve edilmesi gereken birçok postulat var. İmge bunun bir tür eğretilemesi ve bunun içindir ki fotoğraf bende ilgi ve tutku uyandırdı, artık teorik düşünce dü-

zeninde nasıl davranacağımı pek iyi göremiyordum. Çözümsel alanda, ne yaparsanız yapın, her zaman söylemin düzenindesinizdir, bu düzen de alışık olduğumuz, hatta fazla alışkın olduğumuz, anlamı alıp götüren bir düzendir. Oysa imge daha tuhaf bir kopuşa, daha radikal bir kaçış noktasına karşılık geliyordu.

Hâlâ ancak imgenin karşı-aktarımı ile gerçekliğe olası bir duygusal aktarım olduğu düşüncesini taşıyormuşsunuz gibi bir izlenim uyandırıyorsunuz ve bu karşı-aktarımın çözülmesi gerektiğini ekliyorsunuz.

Bu tehlikeli görülebilen bir öneri... Ama –ben bunu bir röportaj fotoğrafları festivalinde denedim– tüm kanlı cinayet ve her türlü felaket sahnesine tepkilerin farklı olduğunu kolayca saptayabilirsiniz... Burada bir sorun var, çünkü herkes bir bilinçlenmenin gerçekleşmesi için tanıklık etmek gerektiği yanılsaması içinde yaşıyor... Hiç de öyle değil, duyarlılık imgenin pornografik etkisiyle tümden ortadan kalkmıştır! Tam anlamıyla imgenin işlediği bir cinayet söz konusu, bu tür radikal başkalığın, kendisi olarak artık var olmamasına yol açan anlamın bir kısa devresi söz konusu. İmge var iken, imgenin kendisine bu aktarım –ki bu, imgenin anlama, karşı aktarımıdır– var iken, o zaman, bir bakıma fazladan, prim olarak, imgenin belirtmek istediği bir şey ortaya çıkar...

Lacan'a göre, çözümlemede, her zaman ayrıca meydana gelecek olan iyileşme...

Doğru, bu ancak ayrıca gelebilir. Anlamı doğrudan doğruya yakalayamazsınız, onu size böyle öneren imge alınmamıştır. O zaman anlamın aldırmazlığı içindesinizdir. Bir anlam ya da bir mesaj gibi bir şeyin ortaya çıkması için bir aracın, bu durumda imgenin, özel, kendine özgü, gerçek bir biçimde var olması gerekir; o zaman belki bir anlama hakkınız olur. Yoksa hiçbir şeye hakkınız olmaz. İmgeyi gözden çıkarırsanız, geçirmek istediğiniz anlam geçmeyecektir. Burada bir paradoks biçimi var ki, fotoğrafçıların çoğu bunu yadsıyor. Bunu Perpignan'da saptayabildim: İmgeye hakkı olmakla ilgili tüm meslekî sorunlar, tüm bu içinden çıkılamaz anlaşmazlıklar adamların bu sorunu ortaya bile koymamış olmalarından kaynaklanıyordu... Fotoğrafın işleme biçiminde biraz sanatın komplosuna benzeyen uygulamalarla karşılaşırsınız: Fotoğraf ajansları ve tacirler ve halk arasında bilgi piyasasının öyle bir gidiş gelişi var ki artık çıkış yolu kalmamıştır.

Aynı sorun, dilin kendisinde de ortaya çıkıyor. Eğer dil kendi başına var değilse, somutluğu, tamlığı içinde ele alınmamış ve biçimi içinde incelenmemişse, bize telkin etmek, bildirmek istediği her şey sonuçsuz kalır... Bu çok güncel bir sorun, anlamın bu mahvoluşu içinde, mesajların durmadan, üslü bir biçimde gitgide daha çok artışına bağlı bir aldırmazlık içindeyiz. O zaman adeta sıfır toplamlı bir denklem var demektir.

Fotoğrafı çok severim, çünkü o parçadır, bütünün olası en küçük biçimidir. Bu, kuşkusuz çok sınırlı bir alan, ama, burada en azından arı imge olanağından geriye kalan şeyi, en azından imge kavramından, belki

de hatta bir imge ötesinden geriye kalan şeyi görmeye çalışmak gerekir.

Fotoğraflarınız hiçbir yorumu gerektirmiyor, onlar olmadan da biriktirici ve evrimci bir mantık bulunabilirdi. Barthes'ın tiyatro hakkında söylediği, fotoğraf imgesi hakkında da söylenebilirdi: İmgenin "insan varlığı" vardır, hepsi o kadar, gerisi boş söz...*

Gerçekten de ben genel olarak fotoğraftan söz ediyorum; her özel fotoğraf hakkında söyleyecek bir şey yoktur, çünkü bu fotoğraf özne ile anlamın ortadan kayboluş yeridir.

Zaten fotoğraflarınızı hiçbir kitapta toplamadınız...

Fotoğrafçı olmadığımı bu anlamda söyledim, çünkü fotoğrafçıların yalnızca fotoğrafçı olmak istediklerini pekâlâ görüyorum, onlar fotoğraf olan bir mal üretiyorlar. Oysa benim için fotoğraf kuşkusuz bir şeyi açıklayan, ama hep kendinde bir kişisiz nesne olarak kalan bir aracıdır, bir destektir.

Beni ilgilendiren nesnedir, fotoğraf tasarısı değildir...

•

İlk yazılarınızdan bu yana sizi okuyanlar kuşkusuz

---

* Heidegger'in Da Sein diye adlandırdığı insan varlığına gönderme (ç.n.)

sizi bu noktada beklemiyorlardı! Tasarım eleştirinizin fotoğraf tasarımını da içerdiği düşünülebilirdi...

Gerçekten de, imgenin –benim anladığım anlamda– tasarım nitelikli olmadığını tanıtlayabilmek söz konusu olamaz. Yalnızca bunu sezdirebilirseniz, bu da zaten yeterlidir... "Düşüncenin, acaba anlamın ve hakikatın ötesine geçmesi gerekir mi?" diye kendi kendime sorduğum gibi, "imge ve fotoğraf da tasarımın ötesine geçebilirler mi?" diye kendi kendinize sorabilirsiniz.

Bu en yüce varsayım, en radikal varsayım. En bayağı varsayım ise, her ikisinin aynı yazgıya adanmış olmaları – düşünce için söylem alanını doyurma yazgısı, imge için görselin alanını doyurma yazgısı.

Fotoğrafçı olarak etkinliğiniz Roland Barthes'a, onun fotoğrafla ilgili La chambre claire (Aydınlık Oda) *adlı kitabına bir şey borçlu mu acaba? Kendisi fotoğrafçı olmamasına karşın; sizinle de önemsiz olmayan bir görüş farkı var. Buna karşılık, biraz Michaux tarzında resim yapıyordu. Cocteau'nun şu söylediği akla gelebilir: "Resim, düğümlenmiş ve düğümü başka şekilde çözülmüş yazıdır."*

Zaten bu resimlerden biri bende var, Michaux'nun tarzından da pek uzak değil, haklısınız, ben bunu çok güzel buluyorum... Barthes'ın bir dostu onun resimlerinin çok güzel bir koleksiyonuna sahip, bunları Rio'da sergilemişti... Hayranlıkla okumuş olduğum *La*

chambre claire'e yeniden dönersek, bu kitabın fotoğrafla ilgili doğrudan bir etkisi olmadı, çünkü 1979'da, ölümünden pek az süre önce, benim hiç ilgilenmediğim bir dönemde yayımlandı! Ben fotoğrafa çok daha rastlantısal, beklenmedik bir biçimde ve ancak daha sonra başladım. Ama Barthes'ın metni ortadaydı; bu sürekli bir karşıpuan –contrapunctum–, o da, tüm gücünü oluşturan imgenin ortasındaki olmayan noktayı haklı olarak punctum diye adlandırıyor....

Daha önce sözünü ettiğimiz Walter Benjamin ve onun kısa bir süre önce çok güzel bir yeni baskısı çıkan ünlü Petite histoire de la photographie (Fotoğrafın Kısa Tarihçesi) *adlı kitabı da var.* Kitapta örneğin son yüzyılın sonunda Leipziger Anzeiger'de yayımlanan bir yazıya da gönderme yer alıyor; bu yazıda bir gazeteci, fotoğrafı, anlık ve kaçak yansıları saptadığını ileri süren, Fransa'dan gelmiş şeytansı bir sanat olarak belirtiyordu ki, bu ancak hakaret yüklü bir görüş olabilir.*

Benjamin'in fotoğraf üzerine yazdıkları çok önemli... Nesnelerden, imgelerden, göstergelerden söz ettiğim sırada onunla şu kitabı aracılığıyla karşılaştım: *L'Oeuvre d'art à l'époque de sa reproductibilité téchnique (Yeniden teknik olarak üretilebilirliği döneminde sanat yapıtı).* Tarih üzerine yazılarını henüz tanımıyordum, bunları daha sonra okudum... Tüm yazdıkları bana büyük bir arenada gibi görünüyor! Orijinalin

* Walter BENJAMIN, Oeuvres, t. III. Paris, Gallimard, Folio essais, 2000.

boyutunu bayağı bir biçimde değil, kuşkusuz teknik aracılığıyla, ama daha da çok onun altında bulunan metafizik aracılığıyla, yeniden dikkat çekecek derecede tartışma konusu yapıyor. Özellikle, "Ne kadar yakın olsa da, bir uzaklığın eşsiz bir biçimde ortaya çıkışı," sözünü "aura" hakkında söylediğini düşünüyorum. Ayrıca, tarih kavramını yeniden tartışma konusu yaptı. Döneminin bir öncüsü idi... Sonra, özlü ve şiirsel bir dili de vardır. Ama hiçbir zaman bir Roland Barthes kadar yakın bir referans olmadı, ne var ki...

Benjamin fotoğraf üzerine çok vurgulu yazılar yazdı... Örneğin, fotoğraf "sanatın temel özelliğini altüst ediyor," diyor.

Fotoğrafın aşkın özelliğini sona erdiriyor... Ama bu konuda söyledikleri çok kapalı, ben bunu da seviyorum. Bu onun modern, güncel yanı; zamana bağlı olmayan bir felsefe yaptığı anlamda, betimlediği şeyden hem büyüleniyor hem de allak bullak oluyor her zaman. Nesne hep ikilidir. Çözümlemede kendisine egemen olmak için ayrı tutulmuş olan nesne değildir, nesnenin, daha çok, yazdıklarının altında kendisiyle didiştiğini sanıyorsunuz, kendisine çekiyor, ama kendisini itiyor da... Moderniteyle olduğu gibi fotoğraf dünyasıyla da büyülenmiştir, Paris pasajları ya da kent olsun. Aşağı yukarı her konuyu ele aldı. Yazının tersine çevrilebilirliğinin gizini, yazının söylediği ve bunu söylediği biçim arasında bularak; tarihin çizgisel olmayan –tek yönde gitmiyor– bir tersine çevrilebilirli-

ğinin gizini de bularak. Göreliliğin keşfinden kısa bir zaman sonra belki bunu düşüncede dile getiren ilk kişidir. İdealarda, ne bileyim, olgularda da değil, düşüncede. Benjamin, kendisi bir düşünce! Felsefeci, ideolog ve düşünür arasında bir fark görmeli, düşünür sözcüğü biraz fazla ciddi olsa da... Düşünce başka şeydir, büsbütün bitmemiş bir görüştür...

İçinde sürekli bitirme hırsı olmayan bir düşünce herhalde...

Tersine, her şey düşüncenin içinde gedik açıyor. Fotoğraf için o zamandan bu yana çok şey meydana geldi, ama, aslında, yinelemenin, dizinin, görselin şeyleri ele geçirdiği bir dünyada görüntünün ne olduğu hiçbir zaman çözülmedi. Bu, bakışın demokrasisinin, her şeyin algılanabilir olmadığı, her şeyin görülmeye değmediği bir dünyaya zorla girmesidir. Şeylerin çoğu algılanabilir alana girmiyorlardı... Oysa, ansızın, her şey buraya giriyor, bu da gerçek bir devrimdir. Zaten Benjamin bunu böyle ele alıyor. Ama ne yazık ki devrimler düşündüğümüz şeyler değiller ya da artık eskiden oldukları gibi değiller. Benjamin yine de kültüre seçkinci değil de daha çok nitel, eşsiz, tekil, vazgeçilmemesi gereken bir boyut kazandırdı.

Aristokratik bir kültür anlayışı...

Aristokratik sözcüğü tam yerinde! Etrafında tüm olup bitenlere karşı aşırı duyarlı olarak. Burada kültür

alanında biraz Tocqueville'in mirasçısı o. Sürgün olma durumu, belki Yahudiliği, ona, ayrıca kendi kültürüne göre bu trajik boyutu kazandırıyor. Kültür artık yalnızca anlaşmalı bir araç, büyük bir bütünleşme aracı olarak anlaşıldığından, bugün böyle bir durum söz konusu değil. Benjamin, bu anlamda, düşüncesi bir felsefi sistem şekline bürünmeden, büyük kültür adamlarından biri oldu. Zaten, yazdıklarının çoğu parçalara benziyor, olsa olsa bunlar her zaman çok kısa denemelerdir...

İkinci aşamada onda beni en çok çeken şey şu oldu: Düşüncesinin aldığı şekil; eliptik, sözcüğün fotoğrafla ilgili anlamında enstantane, bağlantısını, aura'sını tümüyle kaybetmiş bir dünyaya benzeyen bir şekil. Melek gibi, geri geri giderek mi ilerlemeli?

Benjamin'in yapıtları derin bir melankolinin –ki bu bir niteliktir– ve çok dikkat çekici bir entelektüel serüvenciliğin izini taşırlar. Eşsiz bir birleşme söz konusudur.

Fotoğrafla ilgili birçok deneme arasında Susan Sontag'ın çok dikkate değer denemelerini de saymak gerekir, özellikle Sur la photographie'yi (Fotoğraf Üzerine).

Gerçekten de çok ilgi duyarak okuğum Susan Sontag ya da adı teknik nesne alanında daha çok yer alan Wilhem Flusser... Bazen göze çarpan, ilginç kitaplar var, hatta kimi zaman Louvain'de bir üniversite öğretim üyesi tarafından yazılmış *La photographie et le néant (Fotoğraf ve Hiçlik)* gibi bir tür adamakıllı köhne

düşünceler yığını olan biraz çılgınca kitaplara da rastlanıyor. Bu kitapta Benjamin'den, Barthes'dan, Deleuze'den söz ediliyor... Bir dizi çok iyi alıntılar da yok değil, ama aynı zamanda tam bir yan tutma, gerçeğin kesin yadsıması olarak, çılgınca kaçış olarak fotoğraf. Bu, gerçekten de, fotoğrafın boyutlarından biri; fotoğraf gerçeğin ideal bir yadsımasıdır, aynı zamanda tasarımın ve gerçeğin de; dolayısıyla da bir bakıma simgesel bir cinayettir. Teknik bir nesneden geçen simgesel bir cinayet... İmgenin de bir cinayeti vardır, o, asalaklara özgü amaçlarla kötüye kullanıldığı anlamda; ama imgeyi bu yanlış yorumlama, onun kendisinin gerçeğe karşı işlemeyi sürdürdüğü simgesel cinayetin bir karşılığı değil midir?

Bir silahla işlenen cinayet söz konusu; bu silah biraz Lichtenberg'in o sapsız ve ağızsız bıçağı; sapsız, ağızsız fotoğraf makinesi...

Buna görünmeyen adam masalında da rastlarız: Adam görünmeyen bir nesneye dokunur, onu görünmez kılar. Bu, düşünce için de geçerlidir, düşüncenin de bir sapı ve bir ağzı vardır. Ya da daha çok: Düşünce herhalde kendisi de var olmayan, yakalanamaz olan sapa doğru (dünya, iktidar?) dönen bu görünmez, yakalanamaz bıçak ağzı olmalı...

Benim için hiçbir zaman kendinde bir erek olmayıp yalnızca bir ilerleme, gelişme olan fotoğrafın en son evresinin, zaten yazı için olduğu gibi, son (kesin) sessizlik olabileceğini düşünmüştüm.

İşte sizin "zen" yanınıza çok önem verenleri son derece sevindirecek bir şey!

Ne ilgisi var. En son evre, bir ülkeyi fotoğraf makinesi olmadan ve de kaybolmuş imgeler için en ufak bir hayıflanma duymadan dolaşmayı; kısacası, fotoğrafın ötesine geçip, şeyleri sanki kendiliklerinden imgenin ötesine geçmişler gibi, sanki önceki bir yaşamda onların fotoğraflarını çekmişsiniz gibi görmeyi içermeli. Zaten, belki de ayna evresinden, bireysel yaşamımızda yalnızca bir yansıma olan hayvanlık evresinden geçer gibi imge evresinden daha önce geçtik. Kuşkusuz, bu noktaya gelmek zorunda değiliz, ama, sonunda, bir ara, simgesel bir etkinliğin, yazının ya da fotoğrafın, olgulara geçmiş olabileceği, dünyaya, olduğu gibi dünyaya geçmiş olabileceği ve bunun artık var olmaya hakkı olmadığı düşüncesini çok seviyorum. Ama bir bilgeliğe ulaşmak gerekir ki bu bende yok! Rembovari şöyle demek yine de çekici: Ne yapabildiğimi size gösterdim, sizi selamlıyorum, bu iş bitmiştir! Bu, tüm bir kuşak için bir kışkırtma oldu... Demek ki yok olmaya daha yakın bir biçim; hınç değil de, o zaman gelip görünüşlerin oyununu, görünüşlerin bu çok ender, çok değerli alanını bozmaya çalışarak dünyayı olduğu gibi kabul etme olabilecek bir yok olma sanatı olsun. Ama, bu belki de bir şans, böyle olamayacak kadar gürültülü bir dünyada yaşıyoruz. Bu çok soyut bir taraf tutma; sanıyorum oyunun dışında kalırken, oyunun içinde de olmak gerekiyor!

•

L'Echange impossible (Olanaksız Değiş Tokuş) *adlı kitabınızda fotoğrafa 'ışık yazısı' olarak bir bölüm ayırdınız, photos graphein sözcüğünün Yunanca etimolojisine gönderme yaparak. Bu ne bakımdan sizin fotoğraf deneyiminize açıklık getiriyor?*

Yazı sözcüğü burada eğretilemeli. Grafizmden söz etmek gerek. Sözcük, geçen yüzyılda icat edildiğinde bu anlamı taşıyordu.

Bunu bir aforizma ile özetliyorsunuz: "Nesneler yalnızca ışık için fırsattır; nesne olmasaydı ışığın dolaşımı sonsuz olacaktı, hatta bunu hissetmeyecektik bile. Özne olmasaydı, düşüncenin dolaşımı sonsuz olacak, hatta bunun bilinçte yankısı gerçekleşmeyecekti. Özne, üst düşüncenin, bu sonsuz dolaşımı içinde, durduğu, devinimsiz olduğu şeydir, üst düşüncenin kendine yansıdığı şeydir, nesne ise ışığın üstünde durduğu, ışığı yansıtan şeydir. Öyleyse, fotoğraf ışığın otomatik yazısıdır."

Aslında, dünyanın bir bölümünü kavrayan biz değiliz, biz yalnızca üstünde ışığın durduğu engeliz. Özneden bağımsız bir düşüncenin var olduğu anlayışı her zaman vardır: Dünyayı düşünüyoruz, ama dünya da bizi düşünüyor. Bu işte hiçbir gizemli yan yok, çok büyük bir süreç var ve –biz ki bunun bir kıvılcımı, bir parçasıyız– bunu dünyaya getirdiğimizi ileri süremeyiz. Düşünce de ışık da yalnızca bu sürecin bir evresi-

dir. Kozmosta iki büyük değişim vardır: Işık ortaya çıkacak biçimde kozmosun bölündüğü, dünyanın, daha önce olmadığı gibi kendi kendine görünür olduğu değişim. Düşünce ise öteki büyük değişim ki böylece tür ve dünya ancak anlamakla kavranabilir olmaktan çok, birbirine yansıyabilir oluyor.

Dünyanın yalnızca parçalarıyız, ama aynı zamanda çok önemli bir rolümüz var, bu dünyada olmak, ışığın üstünde durmak, düşüncenin üstünde durmak gibi. Bizler ekseniz, punctum'uz; bu da bize tamamlayıcı bir rol veriyor. Nesne üzerinde çalıştığım sıradaki hareket noktam olan öneriye dönüyorum: Bizi düşünen dünyadır, bizi düşünen nesnedir... Tersine çevrilebilirliği ne yazık ki her zaman alternatif terimlerle dile getirilebilecek bir tür eski durumuna dönme, çünkü söylem bizi, bunu böyle söylemeye zorluyor... Bu tersine çevrilebilir biçimi aynı figür içinde, bir tür şiirsel durum transferine göre dile getirebilmek gerekir.

Ne var ki aydınlık, şeffaflık olarak "Apollonca" ışık değil, her türlü Batı düşüncesine, bu düşünce nesnesinin uygun bilgisine vardığı savında olur olmaz, eğretilemeli olarak, eşlik eden ışık değil. Tükenmez enerji deposu olan Bataille'ın güneşi de değil. Bu, tersine, gölge fırlatan bir ışık... Valéry'nin dediği gibi, "Ama ışığı belirtmek donuk bir yarı gölgeyi gerektirir."

Elbette. Bu, Apollonca "ışıklı şey" değil. Bataille'ın güneşi de değil, çünkü burada bir oyunun rövanşı var. Eğer biz bu dünyada olmasaydık, güneşin, düşünce-

nin oluşu gerçekleşmeyecekti. Bu bizim sayemizde oluyor, ama demek ki akım, demek ki enerji başka yerden geliyor...

Başka yerden gelen ışık... Dikkat, nurlandırılmış olduğumuz sanılacak!

Tam olarak bir kaynak yok, ama yine de ışık kozmik düzende bir kırılmadan doğuyor. Başlangıçta, ortada yoktur. Madde ve karşı madde gibi bir şey yaratmış olan bu kırılma, kozmik alana maddenin ayırmasıyla sürgün edilmiş bu karşı madde yine de var olmayı sürdürüyor, kuşkusuz kendisi de ışık saçan bu tür bir anakaradır. Karşı karşıya kalacağımız ve bizi kara bedenlere dönüştürecek bir karşı madde ışıldaması. İnşallah bu da olur! Bizler ışığın aletlerinden başka neyiz ki!

Çağdaş sanatla ilgili olarak –bu belki de onu, benim gözümde yararsız, tuhaf ve ilginçlikten yoksun kılan şey– bana öyle geliyor ki ışık artık burada görünmeyi durdurdu. Işık kaynakları var, ama artık ışık yok, Hopper ve Bacon gibi kimilerinde bulunanın dışında. Fotoğrafın büyük bir bölümü için de aynı şey söz konusu. Elektrikli bir dünyada ışıktan geriye ne kalıyor? Ama ikisi arasındaki çelişkinin kendisi büyüleyici. İşte ben de böylece, Las Vegas'ın o yapay ışıklı dünyası, kumarhanelerin şiddetle aydınlatılmış mezarlarındaki o oyun dünyası ile çevredeki çölün güneş ışığı arasındaki karşıtlıktan çok duygulandım.

9

Parçalar parçalar

"Artık gölgesi olmayan kişi, şimdi yalnızca kendisinin gölgesidir."

Her zaman gençliğimize bir bakıma sadık değil miyiz? Siz hangi düşünceye ya da sabahları yaptığınız hangi davranışa sadık kaldınız?

Kuşkusuz, yeniyetmelik yıllarında zoraki, çok hızlı bir özümleme, çılgınca bir bellekte tutma biçimi sonucu, kopuş düşüncesine, isterseniz Rimbaud'ya özgü diyelim, şiddetli bir kopuş düşüncesine sadık kaldım. Bu kopuşa entelektüel ve toplumsal bir kopuş katılacaktır. İşte, sanıyorum, her şey buradan çıktı. Aslında bu hiç değişmedi, biriktirici bir boyuta son vermem dışında; bu boyut o zaman gizli kaldı, çok daha sessiz, dolayısıyla da daha az etkili oldu. Bir yaşam öyküsünde bu kopuşun derin nedenlerini aramak gerekir mi? Belki... Sosyolojiye girmekten korkuyorum, ama aileden bir kopuş, köylü kökenli anne babadan kopuş, çok geniş bir biçimde kültürsüz bir ortamdan kopuş olduğu gerçektir, daha aydın bir boyuta girmek için; ama bu, anne babamın hangi gizli düşüyle gerçekleşti bilmiyorum, bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. Ne var

ki ben bu ilk kültürsüzlüğe her zaman derin bir biçimde sadık kaldım. Kültür primdir, fazladan bir şeydir; atılabilecek, elden çıkarılabilecek, vazgeçilebilecek bir şeydir. Söz konusu olan başka şeydir.

"Ondan söz eden kişi hiçbir zaman tüm doğruyu söylemesin, onu gizli tutsun ve ancak parçalarını açıklasın." Bu incelikle kuruntulu parçalama kuralı, kuramsal ve kavramsal evrende olduğu gibi gerçek dünyada da geçerlidir. Dünyanın yalnızca parçalarını açıklamak ve gerisini gizli tutmak gerekir. Kierkegaard'a göre "kuruntulu incelik" ilkesi budur – ben buna seve seve kuruntusuz incelik, kuruntusuz ölçülülük ilkesini ekleyeceğim.

•

Mutluluk En Kolay Çözümdür

Tıpkı özgürlüğün özne ve onun yazgısı sorununa en kolay çözüm olarak kendisini benimsetmesi gibi, mutluluk da kötülük sorununa en kolay çözüm olarak kendisini benimsetti. Ya da daha çok, kötülük sorununa çözüm, yönetmesi mutluluktan daha kolay olan mutsuzluktur.

Özgürlüğün, tam bir özgürleşme ve bu özgürleşmenin abreaksiyon olarak yeni bir kölelik içinde sona ermesi gibi, tam mutluluğun kabul edilemez idealinin sonu da tüm bir mutsuzluk, kurban olma, yakınma, pişmanlık, ele verme, sefaletçi acıma kültürüne varır.

Mutluluktan kurtulur gibi özgürlüğün tüm biçimle-

rinden kurtulunmaya devam ediliyor, söylemi açıkça dile getirilerek, kusursuz mutluluk düşlenmeye devam ediliyor, cennetin sanal sıkıntısı sezilerek. Ama cenneti beklemeden biz şimdiden tam bir teknik kültür şeklinde ideal yaşam koşullarıyla karşı karşıyayız ve bu en son koşullara aşırı duyarlılıktan, şimdiden, şiddetle ya da kapalı olarak abreaksiyon içindeyiz ve sanki en sürekli çözüme doğru eğilir gibi mutsuzluğa doğru eğiliyoruz – bu, mutluluğun terörist komplosu karşısında bir tür uzaklaşma, bir kaçış çizgisi formülüdür.

Yine de kötülükten ve kötülüğün özünden dolayı kendimizi suçlamıyoruz; tersine, kötülüğe ve onun yadsıması olan (kaçınılmaz strateji) kötülük ilkesine en açık biçimde karşı çıkan, mutsuzluktur.

"Çünkü cehennemin ne olduğu ve orada yananların başına neler geleceği biliniyor, cehennemde hiçbir zaman kötülükten başka bir şey yapılamayacağına göre; ama peki cennette hiçbir kötülük düşüncesi olmayacakların başına neler gelecek? Onları nelerin beklediğini Allah bilir."

KÖTÜLÜĞÜN DAYANILMAZLIĞI

"Biss Gottes Fehl hilft," diyor Hölderlin; "Tanrının yokluğu bize yardıma gelinceye kadar." Tanrının ölümü gerçekten de bir şanstır. Bu, aşkınlığın sonudur, başka bir dünya karşısında her türlü sorumluluktan kurtulmadır. Bundan böyle, dünya içkin olarak karşı-

mızdadır, dünyanın tam bir gerçekliği vardır ve bu gerçeklik dayanılmazdır... Bu, bal gibi kötülüktür ve artık olası kurtarılma yoktur. Ya da daha doğrusu, kurtarılma anlam değiştiriyor: Artık insanın kurtarılması, günahından da kurtarılması değil, Tanrı'nın ölümünün kurtarılması söz konusudur. Bu ölümü, mutluluk adına zorlayıcı bir dünyayı değiştirmek çabasıyla geri almak gerekir (kehanetin tüm başarısızlık durumlarında olduğu gibi – Mühlmann). Her ne pahasına olursa olsun, dünyayı gerçekleştirerek ve kendimizi de tam olarak gerçekleştirerek (buradan bütünsel gerçeklik sorununa varıyoruz) onun kurtuluşunu sağlamak gerekir. O zaman hâlâ hasım güçler olan, ama aşkınlığa doğru yönelmede birbirine bağlı bulunan İyilik'le Kötülük en yüksek derecede bir tamamlanma, dünyanın İyilik ve Mutluluk koşulu içinde kesin biçimde gerçekleşmesi için, birbirinden ayrılacaktır. Oysa bunun, artık, İyilik'in ahlaksal özü ile ancak uzak bir ilişkisi vardır, çünkü Kötülük dünyadan kovulmuştur. Bu İyilik'in de artık ahlaksal bir yanı yoktur, çünkü mutluluğun başarısı için kendini tüketmektedir. İdeal performans, ahlaksal aşmanın yerini almıştır – Max Weber'in L'Esprit du capitalisme (Kapitalizm anlayışı) adlı yapıtında betimlediği aşkınlığı tamamlayan yeni laik aşkınlık-dünyayı Tanrı'nın en yüce şanı için değerlendirip değiştirmek. Burada dünyayı, ondan her türlü yanılsamayı, her türlü kötü gücü, tüm Kötülük'ü ve Kötülük ilkesini çıkarıp almaktan başka bir amaç gütmeksizin, şeffaf ve işlemsel kılmak söz konusu. İşte böylece İyilik'in hegemonyası altında, her şey aynı za-

manda gitgide daha iyiye, gitgide daha kötüye gider. İyilik'le Kötülük'ün bu ayrılması aynı zamanda ve aynı hareketle bütünsel İyilik'e ve bütünsel Kötülük'e götürür...

Kötülüğün ve Cehennemin Zorunluluğu Üzerine

Bugün artık geri alınamaz biçimde cehennemlik olmak yoktur. Artık cehennem yoktur. Hâlâ o belirsiz Araf kavramı içinde olduğumuz kabul edilebilir, ama sanal olarak her şey kurtarılmanın sultası altına giriyor. Gönencin ve Onbirinci Emir'e uygun ("mutlu ol ve mutluluğun tüm belirtilerini göster!") –ve tüm öteki emirleri ortadan kaldıran bu emre uygun– bir cennet uygarlığının bize sunduğu yetkinliğin tüm belli ve tanıtım amaçlı belirtileri kuşkusuz böyle bir Hıristiyanlaştırmadan, İncil yoluna getirmeden kaynaklanıyor. Bu kurtuluş ve evrensel kurtarılma isteği, yalnızca güncel olan tüm şiddet olaylarına ve tüm haksızlıklara değil, aynı zamanda geriye dönük olarak geçmişin tüm suçlarına, tartışmalı olaylarına karşı yürütülmüş davada da görülebilir... Devrim davası, kölelik davası, ilk günah davası, dövülmüş kadınlar, ozon tabakası, cinsel taciz davası gibi. Kısacası, Kıyamet Günü'nün soruşturması içinde, öteki dünyaya geçmeye hazır pırıl pırıl bir dünya imgesini sunmak için, tüm tarihimizi suçlamakla, sonra suçunu bağışlamak ve aklamak, Kötülük'ün tümüyle kökünü kazımakla uğraşmaktayız.

Devasa, insanlık dışı, insanüstü, fazla insansal bir girişim mi söz konusu? Stanislaw Lec'in dediği gibi: "İnsan hakkında kuşkusuz fazla insanbiçimci (antropomorfik) bir görüşümüz var." Ve bu sonsuz pişmanlık fabrikasını, bu vicdan rahatsızlığının zincirleme tepkisini neden konu yapmalı? Çünkü her şeyin kurtarılması gerekiyor. Bugün bu noktadayız –her şey kurtarılacak, her şey yeniden güçlenecek, şeffaf oluncaya kadar parlatılacak– geleceğe gelince, bu daha iyi ve daha da kötü: Her şey, türün biyolojik kusursuzluğa ve demokratik kusursuzluğa ulaşması için genetik olarak değiştirilecek. Kurtuluş, değerliliğin ve bağışlanmanın eşdeğeri olarak tanımlanırken, içinde kötülüğün ve cehennemin yapay çıbanı temizlenir temizlenmez, genle performansın eşdeğerliliği olarak tanımlanacak.

Doğrusunu söylemek gerekirse, mutluluğun, kurtuluşun açıkça genel eşdeğerine dönüşmesinden başlayarak, cennetin kendisinin artık varoluş nedeni kalmıyor. Cehennemsiz cennet olmaz, gecesiz ışık olmaz. Cehennemlikler yoksa, kurtarılmışlar da olmaz. (Tanımı gereği, ama aynı zamanda sezgiyle: Tanrı'nın sevgili yaratıklarının zevki, Tanrı'yı hayranlıkla seyretme dışında, cehennemlikleri ve onların azaplarını seyretmekten başka ne olabilirdi?) Ve, herkesin sanal olarak kurtulduğu andan başlayarak, artık kimse kurtulmuş değildir, artık kurtuluşun da anlamı kalmamıştır. Bizim o demokratik girişimimize adanmış yazgı şudur: Bu girişim zorunlu ayrımı unutmakla, kötülüğün unutulmasıyla yumurtanın içinde çürümüştür. Dolayısıyla, Kötülük'ün geri alınamaz bir varlığı, olası kurtulu-

şu olmayan bir Kötülük, kesin bir ayrım, Cennet'le Cehennem'in sürekli bir ikiliği, hatta bir bakıma, hiçbir yazgı herhangi bir önceden saptama olmaksızın düşünülemeyeceği için, Kötülüğün önceden saptanması gereklidir. Burada ahlak tanımazlık diye bir şey yoktur. Oyunun kuralına göre, kimilerinin kaybetmesinde, kimilerinin de kazanmasında, hatta tümünün kaybetmesinde ahlak tanımazlık yoktur. Ahlak tanımazlık, tümü kazanırsa söz konusu olurdu; oysa, bizim demokrasimizin çağdaş ideali şu: Tümü kurtarılmış olsun. Oysa bu ancak sürekli bir artış, sonsuz bir enflasyon ve bir spekülasyon pahasına olasıdır. Çünkü aslında mutluluk başkaları ile bir rekabet ve başarılı bir ilişki kadar dünya ile ideal bir ilişkiden de oluşmamıştır. Şu da iyidir: Bu demektir ki, İyilik'in, bireysel bir arılığın, bir günahsızlığın hegemonyası bir meydan okumayla ya da tutkuyla her zaman başarısızlığa uğratılacaktır ve herhangi bir mutluluk, herhangi bir esrime evresi daha yaşamsal, Schopenhauer'in istenci gibi, güç gibi ya da Nietzsche'nin güç istenci gibi olabilen, ama ne olursa olsun Kötülük'e bağlı bir şeye, tanımı gereği o olmayan, ancak şöyle özetlenebilen bir şeye feda edilebilir: Tüm mutluluğa karşın, gerçekleşme yazgısı olan şey.

Bu en yüksek başarı, ideal gerçekleşme zorunluluğu demek ki kuşkusuz içinde, mutlu coşkusunun gerisinde kötülüğü ve mutsuzluğu taşıyor, ama bu kadar güzel bir perspektifi derin bir yadsıma şeklinde, gizli bir peşin düş kırıklığı şeklinde. Hatta belki bu hâlâ yalnızca bir kolektif kurban etme biçimi, insanı kurban

etme biçimi, etten kemikten kurtulmuş ve son derece küçük dozlarla damıtılmış olarak.

İnsanların tam bir özgürlüğe ya da ideal bir yetkinliğe mahkûm oldukları her yere bu altüst etme, kendi iyiliklerine ve kendi mutluluklarına bu otomatik abreaksiyon sızar. Kendilerinden en yüksek derecede etkililik ve haz elde etmeye zorlanan insanların birliği bozuluyor, yaşamları da bölünmüş oluyor. Her şeyin sanal olarak hep birlikte alınabilir ya da reddebilebilir olduğu (beden, seks, mekân, para, haz) bu tuhaf dünyada, her şey ortadadır, fiziksel olarak hiçbir şey yok olmamıştır, ama metafizik olarak her şey yok olmuştur. "Büyü yapılmışçasına" denilebilir, ancak bu, daha çok, büyü bozulmuşçasına olmuştur. Bireyler, önce nasıl iseler, sonradan da tam olarak öyle oluyorlar. Yaşamlarını aşkınlık olmaksızın, imge olmaksızın, başka bir dünya bakımından yararsız, hatta kendileri bakımından ilgisiz bir işlev gibi sürdürüyorlar. Yaptıklarını, başka olasılık olmadığı için daha iyi yapıyorlar, tekil bir anlatıma değer hiçbir kerte, hiçbir öz, hiçbir töz yok. Yaşamlarını işlevsel yaşantılarına ayırmışlar. Yaşamlarının ve başarılarının tam olarak sayısal hesabına yapışıyorlar. Dolayısıyla, gerçekleşmiş, ama aynı zamanda yadsınmış, bozulmuş, benimsenmemiş bir yaşam. Tüm bir olumsuz karşı transferin gerçekleşmesi.

Aynı zamanda, bu en yüksek derecede performans zorunluluğu demokratik ahlak yasası ile içsel bir çelişkiye giriyor; öyle ki bu yasa sürekli olarak, demokrasi ve şansların ve yararların eşit olarak paylaşımı bahanesiyle herkesi sürekli olarak eşit yapmayı ve her şe-

yi sıfıra indirgemeyi buyurmaktadır. Herkes için kurtarılma ve evrensel bir kurtarılma görüş açısı içinde, hiç kimsenin kendini göstermeye hakkı yok, hiç kimsenin baştan çıkarmaya hakkı yok. Adaletin yerini bulması için, her türlü ayrıcalığın ortadan kalkması gerekiyor, herkesten bile bile kendi özel niteliğinden kurtulması, yeniden basit bir parçacık olması isteniyor – en küçük ortak paydaya ve temel bayağılıklara yükselmeye varan, aynı düzeye getirmeye ve pişmanlığa dayalı kolektif mutluluk. Bu tersine bir potlaç, içinde herkesin, en ufak farklılığı canla başla geliştirerek ve değişik kimliklerini kullanarak, minimal açıdan ve kurban olma açısından gitgide arttığı tersine bir potlaç.

Pişmanlık ve suçlamaya karşı suçlama, ikisi aynı şey. Suçlamaya karşı suçlama: Bu, yörüngesini ve sonuçlarını düzeltmek için suçu yeniden ele almak demektir. Tüm tarihimizi, Kıyamet Günü'nün beklentisi içinde şimdiden pişmanlık duymak üzere insan türünün tüm suç tarihini yeniden ele alarak yaptığımız şey de budur. Çünkü, Tanrı ölmüştür, ama yargısı duruyor. İşte, hep kurtulmayı hak etmek ve en son vadede olacakların beklentisi içinde, ideal bir kurban görüntüsü sunmak üzere bu yüzyıl sonunu saran çok büyük bir günah işleme pişmanlığı, yeniden yazma (tarihsel, türün gelecek genetik ve biyolojik olarak yeniden yazılmasını bekleyerek) sendromu buradan kaynaklanıyor. Elbette, ne bir gerçek dava ne de gerçek bir pişmanlık söz konusu. İnsanın kendi mutsuzluğunu seyretmekten tam olarak haz duyması söz konusu.

"Eskiden Homeros'la birlikte Olympos tanrıları için hayranlık nesnesi olan insanlık, şimdi kendisi için hayranlık nesnesi oldu. Kendisinin kendisi tarafından yabancılaştırılması o dereceye vardı ki bu ona kendi yıkımını çok önemli bir estetik duygu gibi yaşatıyor."
WALTER BENJAMIN.

O yürek parçalayıcı revizyonizmin en son dönemi – yalnızca XX. yüzyıl tarihinin değil, geçmiş yüzyılların tüm şiddet olaylarının, İnsan Hakları'nın ve insanlık suçunun (zaten bugün her eylem cinsel, ahlaksal ya da siyasal tacizin yargılama alanına girmiştir) yeni yargılama alanına sokulmak üzere budanması. Tüm yapıtların (insan genomu dahil) dünya mirasına geçirildiği aynı hareket içinde her şey insanlık suçu kütüğüne geçiriliyor.

Bu revizyonizm çılgınlığının, dolayısıyla, son dönemi: Köleliği ve Zenci ticaretini insanlık suçu olarak yasaklamak önerisi. Batılı insani bilinçlenmemize bağlı olarak, yani bir kez daha kendi ölçütlerimize göre, sömürgeciliğin daha arı bir geleneği içinde, geçmişin düzeltilmesi gibi saçma bir öneri: Pişmanlığın emperyalizmi, bir bu eksikti! Gerçekten de düşünce şu: "İlgili halklara" bu resmi ihbar sayesinde, bu trajediyi aşmalarını ve hakları tanınır tanınmaz ve kurban olarak kabul edilip açıkça övülür övülmez, çağdaş tarihin yoluna bütün haklara sahip olarak girmeleri için, yas sürecinden geçerek bu tarih sayfasını kapatmalarını sağlamak. Demek ki, bir tür başarılı olmuş psikanaliz.

Hatta belki Afrikalılar bu tinsel minnettarlığı, Shoah' tan* sağ kalanların yararlandırıldığı o korkunç eşdeğerlik gibi, tazminata çevirebilecekler. O zaman, ödemeyi, yeniden satın almayı, hakları geri vermeyi durduramayacağız ve işimiz gücümüz vahşice sömürüye yas sürecinin ikiyüzlülükle aklanmasını eklemek ve acıyarak kötülüğü mutsuzluğa dönüştürmek olacak.

Yeniden yönlendirilmiş hümanizmamız açısından tüm tarih suçtan başka bir şey değildir ve zaten, bu suçlar olmasaydı, açıkçası tarih de olmayacaktı: "İnsanın içindeki kötülüğü yok ederseniz," diyor Montaigne, "yaşamın temel koşullarını da yok edersiniz." Ama bu bakımdan Kabil'in Habil'i öldürmesi de aslında bir insanlık suçudur, neredeyse bir soykırımdır (ki, onlar yalnız iki kişi!) ve ilk günah da bir insanlık suçu değil midir? Tüm bunlar saçma, insanlıkçı ve geçmişle ilgili tüm bu makyaj da saçma. Ve her şey kötülükle mutsuzluk arasındaki karışıklıktan kaynaklanıyor. Kötülüğe, bu şimdi olduğu gibi ve vaktiyle olmuş olduğu gibi dünyaya ve bunun bilinçli bir düşüncesine sahip olmalıyız. Mutsuzluk, bu hiçbir zaman olmaması gerektiği gibi dünya – ama neyin adına? Olması gerekli şeyin adına, Tanrı adına ya da aşkın bir ideal adına, tanımlamakta güçlük çekeceğimiz bir İyilik adına. Suç hakkında cezalandırıcı bir görüşümüz olabilir –ki bu, işin trajik yanıdır– ya da acı acı eleştirici bir görüşümüz olabilir –ki bu işin insanlıkçı yanıdır– bu, patetik

* Yahudi soykırımına verilen ad (ç.n.)

ve duygusal, sürekli olarak kefaret gerektiren bir görüştür. Bu, bir ahlak soyağacının ta dibinden gelen ve içimizde kendi yaşamımızın kefaretini isteyen bir hınçtır.

Geçmişe yönelik bu acıma, kötülüğün mutsuzluğa bu dönüşümü XX. yüzyıl'ın en güzel hüneridir. Önce, tümümüzün eylemlerimizde bile kurbanı olduğumuz, artık kendisinden en az kötülük bekleyebildiğimiz zihinsel bir şantaj işlemi olarak (gölgede kalıp, her şeyi herhangi bir başkasının yapabileceği şekilde yapın – yaşamınızı ağır ceza davası konusu olmaktan çıkarın!). Sonra, verimli bir işlem ve çok büyük bir artı değer olarak, çünkü mutsuzluk (tüm şekilleriyle, çekilen acıdan güvensizliğe, baskıdan depresyona kadar) simgesel bir sermaye oluşturur ki, bunu işletmek, mutluluğu işletmekten daha da çok, tükenmez bir ekonomik verimlilik sağlar – bu, bir madendir, öyle denir ve filizi tükenmezdir, çünkü yatağı, damarı herbirimizin içindedir. Mutsuzluk en yüksek değerden alışveriş konusu yapılır, oysa kötülük alışveriş konusu değildir. Değiş tokuşu olanaksızdır.

Kötülüğü mutsuzluğa dönüştürmek, sonra mutsuzluğu ticari ya da göz alıcı değere dönüştürmek – çoğu zaman da kurbanın kendisinin suç ortaklığı ya da rızasıyla. Ama kurbanın kendi mutsuzluğu ile suç ortaklığı Kötülük'ün ironik özünün bir parçasıdır. Bu nedenledir ki, hiç kimse kendi iyiliğini istemez ve dünyaların en iyisinde hiçbir şey en iyi değildir.

"Yağ ne ruhtur, ne bedendir, ne tendir, ne tindir; yorgun bedenin ürettiği şeydir!" Böyle söylüyor Lichtenberg. Düşünce için de aynı şey söylenebilir: Yağlı düşünce yorgun zihnin ürettiği şeydir; üretmeye devam eder, ama ürettiği yağlıdır!

Bir yapıt biriktirmeyle ya da arıtmayla hazırlanabilir. Art arda eklemelerle sistemler kuranlar ve parçalar haline getirecek derecede ileri gidip arıtanlar vardır... Ayrıca iki yazı şekli bulunur: Gitgide artan bir karmaşıklık içinde biriktirip bütünler hazırlayan şekil ve; tersine, dağıtan, ayrıntılara özen gösteren şekil. Baudrillard'ın çalışması da ayrıntıyı, parçayı, aforizmalı yazıyı ve fotoğrafı konu alıyor. Ayrıntı, artık değildir: Ayrıntıda her şey kusursuzdur... Fotoğraf da öyle: Bütünüyle ele alındığında, dünya çok düş kırıcıdır; ama tekillikte dünyanın her ayrıntısı kusursuzdur, onu kusursuz duruma getirmeye gerek yoktur, çünkü o zaten kusursuzdur! Ayrıntıya çok özen göstermek, aynı zamanda, her şeyin gelişmesi içinde gerçekleşebileceği düşüncesini kabul etmemektir: Çiçek kusursuzdur, meyve de öyle; ama meyve çiçekten daha kusursuz değildir, çiçeğin gizilgüçlerini gerçekleştirebileceği bahane edilirse...

Birçok yapıtı Türkçeye çevrilmiş, yerleşmiş düşüncelere karşı çıkan ünlü Fransız düşünür, sosyolog, kuramcı Jean Baudrillard'ın bir ilginç yapıtını daha Türkçeye kazandırıyoruz. Jean Baudrillard bu yapıtında Fransız felsefeci, gazeteci François L'Yvonnet ile söyleşiyor; sorulara kendisine özgü üslubu ve postmodern düşünceleri doğrultusunda çarpıcı yanıtlar veriyor. Kitapta, "ayrıntı, parça, patafizik, aforizmalı yazı, fotoğraf" ele alınan başlıca konular arasında. Baudrillard bu vesileyle Nietzsche, Walter Benjamin, Hegel, Helakleitos, Pascal, Derrida gibi düşünürlerle Baudelaire, Hölderlin, Céline, Bataille gibi edebiyatçılar hakkındaki görüşlerini de aktarıyor. Yapıtlarında genellikle büyük toplumsal hareketler, üretim ve tüketim, değiş tokuş, cinayet, öteki, simülasyon, baştan çıkarma, kötülük gibi birçok konuya değinmiş olan Jean Baudrillard'ın özgün ve çarpıcı düşüncelerini, kendi okurunun yanı sıra onunla ilk tanışacak okurun da tat alarak okuyacağını umuyoruz.

ISBN 975-10-2385-8
9 789751 023858

SKB 026270 UPZ

Kapak tasarımı: Kenan Doğan